द्वेनमहात्मना घोररूपमथोत्कृत्वाभीमसेनमभाषत तिष्ठेदानींरणेपार्थपश्यमेद्यपराक्रमं बकोनामसुदुर्बुद्धेराक्षसप्रवरोवली भ्रातामम
तद्दृष्टंपश्यतामेह तस्त्वया एवमुक्त्वाततोभीमसंतर्ह्यानगतस्तदा महताशरवर्षेणाभ्रशैमसवाकिरत् भीमस्तुसमरेराजन्नदृश्येराक्षसेतदा आकाशं
पूरयामासशरैः संनतपर्वभिः सवध्यमानोभीमेननिमेषाद्रथमास्थितः जगामधरणींचैवक्षुद्रः खंसहसागमत् उच्चावचानिरूपाणिचका
रसुबहूनिच विपतुर्गगनाच्चैवशरधाराः सहस्रशः शक्त्यः कणपाः प्रासाः शूलपट्टिशतोमराः शतघ्न्यः परिघाश्चैवभिंडिपालाः प
रश्वधाः शिलाः खड्गागुडाश्चैवऋष्टीर्वज्राणिचैवह सारासमविसृष्टातुशस्त्रवृष्टिः सुदारुणाः जघानपांडुपुत्रस्यसैनिकान्रणमूर्द्धनि
त्रेणाद्देहसुनः छलोनानारूपंचक्रेसंयुगः उच्चावचास्तथागावोयान्यहारमसंतत्र्यः तेनपांडवसैन्यानांमृदितायुधिवारणाः हयाश्चबहवो
राजन्पत्तयश्चतथापुनः रथेभ्योरथिनः पेतुस्तस्यनुन्नाः स्मसायकैः शोणितोदांरथावर्तांहस्तिग्राहसमाकुलां छत्रहंसांकर्दमिनीं
बाहुपन्नगसंकुलां नदींप्रवर्तयामास [illegible]
[illegible] रक्षोगणसमाकुलां वहन्तींवहुधाराजन्चेदिपांचालसृंजयान् ततस्थासमरेराजन्विचरंतमभीतवत् पांडवास
शरसंविग्नाः प्रापश्यंस्तस्यविक्रमं तावकानांतुसैन्यानांप्रहर्षः समजायत वादित्रनिनदश्चोग्रः सुमहान्लोमहर्षणः तंश्रुत्वानिनदं
घोरंतवसैन्यस्यपांडवः नामृष्यतयथानागस्तलशब्दंसमीरितं ततः क्रोधाभिताम्राक्षोनिर्दहन्निवपावकः संदधेत्वाष्ट्रमस्त्रंसस्वयंत्वष्टेव
मारुतिः ततः शरसहस्राणिप्रादुरासन्समंततः तैः शरैस्तवसैन्यस्यविद्रवः सुमहानभूत् तदस्त्रंप्रेरितंतेभीमसेनेनसंयुगे राक्षसस्य
महामायांहत्वाराक्षसमर्द्दयत् सवध्यमानोवहुधाभीमसेनेनराक्षसः संत्यज्यसमरेभीमंद्रोणानीकमुपाद्रवत् तस्मिंस्तुनिहतेराजन्त्वा

रुसैन्ये महात्मना अनादयत्सिंहनादैः पांडवाः सर्वतो दिशं अमृष्यमाणस्तं संहृष्टास्ते महाबलं प्राह्लादं समरे जित्वा यथा शक्रं मरु-
द्गणाः द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे संजय उवाच अलंबुषं तथा युद्धे विचरंतमभीतवत् हैडिंबिः प्रययौ तूर्णं विव्याध निशितैः शरैः तयोः प्रतिभयं
युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः कुर्वतोर्विविधा मायाः शक्रशंबरयोरिव अलंबुषो भृशं क्रुद्धो घटोत्कचमताडयत् तयोर्युद्धं समभवद्रक्षोग्रा-
मणिमुख्ययोः यादृशं वै पुरा वृत्तं रामरावणयोः प्रभो घटोत्कचस्तु विंशत्या नाराचानां स्तनांतरे अलंबुषमथो विद्ध्वा सिंहवद्व्यनदन्मुहुः तथैवा-
लंबुषो राजन्हैडिंबं युद्धदुर्मदं विद्ध्वा विद्ध्वा नदन्हृष्टः पूरयन्खं समंततः तथा तौ भृशसंक्रुद्धौ राक्षसेंद्रौ महाबलौ निर्विशेषमयु-
ध्येतां मायाभिरितरेतरं मायाशतसृजौ नित्यं मोहयंतौ परस्परं मायायुद्धेषु कुशलौ मायायुद्धमयुध्यतां यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां द-
र्शयते नृप तां तामलंबुषो राजन्माययैव निजघ्निवान् तं तथा युध्यमानं तु मायायुद्धविशारदं अलंबुषं राक्षसेंद्रं दृष्ट्वा क्रुध्यंत पांडवाः त
एनं भृशसंविग्नाः सर्वतः प्रवरा रथैः अभ्यद्रवंत संक्रुद्धा भीमसेनादयो नृप तं ते कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष सर्वतो व्यकिरन्बा-
णैरुल्काभिरिव कुंजरं स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहत्यास्त्रमायया तस्माद्रथव्रजान्मुक्तो वनदाहादिव द्विपः स विस्फार्य धनुर्घोरमिंद्राश-
निसमस्वनं मारुतिं पंचविंशत्या भीमसेनिं च पंचभिः युधिष्ठिरं त्रिभिर्विद्ध्वा सहदेवं च सप्तभिः नकुलं च त्रिसप्तत्या द्रौपदेयांश्च मारिष पं-
पंचमि 3 चभिर्विव्याध घोरस्नादं ननाद ह तं भीमसेनो नवभिः सहदेवस्तु पंचभिः युधिष्ठिरः शतेनैव राक्षसं समविध्यत नकुलस्तु चतुःषष्ट्या द्रौपदे-
यास्त्रिभिस्त्रिभिः हैडिंबो राक्षसं विद्ध्वा युद्धे पंचाशता शरैः पुनर्विव्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः तस्य नादेन महता कंपितेयं वसुंधरा
सपर्वतवना राजन्सपादपजलाशया सोतिविद्धो महेष्वासैः सर्वतस्तैर्महारथैः प्रतिविव्याध तान्सर्वान्पंचभिः पंचभिः शरैः तं क्रुद्धं रा-

क्रमं युद्धं प्रतिक्रुद्धस्तु राक्षसः हैडिंबो भरतश्रेष्ठ शरैर्विव्याध सप्तभिः सोतिविद्धो बलवता राक्षसेंद्रो महाबलः अथ राजन्सायकांस्तूर्णं रुक्मपुंखा
ञ्छिलाशितान् ते शरा नतपर्वाणो विविशू राक्षसं तदा क्रुपिताः पन्नगा यद्वद्गिरिशृंगं महाबलं स राजन्सायकांस्तूर्णं रुक्मपुंखाञ्छिलाशि
तान् प्रेषयामास हैडिंबिर्विव्याध घटोत्कचः स बध्यमानः समरे पांडवैर्जितकाशिभिः मर्षयंमनुष्यासः कर्तव्यं नान्वपद्यत ततः
समरे शैलेयो भीमसेनिर्महाबलः समीक्ष्य तस्य कर्म तद्वधायास्य मनो दधे वेगं चक्रे महांतं च राक्षसेंद्ररथं प्रति दग्धाद्रिकूटशृंगाभं भिन्नांज
नचयोपमं रथादुत्क्षिप्य हैडिंबिर्दोर्भ्यां प्राक्षिपत उद्धूय स रयाच्चापि पन्नगं गरुडो यथा समुत्क्षिप्य चिरं हस्ताभ्यामाविध्य च पुनः पुनः नि
क्षिपेष क्षितौ क्षिप्रं पूर्णकुंभमिवाश्मनि बललाघवसंपन्नः संपन्नो विक्रमेण च भैमसेनी रणे क्रुद्धः सर्वसैन्यान्यभीषयत स विस्फुरि
तसर्वांगश्चूर्णितास्थिर्विभीषणः घटोत्कचेन वीरेण हतः शालकटंकटः सुमनसः पार्थास्तस्मिन्निशाचरे चुक्रुशुः सिंहनादांश्च
वासांस्याद्धुवुश्च ह तावकाश्च हतं दृष्ट्वा राक्षसेंद्रं महाबलं अलंबुषं तथा भूतं विशीर्णमिव पर्वतं हाहाकारमकार्षुश्च सैन्यानि भरत
र्षभ जनाश्च तद्ददृशिरे रक्षः कौतूहलान्विताः यदृच्छया निपतितं भूमावंगारकं यथा घटोत्कचस्तु तं हत्वा रक्षो बलवतां वरं मुमोच बल
वन्नादं बलं हत्वेव वासवः स पूज्यमानः पितृभिः सबांधवैर्घटोत्कचः कर्मणि सुकरे कृते रिपुं निहत्याभिननंद वै तदा अलंबुषं रक्षमलंबुषप्र
था ततो निनादैः सुमहान्प्रमुदितैः सशंखनानाविधबाणघोषवान् निशम्य तं प्रत्यनदंस्तु कौरवास्ततो ध्वनिर्भुवनमथास्पृशद्भृशं ॥ इ
ति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे अलंबुषवधः धृतराष्ट्र उवाच भारद्वाजं कथं युद्धे युयुधानोभ्यवारयत संजयाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि
मे संजय उवाच शृणु राजन्महाप्राज्ञ संग्रामं लोमहर्षणं द्रोणस्य पांडवैः सार्द्धं युयुधानपुरोगमैः वध्यमानं बलं दृष्ट्वा युयुधानेन मारिष

राम

अभ्यद्रवत्स्वयं द्रोणः सात्यकिं सत्यविक्रमं तमापतंतं सहसा भारद्वाजं महारथं सात्यकिः पंचविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्पयत् द्रो-
णोपि युधि विक्रांतो युयुधानं समाहितः अविध्यत्पंचभिस्तूर्णं हेमपुंखैः शरैःशितैः तेवर्मभित्वासुदृढंद्विषत्पिशितभोजनाः अभ्यगुर्ध- -२
रणीं राजन् श्वसंत इव पन्नगाः दीर्घबाहुरभिक्रुद्धस्तोत्रार्दित इव द्विपः द्रोणं पंचाशता विध्यन्नाराचैरग्निसंनिभैः भारद्वाजो रणे विद्धो
युयुधानेन सत्वरं सात्यकिं बहुभिर्बाणैर्यतमानमविध्यत ततः क्रुद्धो महेष्वासो भूय एव महाबलः सात्वतं पीडयामास शरेणानतपर्वणा
स वध्यमानः समरे भारद्वाजेन सात्यकिः नान्वपद्यत कर्तव्यं किंचिदेव विशांपते विषण्णवदनश्चापि युयुधानोभवन्नृप भारद्वाजं
रणे दृष्ट्वा विसृजंतं शितान् शरान् तं तु संप्रेक्ष्य ते पुत्राः सैनिकाश्च विशांपते प्रहृष्टमनसो भूत्वा सिंहवद्व्यनदन्मुहुः तं श्रुत्वा निनदं घोरं पीड्य-
मानं च माधवं युधिष्ठिरोब्रवीद्राजा सर्वसैन्यानि भारत एष वृष्णिवरो वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः ग्रस्यते युधि वीरेण भानुमानि-
व राहुणा अभिद्रवत गच्छध्वं सात्यकिर्यत्र युध्यते धृष्टद्युम्नं च पांचाल्यमिदमाह नराधिपः अभिद्रव द्रुतं द्रोणं किमु तिष्ठसि पार्षत न प-
श्यसि भयं द्रोणाद्घोरं सम्मुपस्थितं असौ द्रोणो महेष्वासो युयुधानेन संयुगे क्रीडते सूत्रबद्धेन पक्षिणा बालको यथा तत्रैव सर्वे
गच्छंतु भीमसेनपुरोगमाः त्वयैव सहिताः सर्वे युयुधानरथं प्रति पृष्ठतोनुगमिष्यामि त्वामहं सहसैनिकः सात्यकिं मोक्षयस्वाद्य प-
मरं छ्वोर्तरं गतं एवमुक्त्वा ततो राजा सर्वसैन्येन भारत अभ्यद्रवद्रणे द्रोणं युयुधानस्य कारणात् तत्राराबो महानासीद्द्रोणमेकं युयु-
त्सतां पांडवानां च भद्रं ते सृंजयानां च सर्वशः ते समेत्य नरव्याघ्रा भारद्वाजं महारथं अभ्यवर्षंछरैस्ते शरैस्तस्य भारद्वाजस्य धन्विनः
आतिथेयं गृहं प्राप्य नृपतेतिथयो यथा भारद्वाजं च ते सर्वे न शेकुः प्रतिवीक्षितुं मध्यंदिनमनुप्राप्तं सहस्रांशुमिवप्रभो तांस्तु सर्वा

प्र३ तीक्ष्णैः कंकबर्हिणवाजितैः स्मयन्नेव तु तान्वीरान्द्रोणः प्रत्यग्रहीत्तदा अतिथीनागतान्यद्वत्सलिलेनासनेन च पंक्ति २

न्वहं घोषमानद्रोणः शस्त्रभृतांवरः अपातयत्पृथग्योधांगभस्तिभिरिवांशुमान वध्यमानामहाराजपांडवाः संजयास्तथा त्रातारंनाध्य
गच्छंतपंकमग्नाइवद्विपाः द्रोणस्यव्यदृश्यंतविसृष्टामहाशराः गभस्तयइवादित्यात्तपंतः समंततः तस्मिन्द्रोणेननिहताः पां
चालाः पंचविंशतिः महारथाः समाख्याताधृष्टद्युम्नस्यसंमताः पांडूनांसर्वसैन्येषुपांचालानांतथैवच द्रोणंस्मददृशुः शूरंविनि
घ्नंतंवरान् कैकेयानांशतंहत्वाविद्राव्यचसमंततः द्रोणस्तस्थौमहाराजव्यादितास्यइवांतकः पांचालान्संजयान्मत्स्यान्केक
यांश्चनराधिप द्रोणोजयन्महावाहुः शतशोथसहस्रशः तेषांसमभवच्छब्दोविद्धानांद्रोणसायकैः वनौकसामिवारण्येव्याप्तानांधूम
केतुना तत्रैवास्त्रंगंधर्वाः पितरश्चाब्रुवंस्तथा एतेद्रवंतिपांचालाः पांडवाश्चसमैनिकाः तंतथासमरेद्रोणंनिघ्नंतंसोमकान्रणे नचा
प्यभिययुः केचित्परेचैवविव्यधुः वर्तमानेतथारौद्रेतस्मिन्वीरवरक्षये अशृणोत्सहसापार्थः पांचजन्यस्यनिस्वनं पूरितोवासुदेवेन
शंखराट्पवनेनसः युध्यमानेषुवीरेषुसैंधवस्याभिरक्षिषु नदत्सुधार्तराष्ट्रेषुविजयस्यरथंप्रति गांडीवस्यचनिर्घोषेविप्रनष्टेसमं
ततः कश्मलाभिहतोराजाचिंतयामासपांडवः ननूनंस्वस्तिपार्थायपथानुदतिशंखराट् कौरवाश्चयथाहृष्टाविनदंतिमुहुर्मुहुः ए
वंसंचिंतयित्वातुव्याकुलेनांतरात्मना अजातशत्रुःकौंतेयः सात्वतंप्रत्यभाषत बाष्पगद्गदयावाचामुह्यमानोमुहुर्मुहुः कृत्यस्या
नंतरापेक्षंशैनेयकुरुपुंगव युधिष्ठिरउ० यस्सधर्मः पुरादृष्टः सद्भिःशैनेयशाश्वतः सांपरायेसुहृत्कृत्येतस्यकालोयमागतः सर्वेष्व
पियोधेषुचिंतयंशिनिपुंगव त्वत्तः सुहृत्तमंकंचिन्नाभिजानामिसात्यके योहिप्रीतमनानित्यंयश्चनित्यमनुव्रतः सकार्यःसांपरायेतुनिया
म्यइतिमेमतिः यथाचकेशवोनित्यंपांडवानांपरायणं तथात्वमपिवार्ष्णेयकृष्णतुल्यपराक्रमः सोहंभारंसमाधास्येत्वयितंवोढुमर्हसि

अभिप्रायं च मे नित्यं न वृथा कर्तुमर्हसि सत्यं भ्रातृषु यस्यास्य घोरेपि च संयुगे कुरुक्षेत्रे महायुद्धे मर्त्तुं नमस्यन्नरर्षभ त्वं हि सत्यव्रतः शूरो मि
त्राणामभयंकरः लोके विख्यातस्य मे वीरकर्मभिः सर्वशः सात्यकिरिति यो हि शैनेय मित्रार्थे युध्यमानस्त्यजेत्तनुं पृथिवीं वा द्विजातिभ्यो यो दद्यात्स
समेवेत श्रुताश्च बहवोस्माभी राजानो ये दिवं गताः दत्वेमां पृथिवीं कृत्स्नां ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि एवं त्वामपि धर्मात्मन् प्रयाचेहं कृ
तांजलिः पृथिवीदानफलं तस्मादधिकं वा फलं विभो एक एव समर्थो हि लोके स्वामित्राणामभयंकरः ॥ ४ रणे मां संस्तारयितुं नद्वितीयस्तं च
मासने विक्रांत सत्ववीरस्य युद्धेषु प्रतियुध्यतः शूरस्य च महायशः साक्षेतरः प्राकृतो जनः इदं हि शनुपुनामवर्त्तमानस्य माधव त्व
र मौ हि रौ गोगामाविजयस्तं विधत्ते आचार्य महिकमो विशत शास्त्र च पांडवः मम संजनयन् हर्षं पुनः पुनः कौन्तेयस्य लघुहस्त
श्चित्रयोधी तथा लघुपराक्रमः प्राज्ञः सर्वास्त्रविच्छूरः मुह्यते न च संयुगे महास्कंधो महोरस्को महाबाहुर्महाहनुः महाबलो महा
वीर्यः स महात्मा महारथः शिष्यो मम सखा चैव प्रियोस्याहं प्रियश्च मे युयुधानः सहायो मे प्रमथिष्यति कौरवान् अत्र मे रोचते रा
जेंद्र संनह्यति हृषीकेशः रामो वाप्यनिरुद्धो वा प्रद्युम्नो वा महारथः गदो वा सारणो वापि साम्बो वा सह वृष्णिभिः सहायार्थं महाराज सं
ग्रामोत्तममूर्द्धनि तथाप्यहं नरव्याघ्रं शैनेयं सत्यविक्रमं साहाय्ये विनियोक्ष्यामि नास्ति मे सोधिकस्तव इति द्वैतवने तात मामुवा
च धनंजयः परोक्षं त्वद्गुणांस्तथ्यान्कथयन्नार्यसंसदि तस्य त्वमेवं संकल्पं न वृथा कर्तुमर्हसि धनंजयस्य च मे च मम भीमस्य चैव मे यो
यच्चापि तीर्थानि चरन्नागच्छं द्वारकां प्रति तत्राहमपि ते भक्तिमर्जुनं प्रति दृष्टवान् न तत्सौहृदमन्येषु मया शैनेय लक्षितं यथा त्वमस्मान्

द्रो०
१००

हतेमय्यन्वेमान्यानुपप्लवे सोऽभिमानाच्च मत्वा च समपस्पर्धायैकमग्र्य सोऽहं समस्ववीर्येषु कुलीनत्वप्रमाथव ममस्मवमहावाहो अनुकंपा
र्थमेवच अनुरूपमहं धामकमंके कर्तुमर्हसि सुयोधनोऽहि मद्वामागतो द्रोणेनरंशितः पूर्वमेवानुयातास्ते कौरवाणां महारथाः ममसा
न्निन्द्रश्चैव अर्युतक्विन्नयं प्रतिस्मेशनेयमेमानिरुन्धमाराणानि संयुगे महांतेवरेणपावृते यंमाणांव भारतीं महामात्स्ते भीनमसुद्धमि
वपत्नेम धार्तराष्ट्रवलं तावत्विक्षिप्तं मव्यामाविना रथैर्विपरिधावद्भिर्मनुष्येश्च हयैश्च हृहं ससंरब्धः समुकृतमत्त्वं स्पर्धाविनं मे संहतः सौ
धुमेली रैवतरक्षामयोऽधिभिः असंतोपचितः शूरः फाल्गुनः परवीरहा नतेकलमम वाण्येशक्ताजेतुं युधि हृत्यः एते हि सैन्धवस्याथम
वैमस्यकूजोविताः शरशक्तिध्वजवरं हयनागसमाकुलं पश्यंतस्ताते राष्ट्राणामनीकं सुदुरासदं मृणांकु युधि निर्घोषं शारवशद्वांश्च
कुलान् सिंहनादरवांश्चैव रथनेमिस्वनं तथा नागानां बृंहितशब्दं पत्तीनां च सहस्रशः सादिनां द्रवतां चैव गरणात्कंपयतां महीं पुरस्ता
त्सैन्धवानीकं द्रोणानीकं च पृष्ठतः बहुत्वाद्धिकरव्याघ्र देवेन्द्रमपि पीडयेत् अपर्यन्ते तु बले मग्नजद्यारपि च जीवितं तस्मिंश्च निहते युद्धे
कथं जीवेत मादृशः सर्वथाहमनुप्राप्तः सुकृच्छ्रं त्वयि जीवति श्यामो युवा गुडाकेशो दर्शनीयश्च पाण्डवः लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च प्रविष्ट
स्तात भारतीं अविषह्यां महावाहुः सौरेरपि महाहवे नहि मे वर्तते बुद्धिरद्य युद्धे कथं चन द्रोणमपि रभसो युद्धे समपारयते वलं प्रससंतम
हावाहो यथा सौ क्षतिहितः युगपच्च समेतानां कार्याणां त्वं विचक्षणः नाहं शोचामि राजानं शोचाम्यर्जुनमाहवे पीतं सहि शक्तोऽस्तांता
तश्चीनलोकानपि संग्रामान् विजेतुं पुरुषव्याघ्रः ससमेतान्ब्रवीमि ते किं पुनर्धार्तराष्ट्रस्य बलमेतत्सुदुर्बलं अर्जुनस्त्वेव वार्ष्णेय पीडितो

एम०
११०

वृद्धिर्युधि प्राप्तस्त्वात्समरे भारतान तस्मात्विंशतिकस्मलं तस्मत्वंयरंवीगच्छगोष्ठेयुस्ताहशायथा तादृशास्मेदृशेकालेमादृशेनाभिनोदितः
रणोऽद्य शिनिप्रवीराणां द्विकोतिरथोस्मृतो प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वं च सात्वत विश्रुतः अस्त्वे नारायणसमः संकर्षणसमो बले वीरता यां नरव्याघ्र
धनंजयसमोत्यसि भीष्मद्रोणावतिक्रम्य सर्वयुद्धविशारदं त्वामेवपुरुषव्याघ्रं लोके संतः प्रचक्षते नाशक्यं विद्यते लोके सात्वकेरिति माध
व तत्त्वां यद्भिवक्ष्यामि तत्कुरुष्व महाबल संभावना हि लोकस्य मम पार्थस्य चोभयोः नामथा तां महाबाहो संप्रकर्तुमिहार्हसि परि
त्य [illegible] स्मियान्क्रारगान्नरो विचरस्वीरवत न हि शैनेय युराशाहीरणेसर्व सं
तिष्ठसितं शृणुन्दभवरक्षानं संग्रामेषु पलायनं भीरूणामसतां मार्गो नैष दाशार्ह सेवितः तवार्जुनो गुरुस्तात धर्मात्मा शिनिपुंगव का
सुदेवोगुरुश्चापि तव पार्थस्य धीमतः कारणद्वयमेतद्धि ज्ञात्वं त्वामहमब्रुवं मावमंस्था वचो मह्यं गुरुस्तव गुरोर्ह्यहं वासुदेवमतं चैवम
म चैवार्जुनस्य च सत्यमेतन्मयोक्तं ते याहि यत्र धनंजयः एतद्वचनमाज्ञाय मम सत्यपराक्रम प्रविश त्वं बलं तात धार्तराष्ट्रस्य दुर्मतेः प्रवि
श्य च यथान्यायं संगम्य च महारथैः यथार्हमात्मनः कर्म रणे सात्वत दर्शय ॥ ॥ इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे संजय उवाच प्रीतियु
क्तं च हृद्यं च मधुराक्षरमेव च कालयुक्तं च चित्रं च वाच्यं चापि भाषितं धर्मराजस्य तद्वाक्यं निशम्य शिनिपुंगवः सात्यकिर्भरतश्रेष्ठ प्रत्युवाच युधि
ष्ठिरं श्रुतं ते गदतो वाक्यं सर्वमेतन्मयाच्युत न्याययुक्तं च चित्रं च फाल्गुनार्थे यशस्करं एवंविधे तथा काले मादृशं प्रेक्ष्य संमतं वक्तुम
र्हसि राजेन्द्र यथा पार्थं तथैव मां न मे धनंजयस्यार्थे प्राणा रक्ष्याः कथंचन त्वत्प्रयुक्तः पुनरहं किं न कुर्यां महाहवे लोकत्रयं योधयेयं
सदेवासुरमानुषं त्वत्प्रयुक्तो नरेन्द्रेह किमुतैतत्सुदुर्बलं सुयोधनबलं त्वद्य योधयिष्ये समन्ततः विजेष्ये च रणे राजन्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते कु

शाम्भश्रीनि ८

द्रो०
१११

शल्लिनंसमासाध्य धनंजयं हतेनजयद्रथेराजन्नगुनोष्यामितेतिकं अश्रुपूर्यंतुमयामर्षविनाप्यसूननराधिप वासुदेवस्यपद्माक्ष
फाल्गुनस्यचधीमतः हृष्टंत्वभिपरीतोहमन्येनैनपुनः पुनः सध्येसर्वस्यसैन्यस्यवासुदेवस्यभारत अथमाधवराजानमस्म
मत्तोनुपालय आर्यापुरहमतिक्रलायावद्धन्मिजयद्रथं त्वपिचाहंमहाबाहोप्रयुंक्षेवामहारथे नृपंनिक्षिप्यगाछेयंनिर
पेक्षोजयद्रथं जानीषेहिरणेद्रोणंकुरुदषुश्रेष्ठसंमतं प्रतिज्ञातंहितेनेदंपश्यमानेनैवप्रभो ग्रहणेधर्मराजस्यभा
रद्वाजोपिगध्यति शक्तश्चापिरणेद्रोणोनिग्रहीतुंयुधिष्ठिरं एवंत्वयिसमाधायधर्मराजंनरोत्तमं अहमद्यगमिष्यामि
सैंधवस्यवधायहि जयद्रथंचहत्वाहंद्रुतमेष्यामिमाधव धर्मराजंनचेद्द्रोणोनिगृह्णीयाद्रणेबलात् निगृहीतेनर
श्रेष्ठेभारद्वाजेनमाधव सैंधवस्यवधोनस्यान्ममाप्रीतिस्तथाभवेत् एवंगतेनरश्रेष्ठेपांडवेसत्यवादिनि अस्माकं
गमनंव्यक्तंवनंप्रतिभवेत्पुनः सोयंममजयोव्यक्तंव्यर्थएवभविष्यति यदिद्रोणोरणेक्रुद्धोनिगृह्णीयायुधिष्ठिरं सतमघ
महाबाहोप्रियार्थंममसाधव [illegible]जपार्थंचयशोर्थंचरक्षराजानमाहवे समवान्मयिनिक्षेपोनिक्षिप्तः सव्यसाचिना

राम०
१११

भारद्वाजाद्द्रुयंतिसंमन्यमानेननैवप्रभो तस्मादपिमहाबाहोनैनंसंपश्यामिसंयुगे नार्जुनंहिंसितुंयोद्धुंसेरोक्षिपणो
याद्देतंप्रभो मांचापिमन्यतेयुद्धेभरद्वाजस्यधीमतः सोहंसंभावनांचैतामाचार्यवचनेनच तत पृष्टतो नोत्सहे कर्तुं त्वांवा
तन्नमहीपते आचार्योलघुहस्तत्वाद्भेधकवचाहतः उपलभ्यरणेक्रीडन्यथाशकुनिनाशिशुः यदिकाम्यमिधेनु
ष्पाणिनिहस्यान्मकरध्वजः तस्मैत्वांविसृजेयंवैसमर्तारक्षेयथार्जुनः कुरुत्वमात्मनोगुप्तिंकस्त्वगोप्तागतेमयि यः
मतोपाण्डवोद्राणांयावद्युद्धमपिपार्थिवं मावतेभयमप्यारुजेन्द्रजर्जुनसंभवं नैवजातुमहाबाहुभारमुद्यम्यमोदति यु
चैस्तावीरस्तोपोधातथामैधवयोरवाः उदीच्यादाक्षिणात्याश्चयेचान्येपिमहारथाः पंचकर्णामुखाराजन्नरथोद्धा
राः प्रकीर्तिताः एतेर्जुनस्यक्रुद्धस्यकलांनार्हंतिषोडशीं उद्युक्तांपृथिवीसर्वांससुरासुरमानुषाः सराक्षसगणा
राजन्सकिंनरमहोरगा जंगमाःस्थावराःसर्वेनालंपार्थस्यसंयुगे एवंज्ञात्वामहाराजव्येतुतेभीरहेतुकाय यत्रवीरोमहे

धार्मो कृष्णोमसम पराक्रमो न तत्र कर्म्मणो यापन्नं कथंचित् प्रतिविधते एवं कृतात्मतां योगाममर्षमपि चाहवे कृ
त ज्ञतो द्रयाँचैव भ्रातृत्वमनुचिंतय मपि चाप्य पयातेवागच्छमानेनानुनं पति द्रोणोचिंत्रा ह्यतां मंत्र्यराजेस्त्वमनुचिंतय
आचार्यो हि महेशं राजन्त्रियस्ते तव ग्रहीष्यति प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्सं कंतु वभारत कुरु वाधात्मनो गुप्तिं कृत्स्नो गो
सार्गाते महामपि यस्याहं प्रत्ययात्याथ मध्ये यं फालानुनंपति न त्य हंतां महाभाग्य आनि क्षिप्य मम गृह्वे कृचिद्यास्यामि
कौरव्यमसमेतद्ब्रवीमिते एतद्विचार्य कुरु धार्यं तु ध्यायु युद्धिमतांवरहृष्ट्वा ध्येयः परं बुध्यात तो राजन्न श्राधिमां युधिष्ठिर
उ० एवमेतन्महाबाहो यथा वदसि माधव न तु मे युध्यते भावः स्वेतान्य प्रति मारिष करिष्ये परमं यत्नमात्मनो
रक्षणोत्यहं गच्छ त्वं समनुज्ञातो पन्न याता धनंजयः आत्मसंरक्षणां संख्ये गमने चानुनं मति विचार्य्ये तत्र पंबु
ध्यागमनं तत्रो चये सत्वमातिष्ठ्या नायय ध्यातो धनंजयः ममापि रक्षणां भीमः करिष्यति महाबलः पार्थ तत्र

स्मोऽस्मे: पार्थिवाश्चमहाबलाः द्रौपदेयाश्चमांतातरक्षिष्यंतिनसंशयः केकयाभ्रातरःपंचराक्षसश्चघटो
त्कचः विराटोद्रुपदश्चैवशिखंडीचमहारथः धृष्टकेतुश्चबलवानकुंति[illegible]भोजश्चमारिष नकुलःसहदेव
श्चपांचालाः सृंजयास्तथा एतेसमाहितास्तातरक्षिष्यंतिनसंशयः नद्रोणः सहसैन्येनक्रुतवर्म्माचसंयु
गे समामादयितुंशक्तोनचमांधर्षयिष्यति धृष्टद्युम्नश्चसमरेद्रोणंक्रुद्धंपरंतपः वारयिष्यतिविक्रम्यवेलेव
मकरालयं यत्रस्थास्यतिसंग्रामेपार्षतः परवीरहा द्रोणोनसैन्यंबलवत्क्रामेत्तत्रकथंचन एषद्रोणविना
शायसमुत्पन्नोहुताशनात कवचीसशरीखड्गीधन्वीचवरभूषणः विश्रब्धोगच्छशैनेयमाकार्षीर्मयिसंभ्रमं धृ
ष्टद्युम्नोरणेक्रुद्धंद्रोणमावारयिष्यतिइतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधे॥ ॥संजयउवाच धर्म्मराजस्यतद्वाक्यं
निशम्यशिनिपुंगवः सपार्थाद्भयमाशंसन्परित्यागान्महीपतेः अपवादंह्यात्मनश्चलोकानपश्यद्विशेषतः

तेमांभ्रातमितिब्रूयुरायांतंफाल्गुनंप्रति निश्चित्यसर्वमेवंसमासाद्यकिरीटीयुद्धदुर्मदः धर्मराजमिदंवाक्यमब्रवीत्पु
रुषर्षभः कृतांजलिर्ममैरस्वांचल्गितेतत्तविशांपते अनुपास्यामिवीभत्सुंकरिष्येवचनंतव नहिमेपांडवात्क
श्चित्त्रिषुलोकेषुविद्यते योमेप्रियतरोराजन्नन्यसमेतद्ब्रवीमिते तस्मादहंपरंवीर्यास्येमंदेशान्नवमानद त्वत्कृते
नचमेकिंचिदस्त्यकर्तव्यंकथंचन यथाहिमेप्राणवायवोविशिष्टंद्विपदांवर तथातवापिवचनंविशिष्टतममेवमे प्रियंहि
तववर्धंतेभ्रातरोभक्तमद्यपांडवा तयोःप्रियंहितंचैवविद्धिमांराजपुंगव तवाज्ञांशिरसागृह्यपांडवार्थमहंप्रभो
भिलेदंदुर्भिदंसैन्यंप्रयास्येनरपुंगव द्रोणानीकंविशाम्येषकुद्धोझषइवार्णवं तत्रयास्यामियत्रासौराजन्राजा
जयद्रथः यत्रसैन्यंसमाश्रित्यभीतास्तिष्ठतिपांडवात गुप्तोरथवरश्रेष्ठैद्रौणिकर्णकृपादिभिः इतस्त्रियोज
नंमन्येतमध्वानंविशांपते यत्रतिष्ठतिपार्थोसौजयद्रथवधोद्यतः त्रियोजनगतस्यापितत्रयास्यामहंपदं आ

दिष्टत्वपथाराजन्कोनयुध्येतमादृशः अभिज्ञानामितंदेशंयत्रयास्याम्यहंप्रभो इत्याशक्तिगाद्भामवम्मॅरव्ध
स्थितामरं रथस्यवरसंबाधं क्षोभयिष्यबलार्णवं परेततुंगरानीकमहस्त्रमनुपश्यामि कुलमंजनकंनामयत्रैतवी
र्यशालिनः आगच्छितावहूभिस्त्रैर्युद्धशौण्डैः प्रहारिभिः नागामप्रतिमाराजन्नुमहारतेरथवतोमहाः नैतेचात्रनिवर्त्तेर
न प्रेषिताहत्निमारिभिः अमत्रहिनवधान्येषांनास्तिराजन्नपराजयः अथयात्रर्थिनोराजन्सहस्रमनुपश्यामि संत
त्कल्परथानामराजपुत्रामहारथाः रथेषुत्स्वषुनिपुणानागेषुचविशांपते धनुर्वेदगताःपारंमुष्टियुद्धेचकोवि
दाः गदायुद्धविशेषज्ञानियुद्धकुशलास्तथा खड्गप्रहरणेयुक्ताः संपातेचासिचर्मणोः शूराश्चकृतविद्याश्चसं
हतेचपरस्परं नित्यंहिसमरेराजन्विजिगीषंतिमानवान् कर्णेनविहिताराजेंद्रः शासनमनुव्रताः एतांस्तुवा
सुदेवोपिरथोदाराञ्छ्मशंसति सततंप्रियकामाश्चकर्णस्यवशेस्थिताः तस्यैवचवचनाद्राजन्निवृत्ताः श्वेतवाह

नात् तेनक्रांतान्वध्यांताहृष्टवरत्नाकार्मुकाः मदर्थेधिष्ठितान्तेनं धार्म्मोऽस्य शासनात् एतान्मर्थौमेम याम्येप्रियार्थेम
मकोऽस्व प्रयास्यामितः पश्चात्सर्वांमम्समाचिनः यांस्त्वेतानपरान्राजनन्नइच्छनजीवितमात्मनः श्रामन्त्रेतेपुरागत
न त्वकमन्मुकाराध्वं त्वामेवाधयुयुत्संतेपश्यकालस्यपर्ययं एषामेतेमहामात्राः किरातायुद्धदुर्म्मदाः हस्तिशिक्षावि
दश्चैवमेवैचवाग्मियोनयः एतेविनिर्जिताः संख्येसंग्रामेममव्यमाचिना मदर्थमेवसंपन्नाद्र्योधनवशानुगाः एतान्
हत्वाशरैराजन्किरातान्युद्धदुर्म्मदान् सैंधवस्यवधेयन्तमनुयास्यामिपांडव ये त्वेतेसुमहानागाअंजनस्यकुलोद्भवाः
कर्कशाश्चविनीताश्चप्रभिन्नकरटामु[illegible]खाः जांबूनदमयैःसर्वैर्वर्मभिः सुविभूषिताः लब्धलक्ष्याः रणोराजन्नैरा
वतसमायुधि उत्तरात्पर्वतादेतेतीव्रैर्दस्युभिराश्रिताः कर्कशैःप्रवरैर्योधैः कार्ष्णायसतनुच्छदैः संतिगोयोन
यश्चात्रसंतिवानरयोनयः अनेकयोनयश्चान्येतथामानुषयोनयः अनीकमसमवेतानाधूमवर्णमुदीर्यते म्ले

ष्ठानां पापकर्तॄणां हिमशृंगनिवासिनां एतेषु योधनो लब्धा मम यं राजमंडलं कपंचमेमामहस्तिं चंद्रेण वरथिनां वरं सिं
धुराजं तथा करोमि अवशमस्त्यां स्थान कृतार्थमथ चात्मानं मन्यते कालचोदितः तेतु सर्वे च संग्रामा मम मनोरा गोचरं न विमो
क्ष्यंति कौंतेय यद्यपि स्युर्मनोजवाः तेन संभाविता नि संपन्नो योधपञ्जो विना। विनाशमुपयास्यंति मच्छौर्यनिपीडिताः येते
ते रथिनो राजन् सहस्रं ते कांचनध्वजाः एते तु वीर राज्ञा नाम कांबोजाः प्रदिते श्रुताः शूराश्च कृतविद्याश्च धनुर्वेदविशारदाः
संहताश्च भृशं ह्येते अन्योन्यस्य हितैषिणः अक्षौहिणी च संरब्धा धार्तराष्ट्रस्य भारत यत्ता मदर्थं तिष्ठंति कुरुवीराभिरक्षि
ताः अहमेतान् महाराज मामेव प्रसमुपस्थिताः तानहं प्रमथिष्यामि तृणानीव हुताशनः तस्मात्सर्वाननुयासंगान् सर्वो
पकरणानि च रथे कुर्वंतु मे राजन्यथावदुपकल्पितान् अस्मिंस्तु किल संमर्दे याद्यं विविधमायुधं यथोपदिष्टमाचार्यैः
कार्यं पंचगुणो रथः कांबोजैर्हि समम ष्यामि ते ह्यो राज्ञो विषोपमैः नानाशस्त्रसमावापैर्विविधायुधयोधिभिः किरा
तैश्च समेष्यामि विषकल्पैः प्रहारिभिः ज्वलितैः सततं राज्ञा दुर्योधनहितैषिभिः शकैश्चापि समेष्यामि शक्रतुल्यपरा

क्षौमैः श्रश्मिकलैर्गुणैश्च प्रदीप्तैर्विश्यावकैः तथान्यैर्विविधैर्योधैः कालकैर्गुल्मैः समेष्यामि रोगतंनृपं भिषुद्युद्
मनेदः तस्माद्देवाजिनामस्यातिश्रुताः शुभलक्षणाः उपाहृतास्त्वपीतास्त्वपुनर्युक्तैर्मेरथ तस्मस्तवनुपामंगान्नवोपकरणा
निवरथेयचाक्षापयद्राजाशस्त्राणिविविधानिच ततस्तान्सर्वतोयुक्तानमदस्वांश्चतुरजना रमवसाययामासुः पानंमृक
मीरणंपीतोपद्रह्मनस्नातांश्चक्षजंधान्नान्समलंकृतान विनीतशल्यान्मुरगान्वतुरोहेममालिनः तान्युक्तानरुक्मवरणा
भानसुनीतान्शीघ्रगामिनः संस्पृष्टमनसोवयानविधिवत्कल्पितान्रथ महाध्वजेनसिंहेनमकेसरमालिना द्दतेनकौ
तुकैर्हेमः मणिविद्रुमचित्रितैः पांसुशभ्रप्रकाशाभिः पताकाभिरलंकृतं हेमदंडोच्छ्रितछत्रेबृहच्छस्त्रपरिच्छदे योजया
मासविधिवत्तेहेमभांडविभूषितान दारुकस्यानुजोभ्रातासूतस्तस्यप्रियः सखा प्रेदयद्रथंयुक्तंवासवस्येवमातलिः
ततस्नातः शुचिर्भूत्वाकृतकौतुकमंगलः स्नातकानांसहस्रस्यस्वर्णनिष्कानवाचयत आशीर्वादैः परिष्वक्तः सा
त्वकिःश्रीमतांवरः ततः समधुपर्काईः पीत्वाकैलातकंमधुलोहिताक्षोवभौतत्रमदविह्वललोचनः आलभ्यवी

रं कास्यं चद्देहेषुणामहताभितः द्विगुणीकृततेजास्मिञ्ज्वलन्निवपावकः उत्संगाधनुरादायमक्लजांगंथिनांवरः कृतस्वस्त्य
यनोविप्रैः कवचेन समलंकृतः लोकोनवेक्षयामासः कृष्णाभिस्त्वाभिनंदितः युधिष्ठिरस्यचरणाव भिवाद्यकृतांजलि
तेनमूर्द्धन्युपाघ्रातश्चादेशहमहात्म्यं ततस्तुवाजिनोलब्धाः सुपुष्टावातरंहसः आजग्मुस्ते समृद्धस्तोविकुर्वाणाः स्मेसेध
याः तथैवभीमसेनोपिधर्मराजेनपूजितः प्रेयात्मासकिंनामाहमभिवाद्ययुधिष्ठिरं तौहृष्टामविविशं कौतौतवृक्षेनामसिंद
मो सपुत्रास्तावकाः सर्वेतस्युद्रोणपुरोगमाः सत्रहमनुगाछंतेहृष्टाभीमंससमासकिं अभिनंद्याग्रवीद्धोरस्तवाह
षेकारवंबवः अथहर्षपरीतांगः सासकिर्भीममब्रवीत तंभीमक्षस्रराजानमेतत्काप्यत मंहिते अहंभिलामेवक्ष्यामि
कालपक्कमिदंफलं आयसांचतदालवधेयोराज्ञोभिस्मणा ज्ञानीषममवीर्य्यतंतवचाहमरिंदम तस्माद्भीममति
यत्तेसमममचेदिद्धमिप्रियं तथोक्तंसासकिंप्राहवचतंकार्यमिद्धये अहंराजः करिष्यामिरक्षांपुरुषसत्तम स्वम
क्तःसत्वाभीमसेनंसमाधवः गछाग्छध्रुवंपायपांरवेनमहात्मना परिषजिष्योराजानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं

पार्थध्रुवो हि विजयो मम ध्वजेगुणानुगतश्च त्वमघवसमास्थित निमित्तानिच धन्यानिपश्चाभीमवदंति मांनिहतो सैंधवे १

तावद्दृष्ट्वा भीमं तु परिघ्नन्तम्महायशाः । अथ स्वस्त्यावर्चके भीमं याद्धौम्यसगणानिव । तं दृष्ट्वा प्रविविशन्तं भीमं तव जना
धिप भूयस्वाभवन्मूढं संभ्रमेशचाप्यकंपत ततः प्रयातः सहसा तव भीमं समासकिः धृष्टद्युम्नो नराजन धर्मराजस्य शासना
त् इति द्रोणाय द्वेणिजय दृष्टयवधे मासक्तियेवेश संजय उवाच प्रयाते तव भीमं तु युयुधाने युयुत्सया धर्मराजो महाप्राज्ञे स
नानीकेनसंवृतं मायाद्द्रोणमभ्यथ्य स्तयुयुधानस्य शत्रुः ततः पांचालराजस्य पुत्रः सम्भ्रान्तस्मितः । माक्रोशसांड्वानीकेबस
हानश्चपां‌वः आगच्छतमहरत द्रुतं विपरिधावत यथासौविनाशं तत्मात्वं किर्युहुद्दुर्मदः महारथाहि वहयोय विधं
समनिर्त्तये इति ध्रुवंतो वेगेन निपत्तुस्ते महारथाः वयं प्रतिजिगीषंतस्तत्र तान्समपिद्भुतान् ततः शैवेर्महानासीद्युद्ध
धानरथं प्रति आकीर्यमाणा धावंतीस्तव पुत्रस्य वाहिनी । सात्वतेन महाराज शतधातिव्यशीर्यत तस्यां विशीर्यमाणा
यां शिनेः पौत्रो महारथः सप्त वीरान्महेष्वासान्स्याणीकेव्यपोथयत अर्थामानपि राजेंद्र नानाजनपदेश्वरान शै
रनलसंकाशैर्निन्ये वीरान्यमक्षयं शतमेकेन विव्याध शतेनैकं च पत्त्रिणां द्विपारोहान् द्विपांश्चैव हयारोहान्हयां

विपि

स्तथा रथिनः साश्वसूतांश्च जघानेशः पशूनिव ततस्त्वद्भुतकर्माणं शरसंपातवर्षिणं नकेचनाभ्यधावंतैव सा
त्यकिं तव सैनिकाः ते भीता मृद्यमानाश्च प्रमृष्टा दीर्घबाहुना आयोधनं जहुर्वीराः दृष्ट्वा तमतिमानिनं रथैर्विमथिता
श्च भग्ननीडैश्च मारिष चक्रैर्विमथितैश्छत्रैर्ध्वजैश्च विनिपातितैः अनुकर्षैः पताकाभिः शिरस्त्राणैः सकांचनैः
बाहुभिश्चंदनादिग्धैः सांगदैश्च विशांपते हस्तिहस्तोपमैश्चापि भुजंगाभोगसंनिभैः ऊरुभिः पृथिवी छन्ना मनुजा
नां नराधिप शशांकसंनिभैश्चैव वदनैश्चारुकुंडलैः पतितैरृषभाक्षाणां सा बभावति मेदिनी गजैश्च बहुधा
छिन्नैः शयानैः पर्वतोपमैः रराजातिभृशं भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः तपनीयमयैर्योक्त्रैर्मुक्ताजालविभूषितैः उर
श्छदैर्विचित्रैश्च व्यशोभंत तुरंगमाः गतसत्वा महीं प्राप्य प्रमृष्टा दीर्घबाहुना नानाविधानि सैन्यानि तव हत्वा तु सा
त्वतः प्रविष्टस्तावकं सैन्यं द्रावयित्वा चमूं भृशं ततस्तेनैव मार्गेण येन यातो धनंजयः इयेष सात्यकिर्गंतुं ततो द्रोणे
न वारितः भारद्वाजं समासाद्य युयुधानश्च सात्यकिं न न्यवर्तत संक्रुद्धो वेलामिव जलाशयः निवार्य तु रणे द्रोणो

युयुधानंमहेष्वासं विव्याधनिशितैर्वाणैः पंचभिर्मर्मभेदिभिः सात्यकिस्तुरणेद्रोणंराजन्विव्याधसप्तभिः हेमपुंखैःशिला
धौतैःकंकबर्हिणवाजितैः तंषड्भिःसायकैर्द्रोणः साध्वयंतारमर्दयत् सतन्नममृषेद्रोणंयुयुधानोमहारथः सिंहनादं
ततःकृत्वाद्रोणंविव्याधसात्यकिः दशभिःसायकैश्चान्यैः षड्भिरष्टाभिरेवच युयुधानःपुनर्द्रोणंविव्याधदशभिःशरैः
एकेनसारथिंचास्यचतुर्भिश्चतुरोहयान् ध्वजमेकेनवाणेनविव्याधयुधिमारिष तंद्रोणःसाध्वयंतारंसरथध्वजमाशुगैः
त्वरन्प्राच्छादयद्वाणैःशलभानामिवव्रजैः तथैवयुयुधानोपिद्रोणंबहुभिराशुगैः आच्छादयदसंभ्रांतस्ततोद्रोणउवा
चह तवाचार्योरणंहित्वागतःकापुरुषोयथा युध्यमानंमयाहित्वाप्रदक्षिणमवर्तत त्वंहिमेयुध्यतोनाद्यजीवन्या
स्यसिमाधव यदिमांत्वंरणेहित्वानयास्याचार्यवद्द्रुतं सात्यकिरुवाच धनंजयस्यपदवींधर्मराजस्यशासनात् गच्छामि
स्वस्तितेब्रह्मन्नमेकालात्ययोभवेत् आचार्यानुगतोमार्गः शिष्यैरन्वास्यतेसदा तस्मादेवव्रजाम्याशुयथामेस
गुरुर्गतः संजयउवाच एतावदुक्त्वाशैनेयआचार्यंपरिवर्जयन् प्रयातःसहसाराजन्सारथिंचेदमब्रवीत् द्रो

राःकरिष्यंतिसंयत्तेसहसासमवारणे पक्तोयाहिरणे सत्वमश्रगाणेवंस्वयं पूर्वं स्फटालोकयतेसैन्यमार्कसानांमहात्मनां श्रु
सानंकरतस्त्वेतस्त्वा क्षिणाससंमहावलं तदनंतरमेतच्चवाल्हिकानांमहद्वलं वाल्हिकाभ्यामतोयुक्तंकर्णस्यचमहद्वलं च्यमा
मेनहिसेनमानिभिन्नामेतानिमार्गस्थे च्छमोर्गसमुपाश्रितस्यविरक्षितंरणाजिरे एतदंतरमासाद्यघोरयाश्वान्वलक्षृवत सध्यप
नवमास्थायवहमामच्चमारथे वाल्हिकापत्रहरयंतेनानाप्रहरणायताः हस्तिरणासाश्चवहवः सूतपुत्रभुणामाः
हस्तस्यरथसंवाधेपञ्चानीकंविलोकयते नानारयसमु च्छ्रयन्तिरधिष्ठितं सतावद्रुक्मायतांश्चाल्पगांधस्विच्छेयन म
ध्येतोयाहियच्चायंकर्णस्यचमहद्वलं तंद्रोणोनुयतोक्रुद्धोविकिरन्विशिखान्वहून युयुधानंमहाभागंगच्छंतमनिवर्ति
नं कर्णस्यसैन्यंसुमहदभिहस्तशितैः शरैःप्राविशद्भारतींसेनामपर्यंतांमसात्यकिः प्रविष्टेयुयुधानेतुसैनिकेषुद्रुतेषुच
श्वमर्षीकृतवर्मातुसात्यकिंपर्यवारयत तमापतंतंविशिखैः षड्भिर्हत्यसात्यकिः चतुर्भिश्चतुरोग्राश्वानश्चाजघा
नाशुवीर्यवान ततःपुनःषोडशभिर्नतपर्वभिराशुगैः सात्यकिःकृतवर्माणंप्रत्यविध्यत्स्तनांतरे सताड्यमानोविशिखैः

अलक्ष्यत विशिखांस्तूर्णं शतशोथ सहस्रशः स रथं कृतवर्म्माणं समंतात्सर्वतोयुत छादयित्वा रणे राजन्हार्दिक्यं स तु सात्यकिः अथास्य भल्लेन शिरः सारथेः
४८ समछिंतत स पपात हतः सूतो हार्दिक्यस्य महारथात् ततस्ते यंतृरहिताः प्राद्रवन्त रणाश्वाः अपेतभीरमित्राणामावहन्सुमहद्भयं सात्यकिश्चाभ्यगात् अस्त्रेगोत्त
तु भीमप्रमुखा द्रवतः युयुधानेपि राजेन्द्र भोजानीकाद्विनिःसृतः प्रययौ त्वरितस्तूर्णं काम्बोजानां महाचमूं स तत्र बहुभिः शूरैः संनिरुद्धो महारथैः न चचाल तदा राजन्सा
त्यकिः ५

द्रो॰
११८

वहुभिस्तिग्मतेजसैः सात्वतेन महाराज कृतवर्माणमवक्षम सवत्सदंतसंधायपत्त्रिणमग्नितुल्यनिभं आकृष्य राजन्नाकर्णात्
विव्याधोरसि सात्यकिः स तस्य देहावरणं भित्वा देहं समाप्लुतः सपुंखपत्रः पृथिवीं विवेश रुधिरोक्षितः अथास्य वहुभिर्वा
णैरछिनत्सशरं धनुः समार्गणं राजन्कृतवर्म्मा शरासनं विव्याधचरणे राजन्सात्यकिं सत्यविक्रमं दशभिर्विशि
खैस्तीक्ष्णैरभिक्रुद्धस्तनांतरे ततः प्रशीर्णधनुषि शक्त्या शक्तिमतां वरः जघान दक्षिणे बाहौ सात्यकिं कृतवर्म्मणः ततो
मन्युदृढं चापं प्रगृह्य परमासात्यकिः सत्यविक्रमः संधाय च समुद्राणाम्भेजभारैर्निवेश्य च अमध्ये वद्धरोषयन्तो युयुधानं
युयुत्सया तथा तमनुधावंतं युयुधानस्य पृष्ठतः नवारयंतं मत्सृष्टाः पांडुसेनेष्टतमाः समासाद्य तु हार्दिक्यं रथानीकं प्रवरं रथं
पांचालो विदितो त्मा ह्यर्थी भीमसेनपुरोगमाः विक्रम्य वारिता राजन्वीरेण कृतवर्म्मणा यतमानांश्च तान्सर्वान्हर्दिक्यात्
चेतसः अभितस्तांश्छरौघेण क्रांतवाहानवारयत निगृहीता भीमसेनभोजेनैकेन वीरेण आतिष्ठमार्यवहीरं प्रार्थयं
तोमहयशः ॥ ॥ इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशो ॥ धृतराष्ट्र उवाच एवं बहुविधं सैन्यमेवं प्रविचितं परं व्यूहमेव

एम॰
११८

यथान्यायमेवं वृद्धं च मंत्रय निःसंशयं जितमस्माभिरभिकामं वनः मृगा मोठमसंस्कृताकारं पुरस्तादूर्ध्वविक्रमं नातिह्रस्वम
वालंबनाक्लिशं नातिपीवरं लक्षं दृष्ट्वा यतमारां मारां गात्रमनाम [illegible]
[illegible] ख्यातम न्यायं संख्यं वृद्धं शास्त्रपरिच्छेदं शस्त्रास्त्राणां
विधानमवक्षीपुरपरिनिक्षितं आरोहणे पण्यव नक्तंरमरणसांतरस्थे समस्तकृत्यमहरागायानेष्वश्वयानमवकोविदं नागेश्च
पुत्रेषु शौर्येषु पापरिष्वितं परीक्ष्य समथान्यायं वैतं नो पयादितं नगोस्थानोपस्थारेरानन्तरं बंधिनिभिन्नतः नानाहृतं
नाप्यन्वितं ममसैम्यं वभूव र कुलीनायं जनोपतं दृष्टपुष्टमनुहृतं कृतमानोपर्वयशस्विचमनस्विच सक्लिष्टाप्यपै २४
मुख्यैर्वहुभिः पुण्यकर्मभिः लोकपालोपमैस्तातपालितं नरसत्तमैः वहुभिः पार्थिवैर्गुप्तमस्मात्प्रियचिकीर्षुभिः
अस्मानभिरतैः कामात्मवलैः सपदानुगैः महोदधिमिवापूर्णमापगाभिः समंततः अपक्षैः पक्षिसंकाशैः
पैरैश्चाश्वसंहतं अभिन्नकारैरश्वैर्वसुरैरस्यावृतमहत परहमातैमैर्मंकिमस्महा राधयतः योधास्थण्य जलं भीमं तानाहंतो

ध.ए। तेजसा

न्यापार्थविभिर्त्योपांडवर्षभे संजयेपेक्षणच पे नैवपुत्रधानेन मामकं तस्य शोषनं पपामिप्राविष्टे सव्यसाचिनि सात्वते वचयोदापेन मसेन २

किंतु वा कुरवः क्षसंविदधुः कालचोदिताः दारुणे ओकायते काले कथं वा प्रतिपेदिरे अक्षता न हि कौरवास्ते मे मृत्युना तात संगतान् ३

३

मिश्रितं गिरीणां स्वपर्णपक्षिगणाकुलं शक्तिशरसाभ्रमकरपाकुलं ध्वजभूषणसंबाधं [illegible] रेतोसलशुभंचितं गाह
नेरभिधावद्भिर्वायुवेगविकंपितं द्रोणगंभीरपातालं कृतवर्ममहाह्रदं जलसंधमहाग्राहं कर्णचंद्रोदयोद्धतं गते सै
मसमंजय तेतत्रसमतिक्रांतौ हृष्टौ तौ व तरसिनौ सिंधुराजं तु संप्रेक्ष्य गांडीवस्य गोचरे विक्रमोपि स्पृष्टौ तेषां न तथा
दृश्यते दिवि अथ स्वेतौ संयुगे तत्र प्रविष्टौ कृष्णपांडवौ न वारयिता कश्चिन्नयोरस्तीह संजय भरताश्च वहवो योधाः
प्रीतैर्द्वेवमहारथाः वर्तते न यथा योगं प्रियवारेण चापरे सत्कारेण हतास्तात मम सैन्ये न विद्यते कर्मणा प्रयत्नरूपेणा
लभ्यते भक्तवेतनं न वा योधोम्मवत्कश्चिन्मम सैन्येषु संजय अल्पदानभृतस्तात तथा वा भृतको नरः पूजितो हि
यथाशक्त्या दानमानासनैर्मया तथा पुत्रैश्च मे तात तत्रातिथिश्च संबांधवैः ते तु प्राप्यैव संग्रामे निर्जिताः सव्यसाचि
ना शैनेयेन तु परामृष्टाः किमन्यद्भागधेयतः रक्षंति ये च संग्रामे ये च संजय रक्षिणः एकः साधारणः पंथा रक्षितस्य
सह रक्षिभिः अर्जुनं समरे दृष्ट्वा सैंधवस्याग्रतः स्थितं पुत्रो मम भृशं मूढः किं कार्यं प्रत्यपद्यत सात्यकिं च रणोद्

द्रो० १२७

म५

रामः १२७

त्वामपि शंसतमभीतवत किंनु दुर्योधनः कृत्यंप्राप्तकालममन्यत सर्वशस्त्रातिगौ सेनां प्रविष्टौ रथसत्तमौ दृष्ट्वा कांवैम
तिं युद्धेऽकुर्वत मामकाः दृष्ट्वा कृष्णंतु दाशार्हमर्जुनार्थे व्यवस्थितं शिनीनामृषभं चैव मन्ये शोचंति पुत्रकाः
[illegible] दृष्ट्वा सैन्यमतिक्रांतां सात्वतेनार्जुनेन च पलायमानांश्च कुरून्मन्ये शोचंति पुत्रकाः
विद्रुतान्रथिनो दृष्ट्वा निरुत्साहान्द्विषज्जये पलायने कृतोत्साहान्मन्ये शोचंति पुत्रकाः शून्यान्कृतान्रथोपस्था
न्सात्वतेनार्जुनेन च हतांश्च योधान्संदृश्य मन्ये शोचंति पुत्रकाः व्यश्वनागरथान्दृष्ट्वा तत्र वीरान्सहस्रशः धावमा
नान्रणे व्यग्रान्मन्ये शोचंति पुत्रकाः महानागान्विद्रवतो दृष्ट्वार्जुनशराहतान् पतितांस्तत्र नागांश्च मन्ये शोचंति
पुत्रकाः विहीनांश्च कृतानश्वान्विरथांश्च कृतान्नरान् तत्र सात्यकिपार्थाभ्यां मन्ये शोचंति पुत्रकाः पत्तिसंघा
न्रणे दृष्ट्वा धावमानांश्च सर्वशः निराशा विजये सर्वे मन्ये शोचंति पुत्रकाः द्रोणस्य समतिक्रांतावनीकमपराजि
तौ क्षणेन दृष्ट्वा तौ वीरौ मन्ये शोचंति पुत्रकाः संमूढोस्मि भृशं तात श्रुत्वा कृष्णधनंजयौ प्रविष्टौ मामकं सैन्यं सा

त्येतेन महाद्युतौ तस्मिन्नप्रविष्टे शत्रुनाशिनी नं प्रवेरथे भोजानीकं व्यतिक्रांते किमकुर्वत कौरवाः तथाद्रोणे
न मर्मेणनिगृहीतेषु पांडुषु कथंयुद्धमभूत्तत्तन्ममाचक्ष्वसंजय द्रोणोहिबलवाञ्छ्रेष्ठः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः पां
चालास्तंमहेष्वासंप्रसविध्यन्कथंरणे बद्धवैरास्ततोद्रोणंधनंजयजयैषिणः भारद्वाजस्ततस्तेषुदृढवैरोमहारथः
अर्जुनश्चापिपश्चात्सिंधुराजवधंप्रति। तन्मेसर्वंसमाचक्ष्वकुशलोह्यसिसंजय संजयउवाच आत्मापरा
धात्संभूतंव्यसनंभरतर्षभ प्राप्यप्राकृतवद्वीरनत्वंशोचितुमर्हसि पुरायदुच्यसेप्राज्ञैः सुहृद्भिर्विदुरादिभिः माहार्षीः
पांडवान्राजन्निति तन्नत्वयाश्रुतं सुहृदांहितकामानांवाक्यंयोनशृणोतिह समहद्व्यसनंप्राप्य शोचतेवैयथाभवा
न् याचितोसिपुराराजन्दाशार्हेणशमंप्रति नचतंलब्धवान्कामंत्वत्तः कृष्णोमहायशाः तवनिर्गुणतांज्ञात्वा
पक्षपातंसुतेषुच द्वैधीभावंतथाधर्मेपांडवेषुचमत्सरं तवजिह्ममभिप्रायंविदित्वापांडवान्प्रति आर्तप्रलापां
श्च बहून्मनुजाधिपसत्तम सर्वलोकस्यतत्त्वज्ञः सर्वलोकेश्वरःप्रभुः वासुदेवस्ततोयुद्धंकुरूणामकरोन्महत्

त आत्मापराधात्सुमहान्प्राप्तस्ते विपुलक्षयः सैनंदुर्योधनेरोषं कर्तुमर्हसि मानद नहितेसुकृतंकिंचिदा
दौमध्येचभारत दृश्यतेपृष्ठतश्चैवत्वन्मूलोहिपराजयः तस्मात्त्वंस्थिरोभूत्वाज्ञात्वालोकस्यनिर्णयं शृणुयु
द्धंयथावृत्तंघोरंदेवासुरोपमं प्रविष्टेतवसैन्यंतुशैनेयेसत्यविक्रमे भीमसेनमुखाः पार्थाः प्रतीयुर्वाहिनींतव आ
गच्छतस्तान्सहसाक्रुद्धरूपान्सहानुगान् दधारैकोरणेपांडून्कृतवर्म्मामहारथः यथोद्वृत्तंवारयतेवेलावै
सलिलार्णवं पांडुसैन्यंतथासंख्येहार्दिक्यः समवारयत तत्राद्भुतमपश्यामहार्दिक्यस्यपराक्रमं यदेनंस
हिताः पार्था नातिचक्रमुराहवे ततोभीमस्त्रिभिर्विद्ध्वाकृतवर्म्माणमाशुगैः शंखंदध्मौमहाबाहुर्हर्षयन्स
र्वपांडवान सहदेवस्तुविंशत्याधर्मराजश्चपंचभिः शतेननकुलश्चापिहार्दिक्यंसमविध्यत द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या
सप्तभिश्चघटोत्कचः धृष्टद्युम्नस्त्रिभिश्चापिकृतवर्म्माणमार्दयत विराटोद्रुपदश्चैवयाज्ञसेनिश्चपंचभिः शि
खंडीचैवहार्दिक्यंविद्ध्वापंचभिराशुगैः पुनर्विव्याधविंशत्यासायकानांहसन्निव कृतवर्म्माततोराजन्स

वेतस्तान्महारथान एकैकं पंचभिर्विद्ध्वा भीमं विव्याध सप्तभिः धनुर्ध्वजं चास्य तदा रथाच्चापावयात्पत्रं अथैनं
छित्वध्वजानंतरं मार्गणा महारथः आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तसाशितैः शरैः सगाढविद्धो बलवानहार्दिक्यस्य
शरान्नमैः चचाल रथमध्यस्थः क्षितिकंपे यथाचलः भीमसेनं तथा दृष्ट्वा धर्मराजपुरोगमाः विसृजंतः शरान्राजन्
नहार्दिक्यमार्गणामार्दयन् तं तथा कोष्टकीकृत्य रथवंशेन मारिष विव्यधुः मायकैर्हृष्टा रक्षार्थं मारुतेर्मृधे म
तिलब्ध्वा ततः संज्ञां भीमसेनो महाबलः शक्तिं जग्राह समरे [illegible] हेमदंडामयस्मयीं चिक्षेप च रथात्तूर्णं हार्दिक्यस्य
रथं प्रति सा भीमभुजनिर्मुक्ता निर्मोकोरगसंनिभा हार्दिक्यमभितः प्रज्वाल सुदारुणा तमापतंतीं महसा
युगांताग्निसमप्रभां द्वाभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यो निजघान द्विधा तदा सा छिन्ना पतिता भूमौ [illegible]
[illegible] दिशो राजन्महोल्केव नभश्च्युता शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा भीमश्चुक्रोध वै भृशं ततो न्य
न्धनुरादाय वेगवत्सुमहास्वनं भीमसेनो रणे क्रुद्धो हार्दिक्यं समवारयत् अथैनं पंचभिर्बाणैराजघान स्तनांतरे

शक्तिं ८ कनकभूषणा
द्योतयंती च

मैंता ४

भीमंभीमबलोराजन्नतवर्तुंमविनेतगच भीमसेनस्तु ततस्सर्वांगांभीमसेनेन मारिष रुक्माशोककर्णोत्फुल्लोवध्यानततरणा
त्रिर ततः क्रुद्धस्त्रिभिर्वाणैर्भीमसेनंह्यविध्यत अभिस्सहस्तंपुंखैस्तान्सर्वानसविध्यात त्रिभिस्त्रिभिर्मर्मघ्नैर्भीमोयतमानान्म
हारथान तेपितंप्रत्यविध्यंतसन्नतधिः सप्तभिः शरैः शिलाशितैस्ततः क्रुद्धं सुरथगामहारथः धनुश्चिच्छेदसमरे भ्र
हस्तत्रिवभारत शिलाशितैस्ततः क्रुद्धस्तत्रैवधनुषि मलरः अमिंजयाहसमरेरा तवंहेमभास्वरं भ्रामयित्वामहच्च
म्मंत्रामोक्करविभूषितं तमभिप्रेषयामासमोक्षतवस्परथंप्रति सतमप्रमशरंचापंछित्वास्त्वम्महानभिः अप्रगाढ्व
रीरांत्तन्मयुतंमोतिरिस्वांभात एतस्मिन्नेवकालेतु तरमाराणामहारथ्याः क्रियधुःसायकैर्णोर्ढतवभौराणामाह
वे अश्वथामत्रुउराहायसत्कातच्चमहद्धनुः विशीर्णगांभारतथ्ये छाहार्दिकयः परवीरहा विद्याधपोस्वान्प्युद्ध
त्रिभिस्त्रिभिरजितःश्रेयांशिलाशितैनंचविन्याधत्रिभिः पंचभिरेवच धनुर[illegible]मारायशिलाशितैमहायशाः अश्वा

न्पतस१

पत्क्रम्येनं स्वेरा थ्योगात्सैन्द्रिकात्मजं ततः क्रुद्धो रणे राजन्हृदिकस्यात्मसंभवः अभिदुद्राव वेगेन याज्ञसेनिं
महारथं भीष्मस्य समरे राजन्नरसोऽहंतुं महात्मनः विरथं पद्दलं भूः शार्दूलस्येव कुंजरं तौ दिशागजसंकाशौ ज्व
लिताविव पावकौ समापेततुरन्योन्यं शरसंघैररिंदमौ विधुन्वानौ धनुः श्रेष्ठे संदधानौ च सायकान् विसृजंतौ
च शतशो गभस्तीनिव भास्करौ तापयंतौ शरैस्तीक्ष्णैरन्योन्यं तौ महारथौ युगांतप्रतिमौ वीरौ रेजतुर्भास्कराविव
कृतवर्मा च समरे याज्ञसेनिं महारथं विद्ध्वेषुभिस्त्रिभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध सप्तभिः समाद विद्धो व्यथितो रथो
पस्थ उपाविशत् विसृजन्सशरं चापं मूर्छयाभिपरिप्लुतः तं विषण्णं रणे दृष्ट्वा तावकाः पुरुषर्षभाः हार्दिक्यं पूजयां
मासुर्वासांस्याद्दुधुवुश्च ह शिखंडिनं तथा ज्ञात्वा हार्दिक्यशरपीडितं अपोवाह रणाद्यंता त्वरमाणो महारथं स
दितं तु रथोपस्थे दृष्ट्वा पार्थाः शिखंडिनं परिवव्रू रथैस्तूर्णं कृतवर्माणमाहवे तत्राद्भुतं परं चक्रे कृतवर्मा महा

ष्ठे तस्मिन्हार्दिक्येन महात्मना लज्जयावनते चापि प्रहृष्टेष्वापि तावकैः द्वीपो य आसीत्पांडूनामगाधे गाधमिच्छतां श्रुत्वा तु निनदं भीमं तावकानां महा 4X

यः तेद्राव्यमाणाः समरे हार्दिक्येन स्म पांडवाः रतेस्थ्रोत स्वधावंतौ नैव चक्रुर्धृतिं रणे जित्वा पांडुसुतान्युद्धे भीम
सेनपुरोगमान् हार्दिक्यः समरे तिष्ठद्विधूमइवपावकः तेद्राव्यमाणाः समरे हार्दिक्येन महारथाः विमुखाः समपद्यंत
शरवृष्टिभिरर्दिताः ॥ ॥ इतिद्रोणपर्वणि जयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशे संजय उवाच शृणुष्वैकमना राजन्यन्मां त्वं प
रिपृच्छसि द्राव्यमाणे बले [illegible] हवे शैनेयस्त्वरितो राजन्नभ्यव
र्म्माणमभ्ययात् कृतवर्म्मा तु हार्दिक्यः शैनेयं निशितैः शरैः ततस्तं विरथं कृत्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः सेनामभ्याद्र
यामास शरैः संनतपर्वभिः स्वभग्नताय शत्रुना शैनेयशरपीडि[illegible]तां ततः प्रायात्स
त्वरितः सात्यकिः सत्यविक्रमः श्रुतराजन्मद्रकरो नृवचेम्येषु वीर्यवान् ततो समम हाराज द्रोणानीकमहार्णवं पृ
त्तिस तत्र संरब्धः कृतवर्म्माणमाहवे यंतारमब्रवीत्क्रुद्धः शैनेयो हि ससंभ्रमं दृष्ट्वा तु तव तत्सैन्यं रथाश्वद्विपसंकुलं पदाति
जनसंपूर्णमब्रवीत्सारथिं पुनः यत्रैतन्मेघसंकाशं द्रोणानीकमवस्थितं समरं कुंजरानीकं पश्यसि कर्णस्याग्रे मुखं प्रेतिद्

मु२

द्रो०

१२३

वृहद्बलः सुतः शकुनेर्वाराणस्यश्च संयुगे दुर्योधनसमादिष्टाम्स्रथेयस्तकजीविताः राजपुत्रामहेष्वासाः सार्वे विक्रान्तयोधिनः त्रिगर्तो
नारेयाहमाः सुवर्णविकृतध्वजाः मामेवाभिमुखावीराः पर्यास्समानावस्थिताः [illegible]
अत्र मां प्रापयक्षिप्रमश्वांश्चोदय सारथे त्रिगर्तैः सह योत्स्याभि भारद्वाजस्य पश्यतः ततः प्रायाच्छनैः सूतः सात्वत
समतेस्थितः रथेनादित्यवर्णेन भास्वरेणापताकिना तमूहुः सारथेर्वश्याः वल्गामानाहयोत्तमाः वायुवेगास्समाः
संख्येकुन्देन्दुरजतप्रभाः आपतंतं रणे तं तु शंखवर्णैर्हयोत्तमैः परिवव्रुस्ततः शूरा गजानीकेन सर्वतः किरंतो विविधांस्ती
क्ष्णान्सायकान्लघुवेधिनः सात्वतोपि शितैर्बाणैर्गजानीकमयोधयत् पर्वतानिव वर्षेण तपांते जलदो महान् व
ज्राशनिसमस्पर्शैर्वध्यमानाः शरैर्गजाः प्राद्रवत्रणमुत्सृज्य शिनिवीरसमीरितैः शीर्णदंता विरुधिरा भिन्नमस्तक
पिंडिकाः विशीर्णकर्णास्यकरा विनियंतृपताकिनः संछिन्नवर्मघंटाश्च विनिकृत्तमहाध्वजाः हतारोहा दिशो राज
न्भेजिरे भ्रष्टकंबलाः रुवंतो विविधान्नादान्जलदोपमनिस्वनाः नाराचैर्वत्सदंतैश्च भल्लैरंजलिकैस्तथा क्षुर

वि५

राम०

१२३

स३

प्रसृष्टं चैवहस्य सात्वतेन विदारिताः स्रवेतासृक्तथा मूत्रपुरीषं च मुहुर्मुहुः तथ्रमत्यु च रवलशल्यान्तैतुमैन्यस्तथापरे
एवं मत्तं कुंजरानीकं युयुधानेन पातितं शरैरग्निशिखासंकाशैः मत्स्यावसमंततः तस्मिन्हते गजानीके जलसंधो म
हाबलः पत्तः संप्रापयन्नागांस्तताश्वरथं प्रति रुक्मवर्मधरः शूरस्तपनीयांगदः शुचिः कुंडली मुकुटी खड्गी र
क्तचंदनरूषितः शिरसा धारयन्दीप्तां तपनीयमयीं स्रजं उरसा धारयन्निष्कं कंठसूत्रं च भास्वरं चापं रुक्मं च वि[illegible]
विधुन्वन्गजमूर्धनि अशोभत महाराज सविद्युदिव तोयदः तमापतंतं सहसा मागधस्य गजोत्तमं सात्यकिर्वार
यामास वेलेव मकरालयं नागं निवारितं दृष्ट्वा शैनेयस्य शरोत्तमैः अक्रुध्यत रणे राजन्जलसंधो महाबलः ततः क्रु
द्धो महाराज मार्गणैर्भारसाधनैः अविध्यत शिनेः पौत्रं जलसंधो महोरसि ततोऽपरेण भल्लेन पीतेन निशितेन च
अस्यतो वृष्णिवीरस्य निचकर्त शरासनं सात्यकिं छिन्नधन्वानं प्रहसन्निव भारत अविध्यन्मागधो वीरः पंचभिर्नि
शितैः शरैः सविद्धो बहुभिर्बाणैर्जलसंधेन वीर्यवान् नाकंपत महाबाहुस्तदद्भुतमिवाभवत अचिंतयन्वै संभ्रमं

ननासंथेसंभ्रमाहलौ धनुरस्तमासाद्यतिष्ठ तिष्ठेसुवाचह॥ एतावदुक्त्वाशैनेयोजलसंधंमहोरसि विव्याध
पृषत्काभ्यांभृशंशरा गांधारहसविव हृषिरेणाप्लुतोह्यासमृष्टिदेशमहद्धनुः जलसंधस्यचिच्छेद विव्याधचैवत्रिभिःशरैः जल
संधस्तुतत्सक्त्वाशरविशरासनं तोमरंव्यसृजत्तूर्णंसात्यकिंप्रतिमारिष सनिर्भिद्यभुजंसव्यंमाधवस्यमहारणो अभ्य
गाद्धरणींघोरः सशरोविवमहोरगः निर्भिद्यतुभुजंसव्यंसात्यकिः सत्यविक्रमः त्रिंशद्भिर्विशिखैस्तीक्ष्णैर्जलसंधम
ताडयत प्रगृह्यतुततः खड्गंजलसंधोमहाबलः आर्षभंचर्मचमहच्छतचंद्रकसंकुलं आविध्यचततः खड्गंसात्वता
योत्ससर्जह शैनेयस्यधनुश्छित्वासशरखड्गोभ्यपतन्महीं अलातचक्रवच्चैवव्यरोचतमहींगतः अथ्यानहनुगात्रा
पसर्वकायावरणंशरलक्ष्यप्रतीकाशमिंद्राशनिसमस्वनं विस्फार्यविव्याधक्रुद्धोजलसंधंशरेणह ततःसाभ
रणौबाहूसुराभ्यांमाधवोत्तमः सासिकौजलसंधस्यविच्छेदसहसाक्षिव तौबाहूपरिघप्रख्यौपेततुर्गिरिसत्तमात
वसुंधराधराद्भ्रष्टौपंचशीर्षाविवोरगौ ततः सुदंष्ट्रंसुमहच्चारुकुंडलमंडितं क्षुरेणास्यततीयेनशिरश्चिच्छेदसात्य

किः तस्यापि तच्छिरो बाहुं ककुद्मं भीमदर्शनं छित्त्वा जलसंधस्य रुधिरेणाभ्यषिंचत जलसंधं निहत्याजौ [illegible]
स्तु सात्वतः विमानं पातयामास गजस्कंधाद्विशांपते [illegible]
[illegible] रुधिरेणावसिक्तांगो जलसंधस्य कुंजरः हाहाका
रो महानासीत्तव सैन्यस्य मारिष जलसंधं हतं दृष्ट्वा हस्तीनामस्वभेदात् विमुखाश्चाप्यधावंत तव योधाः समंततः पलायन
कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्जये एतस्मिन्नंतरे राजन्द्रोणः शस्त्रभृतां वरः अभ्ययाज्जवनैरश्वैर्युयुधानं महारथं तमु
दीर्णं तथा दृष्ट्वा शैनेयं कुरुपुंगवाः द्रोणेनैव सह क्रुद्धाः सात्यकिं समुपाद्रवन् ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां सात्वतस्य
च द्रोणस्य च रणे राजन्घोरं देवासुरोपमं इति द्रोणपर्वणि सात्यकिप्रवेशे जयद्रथवधे जलसंधवधः॥ संजय उवाच
ते किरंतः शरव्रातान्सर्वे यत्ताः प्रहारिणः त्वरमाणा महाराज युयुधानमयोधयन् तं द्रोणः सप्तसप्तत्या जघान निशि
तैः शरैः दुर्मर्षणो द्वादशभिर्दुःसहो दशभिः शरैः विकर्णश्चापि निशितैस्त्रिंशद्भिः कंकपत्रिभिः विव्याध सव्ये पार्श्वे

स्तगाम्यामृतथा दुर्मुखोदशभिर्वाणैस्तथा दुः शासनोष्टभिः चित्रसेनश्चनेयंद्वाभ्यांविव्याधमाधिप दुर्योधनश्चमहता
शरवर्षेणमाधवं अपीडयद्रणेराजन्शूराश्चान्येमहारथाः सर्वतः प्रतिविद्धस्तुतवपुत्रैर्महारथैः तान्प्रत्यविध्यद्वार्ष्णे
यः पृथक्पृथगजिह्मगैः भारद्वाजंत्रिभिर्वाणैर्दुः सहंनवभिः शरैः विकर्णंपंचविंशत्याचित्रसेनंचसप्तभिः दुर्मर्षणंद्वा
दशभिरष्टाभिश्चविविंशतिं सत्यव्रतंचनवभिर्विजयंदशभिः शरैः ततोरुक्मांगदंचापंविधुन्वानोमहारथः अभ्ययात्
सात्यकिस्तूर्णंपुत्रंतवमहारथं राजानंसर्वलोकस्यसर्वलोकमहारथं शरैरभ्याहनद्गाढंततोयुद्धमभूत्तयोः विमुंच
तोशरांस्तीक्ष्णान्संदधानौचसायकान् अदृश्यंसमरेन्योन्यंचक्रतुस्तौमहारथौ सात्यकिः कुरुराजेननिर्विद्धोव्यरो
शोभत अस्रवद्रुधिरंभूरिस्वरसंचंदनोयथा सात्वतेनचवाणौघैर्निर्विद्धस्तनयस्तव शातकुंभमयापीडोबभौयूपइवो
च्छ्रितः माधवस्तुरणेराजन्कुरुराजस्यधन्विनः धनुश्चिच्छेदसमरेक्षुरप्रेणहसन्निव अथैनंछिन्नधन्वानंशरैर्बहुभिरा
चिनोत् निर्भिन्नश्चशरैस्तेनद्विषताक्षिप्रकारिणा नामृष्यतरणेराजाशत्रोर्विजयलक्षणं अथान्यद्धनुरादायेम

श्छंदराःसरं विव्याधसात्यकिंतूर्णंसायकानांशतेनह सोतिविद्धोबलवतातवपुत्रेणधन्विना अमर्षवशमापन्न
वपुत्रमपीडयत पीडितंनृपतिंदृष्ट्वातवपुत्रामहारथाः सात्यकिंशरवर्षेणछादयामासुरंजसा सच्छाद्यमानोबहुभिस्तव
पुत्रैर्महारथैः एकैकंपंचभिर्विद्ध्वापुनर्विव्याधसप्तभिः दुर्योधनंचत्वरितोविव्याधाष्टभिराशुगैः प्रहसंश्चास्यचिच्छेदकार्मु
कंरिपुभीषणं नागंमणिमयंचैवशरेणध्वजमपातयत हत्वातुचतुरोवाहान्चतुर्भिर्निशितैःशरैः सारथिंपात
यामासक्षुरेणमहायशाः एतस्मिन्नंतरेचैवकुरूणांतंमहारथं अवाकिरच्छरैस्तीक्ष्णैर्बहुभिर्मर्मभेदिभिः सवध्यमानं
समरेशैनेयस्यशरोत्तमैः प्राद्रवत्सहसाराजन्पुत्रोदुर्योधनस्तव आप्लुत्यचततोयानंचित्रसेनस्यधन्विनः हाहाभू
तंजगच्चासीदृष्ट्वाराजानमाहवे ग्रस्यमानंसात्यकिनाखेसोममिवराहुणा ततःशब्दमथश्रुत्वाकृतवर्मामहारथः
अभ्ययात्सहसातत्रयत्रास्तेमाधवः प्रभुः विधुन्वानोधनुःश्रेष्ठंचोदयंश्चैववाजिनः भर्त्सयन्सारथिंचाग्रेयाहियाहीति
तिसत्वरं समागतंततःप्रेक्ष्यव्यादितास्यमिवांतकं युयुधानोमहाराजयंतारमिदमब्रवीत कृतवर्मारथेनैषद्रुतमाप

सा१

ततेशरीरस्य याहिरथेनेनंश्ववरस्वंधनुत्विनां ततः प्रज्वलितास्थेनविविधनतकालितेनव श्रामरूरणोमोजनप्रतिमानंधनुष
तां ततः परमसंक्रुद्धेह्लिलितास्विवपाषको समेयालांनरमायेयाष्याद्यविवितरसिनौ कृतवम्मौतुशेभयंषच्छिंगासाम
मार्प्ययत् निशितैः सायकैस्ती द्दोर्यतार्त्वासपंचभिः चतुरश्चतुरोवाहांश्चतुर्भिः परमेषुभिः श्रविध्यत्साधुरंतोव
मैधवान्मातलतस्महि रुक्माधत्तोद्दवनशत्वमरहिस्कार्यकामुकं रुक्मांगाशीरुक्मवम्मौरुक्मपुंखानवाचयत् ततोयो
तिंशितैः पोत्रैः सायकानकृतवर्म्मणे शहिसाणेत्वरयायुक्तोङ्गुष्कामोधनंजयं सोतिविद्धोवलचताशत्रुणाशत्रुता
पनः समकंपत्तदुर्द्धर्षक्षितिकंपेयथाचलः त्रिषष्ट्याचतुरोस्याश्चानसप्तभिः सारथिंतथा विव्याधनिशितैस्तूर्णं
सासकिंः ससविक्रमः स्वर्णपुंखंविशिखंसमाधायचसासकिं विरसांतमहास्त्वालंमकुद्धमिवपन्नगं सोविध्य
त्कृतवर्म्माणांयमदंशोयमैः शरैः जांचूनदविचित्रंचवर्मनिर्भिद्यभानुमत् श्रभ्यगाद्धरणीमुग्रारुधिरेणसमुक्षितः
संजातरुधिरश्चाजौसात्वतेषुभिरर्द्दितः सशरंधनुरुत्सृज्यमपतत्स्यंदनोत्तमात् ससिंहदंष्ट्रोजानुभ्यांपतितोमित

विक्रमः शरार्द्दितं सात्यकिनारथयोपस्थेन रथर्षभः सहस्रबाहुसदृशमक्षोभ्यमिवसागरं निवार्य्य कृतवर्म्माणं सात्यकिः
प्रययौततः स्वल्कशक्तिवक्ष्नुः कौरवाणांसात्स्यर्थं सकुलां प्रवर्त्तितोग्ररुधिरां शतशः क्षत्रियर्षभैः प्रेक्षतांसर्वसैन्यानांमध्ये
नशिनिपुंगवः अभ्यगाद्वाहिनींहित्वा वृत्रघ्नेवासुरींचमूं समाश्वास्यचहार्द्दिक्योगृह्यचान्यन्महद्धनुः तस्थौतत्रैवबलवान्वा
रयन्युधिपांडवान द्रोणपर्वणिजयद्रथवधपर्वणिसात्यकिप्रवेशे संजयउवाच कथ्यमानेषुसैन्येषुशैनेयेनततस्ततः भारद्वा
जः शरव्रातैर्म्महद्भिः समवाकिरत् सस्संप्रहारस्तुमुलोद्रोणसात्वतयोरभूत पश्यतांसर्वसैन्यानांबलिवासवयोरिव
ततोद्रोणः शिनेः पौत्रंचित्रैः सर्वायसैः शरैः त्रिभिराशीविषाकारैर्ललाटेसमविध्यत तैर्ललाटार्पितैर्बाणैर्युयुधा
नस्त्वजिह्मगैः व्यराजतमहाराजत्रिशृंगइवपर्वतः ततोस्यबाणानपरानिंद्राशनिसमस्वनान भारद्वाजोंतरप्रेक्षी
प्रेषयामाससंयुगे तान्द्रोणचापनिर्मुक्तान्दाशार्हः पततः शरान द्वाभ्यांद्वाभ्यांसुपुंखाभ्यांचिच्छेदपरमास्त्र
वित तामस्यलघुतांद्रोणः समवेक्ष्यविशांपते प्रहस्यसहसाविध्यद्विंशत्याशिनिपुंगवं पुनः पंचाशतेषूणां

द्रो॰
१२७

श्री ते
नैवसम्मर्षयत लाघवंतां युयुधानस्य लाघवेनविशेषयन् सम्पुसंतीतिवल्मीकान्यथाक्रुद्धामहोरगाः तथाद्रोणरथा
राजनउत्पतंतितनुच्छिदः तथैवयुयुधानेनप्रसृष्टाः शतसहस्रशः अवाकिरन्द्रोणरथंशरारुधिरभोजनाः लाघवात्तद्वि
जश्रेष्ठस्यसात्वतस्यचमारिष विशेषंनाध्यगच्छामसमस्मासीत्तान्नरर्षभौ सात्यकिस्तुततोद्रोणंनवभिर्नतपर्वभिः आजघा
नभृशंक्रुद्धोध्वजंचनिशितैःशरैः सारथिंचशतेनैवभारद्वाजस्यपश्यतः लाघवंयुयुधानस्यदृष्ट्वाद्रोणोमहारथः सप्त
त्यासारथिंविध्वातुरगांश्चत्रिभिस्त्रिभिः ध्वजमेकेनविव्याधमाधवस्यरथेस्थितं अथापरेणभल्लेनहेमपुंखेनपत्रि
णा धनुश्चिच्छेदसमरेमाधवस्यमहात्मनः सात्यकिस्तुततःक्रुद्धोधनुस्त्यक्त्वामहारथः गदांवेगवतींभारद्वाजाय
चाक्षिपत् तामापतंतींसहसापट्टबद्धामयस्मयीं न्यवारयच्छरैर्द्रोणोबहुभिर्बहुरूपिभिः अथान्यद्धनुरादायसात्यकिः
सत्यविक्रमः विव्याधबहुभिर्वीरंभारद्वाजंशिलाशितैः सविद्ध्वासमरेद्रोणंसिंहनादममुंचत तंवैनममृषेद्रोणः स
र्वशस्त्रभृतांवरः ततःशक्तिंगृहीत्वातुरुक्मदंडामयस्मयीं तरसाप्रेषयामासमाधवस्यरथंप्रति अनासाद्यतुशैने

मह४

राम॰
१२७

मि३

यंसाशक्तिः कालसंनिभा भित्त्वा रथं जगामोग्रा धरणीं दारुणा स्वना ततो द्रोणं शिनेः पौत्रो राजन्नभिमाय पत्रिणा
दक्षिणं भुजमासाद्य पीडयन् भरतर्षभ द्रोणोऽपि समरे राजन् माधवस्य महद्धनुः अर्धचंद्रेण चिच्छेद रथशक्तयाश्च मार्गणैः
मुमोह शक्त्या गंधिलस्य रथश्रेष्ठः तामसमाहतः मस्तयाप स्वदुमामागधसूनु नेसं निषाधस्थ चकारसमासक्तो राजन्महत्कर्म मांति
मानुषं अपां बधयच्च द्रोणं राजन्नभीमं जयाय स्वबलं ततः शरशतेन वपुत्रं धानेनमहारथः अविध्यद्रोणं संख्ये भव
रूपो विशंपते तस्य द्रोणः शरान्पंचवधयामास भारत तेषां राजन् कवचं भित्त्वा पपुः शोणितमाहवे निर्विद्धस्तु ततो
घोरः क्रुद्धः समासक्तिं मे शंसाय कानेवास्त्रं च पिवीरस्य कार्मुकं प्रति ततो द्रोणस्य यंतारं निपात्यैकेषुणा मुनि अश्वा
न्व्यद्रावयत्तस्य गोरतान्बाणैस्ततः सरथः सूतः संख्ये मंडलानि सहस्रशः चकार राजन्ते राजन्न भ्राम्यमानः स्वसंय जं२
मान अभिद्रवत तत्रस्थान्ततस्ते रथान्द्रोणस्य धावत इति स्मचुक्रुशुः सर्वे राजपुत्राः सराजकाः ते मानासकि मयास्ता भुरा
जन [illegible] पुविमहारथाः पतीद्रोणात्ततः सर्वे महमासमुपाद्रवन् तानष्ट्वा स्वतान्संख्ये मात्वतेन शरा

स्तत३

हिंतान भ्रमभग्नं पुनरेवाभिसंत्तवैसैन्यं सम्माकुलं व्यूहस्यैव पुनर्द्वारं गत्वा द्रोणो व्यवस्थितः वातायमानो सितैस्तैश्चैवगो
तोभ्यूर्मिशरीरैर्हतैः पांडुपांचालसंभिन्नं व्यूहमालोक्य वीर्यवान् शैनेयेनाकोपघतं व्यूरह्माच्चारस्मत निवार्य्य पांडुपांचा
लानद्रोणाग्निः सहसा निवर्तत् द्रोणाग्निरसंरंभः कालसूर्य इवोत्थितः॥ ॥ इति द्रोण [struck out]
[struck out] द्ये गिजयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशे सं
जयउवाच द्रोणं स जित्वा पुरुषप्रवीरस्तथैव हार्दिक्यमुखांस्त्वदीयान् प्रहस्य सूतं शिनिप्रवीरः कुरु ४५
पुंगवाश्च निमित्तमात्रं वयमत्र सूत दग्धारयः केशवफाल्गुनाभ्यां हतान्निहन्मो हनरर्षभेणायं पंचेशात्मसमुद्र
वेन तमेवमुक्त्वा शिनिपुंगवस्तदा महामृधे सोग्र्यधनुर्धरोरिहा किरन्समंतात्सहसा शरान्वलीसमापतत् श्येनइवा तस्ये ३
मिषं यथा तं यांतमश्वैः शशिशंखवर्णैर्विगाह्य सैन्यं पुरुषप्रवीरं नाशक्नुवन्वारयितुं समंतादादित्यरश्मिप्रतिमं नरा
ग्र्य असह्यविक्रांतमदीनसत्वं सैवं गणा भारत ये त्वदीयाः सहस्रनेत्रप्रतिमप्रभावं दिवीव सूर्यं जलदव्यपाये श्याम

षेपूर्णास्त्वतितिचित्रयोधी शरासनीकांचनवर्म्मधारी । सुदर्शनः सात्यकिमापतंतं न्यवारयद्धृत्तवरं प्रसह्य ते
योरभूद्भारतसंप्रहारः सुदारुणास्ते समतिप्रशंसन् योधास्त्वदीयाश्चहिसोमकाश्चवृत्रेंद्रयोर्युद्धमिवामरौघाः
शरैः सुतीक्ष्णैः शतशोभ्यविध्यत्सुदर्शनः सात्वतमुख्यमाजौ अनागतानेवतुतानशेषांस्तान्विच्छेदराजन्
शिनिपुंगवोपि तथैवशक्रप्रतिमोपि सात्यकिः सुदर्शनेयान्क्षिपतिस्मसायकान् द्विधात्रिधातानकरो
त्सुदर्शनः शरोत्तमैः स्यंदनवर्यमास्थितः तान्वीक्ष्यबाणान्निहतांस्तदानीं सुदर्शनः सात्यकिबाणवेगैः क्रो
धाद्दिधक्षन्निवतिग्मतेजाः शरानमुंचत्तपनीयचित्रान् पुनः सबाणैस्त्रिभिरग्निकल्पैराकर्णपूर्णैर्नि
शितैः सपुंखैः विव्याधदेहावरणं विभिद्यते सात्यकेराविविशुः शरीरं तथैवतस्यावनिपालपुत्रः संधायबा
णान्प्रज्वलद्भिः आजघ्निवांस्तावजसप्तकाश्चान् चतुर्भिरश्वांश्चतुरः प्रसह्य तथापितेनाभिहतस्तरस्वी नप्ता
शिनेरिंद्रसमानवीर्यः सुदर्शनस्येषुगणैः सुतीक्ष्णैर्हयान्निहत्याशुननादनादं अथास्य सूतस्यशिरो

द्रो०
१३०

निकृत्तमपतच्छक्राशनिसंनिभेन सुदर्शनस्यापि शिरो निप्रवीरः क्षुरेण कालानलसंनिभेन सकुंडलं पूर्णशशिप्रकाशं भ्राजिष्णुवक्त्रं वि
चकर्त देहात् यथा पुरा वज्रधरः प्रसह्य बलस्य संख्ये त्रिदशस्य राजन् निहत्य तं पार्थिवपुत्रपौत्रं रणोपहृनाम वृषभस्त्वरस्वी मुदा समेतः परया
महात्मा राजेन्द्र राजन्य राजत्कल्पः ततोपयाद्वर्त्मनि नरव्य येन निवार्य सैन्यं तव मार्गणौघैः सदश्वयुक्तेन रथेन राजन् लोकं विसिस्मापयि
षुर्नवीरः तत्रस्य विस्मापयनीयमग्र्यमपूजयन्योधवराः समेताः प्रवर्तमानान्निषु गोचरे रीन्ददाह बाणैर्हुतभुग्यथैव ।। ।। इति द्रोण
पर्वणि जयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशे सुदर्शनवधः संजय उवाच ततः स सात्यकिर्धीमान्महात्मा वृष्णिपुंगवः सुदर्शनं निहत्याजौ यंता
रं पुनरब्रवीत् रथाश्वनागकलिलं शरशक्त्यूर्मिमालिनं खड्गमत्स्यं गदाग्राहं शूरायुधमहास्वनं प्राणापहारिणं रौद्रं वादित्रोत्क्रु ९६
ष्टनादितं योधानामसुखस्पर्शं दुर्धर्षं जयैषिणां तीर्णाः सुदर्शनं तात द्रोणानीकमहार्णवं जलसंधवधेनाजौ पुरुषादैरिवावृतं
अतोन्यत्पृतनाशेषं मन्ये कुनदिकामिव तर्तव्यामल्पसलिलां चोदयाश्वानसंभ्रमं हस्तप्राप्यमहं मन्ये सांप्रतं सव्यसाचिनं निर्जित्य दुर्धरं
द्रोणं सपदानुगमाहवे हार्दिक्यं योधवर्यं च प्राप्तं मन्ये धनंजयं न हि भीर्जायते मेद्य दृष्ट्वा सैन्यान्यनेकशः वह्नेरिव प्रदीप्तस्य वने शु
ष्कं तृणोलपं पश्य पांडवमुख्येन यातां भूमिं किरीटिना पत्त्यश्वरथनागौघैः पतितैर्विषमीकृतां द्रवते तद्यथा सैन्यं तेन भग्नं महात्मना र
थैर्विपरिधावद्भिर्गजैरश्वैश्च मारिष कौशेयारुणसंकाशमेतदुद्धूयते रजः अभ्याशस्थमहं मन्ये श्वेताश्वं कृष्णसारथिं स एष श्रूयते श

म१

राम०
१३०

द्रोणांतीव्रजामिते ततस्तः यादृशानि निमित्तानि मम प्रादुर्भवंति वै क्रमस्तं गतस्त्वाहि सिरस्त्वां सेध व मज्जुनः शनैर्विश्रंभयन्नस्मान्यं त्वारीवाहिनी पतेद्व
मतलत्राणाः सुयोधनपुरोगमाः दंशिताः क्रूरकर्माणः कांबोजा युद्धदुर्मदाः शरवाणासनधरा यवनाश्च प्रहारिणः शकाः किराता यवना वर्वराः
स्ताम्रलिप्तकाः अन्ये च बहवो म्लेछा विविधायुधपाणयः ये चैते सतलत्राणाः सुयोधनपुरोगमाः मामेवाभिमुखाः सर्वे तिष्ठंति समरार्थिनः एतान्स
थनागाश्वान्निहत्य सात्यकी सपत्तिनः इदं दुर्गं महाघोरं तीर्णमेवोपधारय सतठवाच नमंधर्मो मेवाक्षेप विद्यते मम वा विक्रम पथ पि स्यास्त्वं क्रुद्धो गामस्था
यतः स्थितः द्रोणो वारयिता न्योषः कृपो मद्रेश्वरोऽपि वा तथापि संध्यमानस्य तत्त्वामास्थिस महाभुज त्वया सर्वेह युद्धे निर्जिताः अर्जुनस्य रंशि
ताः क्रूरकर्माणः कांबोजा युद्धदुर्मदाः शरवाणासनधनापव नाश्च प्रहारिणः शकाः किरातास्त दा वर्वरास्ताम्रलिप्तकाः अन्ये च बहवो
म्लेछा विविधायुधपाणयः न च मे संभ्रमः कश्चिद्धृतपूर्वः कदाचन किमुतैतत्समासाद्य वीरसंयुगगो पदं आयुष्मन्कतरेणात्वां प्रापयामि धनंज
यं केषां क्रुद्धोऽभिवास्येय केषांमृत्युरुपस्थितः केषां संयमनीमद्य गंतुमुत्सहते मनः के त्वां युधि पराक्रांतं कालांतकयमोपमं दृष्ट्वा विक्रमसंपन्नं
विद्रविष्यंति संयुगे केषां वैवस्वतो राजा स्मरते य महाभुज सात्यकिरुवाच मुंडानेतान्हनिष्यामि दानवानिव वासवः प्रतिज्ञां पालयिष्यामि कांबोजा
नेव मां वह अद्यैषां कदनं कृत्वा प्रियं यास्यामि पांडवं अद्य द्रक्ष्यंति मे वीर्यं कौरवाः ससुयोधनाः मुंडानीके हतेस्तत सर्वसैन्येषु चासकृत अद्य कौ
रवसैन्यस्य दीर्यमाणस्य संयुगे अद्य महारणिनि हतान पाथमुख्यान सहस्रशः दृष्ट्वा दुर्योधनो राजा पश्चात्तापं गमिष्यति अद्य मे क्षिप्रहस्तस्य

क्षिपतः सायकोत्तमान् अलातचक्रप्रतिमं धनुर्द्रक्ष्यंति कौरवाः मत्सायकचितांगानां गजानां रुधिरं स्रवतां मुहुः सैनिकानां वधं दृष्ट्वा संतप्स्य
ति सुयोधनः अद्य मे क्रुद्धरूपस्य निघ्नतश्च वरान्वरान् द्विरर्जुनमिमं लोको मंस्यते युधि सुयोधनः आद्य राजसहस्राणि निहतानि मया रणे दृष्ट्वा
दुर्योधनो राजा संतप्स्यति महामृधे अद्य स्नेहं च भक्तिं च पांडवेषु महात्मसु बलं वीर्यं कृतज्ञत्वं मम ज्ञास्यंति कौरवाः संजय उवाच एवमुक्त्वा
स्ततः सात्यकिः शिक्षितान्साधुवाहिनः शशांकसंनिकाशांश्च वाजिनोऽचुचुदद्भृशं ते पिबंत इवाकाशं युयुधानं हयोत्तमाः प्रापयन्यवना
न्शीघ्रं मनःपवनरंहसः सात्यकिं ते समासाद्य यवना युद्धनिवर्तिनं बहवो लघुहस्ताश्च शरवर्षैरवाकिरन् तेषामिषून्स्यास्त्राणि वेग
वन्नतपर्वभिः अच्छिनत्सात्यकी राजन्नैनं ते प्राप्नुवंछराः रुक्मपुंखैः सुनिशितैर्गार्ध्रपत्रैरजिह्मगैः उच्चकर्त शिरांस्युग्रो यवनानां भु
जानपि शैक्यायसानि वर्माणि कांस्यानि च समंततः भित्त्वा देहांस्तथा तेषां शरा जग्मुर्महीतलं ते हन्यमाना वीरेण म्लेच्छाः सात्यकिना रणे
शतशो न्यपतंस्तत्र व्यसवो वसुधातले सुपूर्णायतमुक्तैस्तानव्यवच्छिन्नपिंडितैः पंच षट्सप्त चाष्टौ च बिभेद यवनान् शरैः कांबोजानां सह
स्राणि शकानां च विशांपते शबराणां किराताणां बर्बराणां तथैव च अगम्यरूपां पृथिवीं मांसशोणितकर्दमां कृतवांस्तत्र शैनेयः क्षप
यंस्तावकं बलं दस्यूनां सशिरस्त्राणैः शिरोभिर्लूनमूर्धजैः दीर्घकूर्चैर्मही कीर्णा विबर्हैरंडजैरिव रुधिरोक्षितसर्वांगैस्तैस्तदायोधनं ब
भौ कबंधैः संवृतं सर्वं ताम्राभ्रैः खमिवावृतं वज्राशनिसमस्पर्शैः सुपर्वभिरजिह्मगैः ते सात्वतेन निहताः स[illegible]

समावृण्वं वसुंधरां आत्मावशिष्टाः संभग्नाः कृच्छ्रप्राणा विचेतसः जिताः संख्ये महाराज युयुधानेन दंशिताः पाष्णिभिश्च कषामि
सूता दृष्ट्वा ततस्तुरंगमान जवमुत्तममास्थाय सर्वतः प्राद्रवन्भयात कांबोजसैन्यं विद्राव्य दुर्जयं युधि भारत यवनानां च तत्सैन्यं शका
नां च महद्बलं ततः स पुरुषव्याघ्रः सात्यकिः सत्यविक्रमः प्रविष्टस्तावकान्जित्वा सूत याहीत्यचोदयत तत्तस्य समरे कर्म दृष्ट्वान्ये
रक्षंतं पुरा चारणाः सह गंधर्वाः पूजयांचक्रिरे भृशं तं यांतं पृष्ठगोप्तारमर्जुनस्य विशांपते चारणाः प्रेक्ष्य संहृष्टास्त्वदीयाश्चाप्यपूज
यन॥ ॥द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशे ॥ संजय उवाच ॥ जित्वा यवनकांबोजान्युयुधानस्ततोऽर्जुनं जगाम तव सैन्यस्य म
ध्ये नरो रथिनां वरः शरदंष्ट्रो नरव्याघ्रो विचित्रकवचध्वजः मृगान्व्याघ्र इवाजिघ्रंस्तव सैन्यमभीषयत स रथेन चरन्मार्गान्धनुरभ्राम
यद्भृशं रुक्मपृष्ठं महावेगं रुक्मचंद्रकसंकुलं रुक्मांगदशिरस्त्राणो रुक्मवर्मसमावृतः रुक्मध्वजधनुः शूरो मेरुशृंगमिवाबभौ
सधनुर्मंडलः संख्ये तेजोभास्कररश्मिवान शरदीवोदितः सूर्यो नृसिंहो विराजत वृषभस्कंधविक्रांतो वृषभाक्षो नरर्षभः ता
वकानां बभौ मध्ये गवां मध्ये यथा वृषः मत्तद्विरदसंकाशं मत्तद्विरदगामिनं प्रभिन्नमिव मातंगं यूथमध्ये व्यवस्थितं व्याघ्रा इव
जिघांसंतस्त्वदीयाः समुपाद्रवन द्रोणानीकमतिक्रांतं भोजानीकं च दुस्तरं जलसंधार्णवं तीर्त्वा कांबोजानां च वाहिनीं हार्दिक्य

१थधी पेलासा ५४

द्रो०
१३२

मकरान्मुक्तं तीर्णोस्मि ससागरं परिखं स्वल्पं कुन्दाल्पदीया: मा स किं रथाः दुर्योधनस्त्रिगर्तसैनो दुःशासनश्चविविंशती शकुनिर्दुःसहश्चैव
पुत्राहुर्मर्षणः क्रथ [illegible] क्षेमेव बहवः शूराः शस्त्रवंतो दुरासदाः धृतः मा स किं यांतमद्य धावन्त्वमर्षिणः अथ शङ्खो महानासीन्मौर्वेस
ससमारिष मारुतोद्धूतवेगस्य सागरस्येव पर्वणि तानभिद्रवतः सर्वान्समीक्ष्य शिनिपुंगवः शनैर्याहीति यंतारमब्रवीत्स हसन्निव इदमेत
त्समुद्धूतं धार्त्तराष्ट्रस्य यद्बलं मामेवाभिमुखं तूर्णं गजाश्वरथपत्तिमत् नादयन्वै दिशः सर्वा रथघोषेण पृथिवीं चांतरिक्षं च कंपयन्सागा
रानपि एतद्बलार्णवं सूत वारयिष्ये महारणे पौर्णमास्यामिवोद्धूतं वेलेव मकरालयं पश्य मे सूत विक्रांतमिंद्रस्येव महामृधे स
र्वसैन्यानि शत्रूणां विधमामि शितैः शरैः निहतानाहवे पश्य पदात्यश्वरथद्विपान् मच्छरैरग्निसंकाशैर्विदेहान्सहस्रशः इत्येवं
ब्रुवतस्तस्य सात्वतस्यामितौजसः सर्वे ते सैनिकास्तूर्णं समीपं युयुधुस्तव: सत्याद्रवत तिष्ठेति पश्य पश्येति वादिनः २ तानेवं ब्रुवतो
वीरान्सात्यकिर्निशितैः शरैः जघान त्रिशतानश्वान्कुंजरांश्च चतुःशतान् ससंप्रहारस्तुमुलस्तस्य तेषां च धन्विनां देवासुररण
प्रख्यः प्रावर्त्तत जनक्षयः मेघजालनिभं सैन्यं तव पुत्रस्य मारिष प्रत्यगृह्णाच्छिनेः पौत्रः शरैराशीविषोपमैः प्रच्छाद्यमानः समरे शर

राम०
१३२

[illegible] न्नोलेः सवीर्यवान् असंभ्रमं महाबाहो ततावकानवधीद्दृढं आश्चर्यं तत्र राजेंद्र सुमह
दृष्टवानहं अमोघः सायकः कश्चित्सात्यकेरभवत्प्रभो रथनागाश्वकलिलः पदात्यूर्मिसमाकुलः शैनेयवेलामासाद्य स्थितः सैन्यमहा
र्णवः संभ्रांतं तन्नरनागाश्वमावर्त्तत मुहुर्मुहुः तत्सैन्यमिषुभिस्तेन वध्यमानं समंततः बभ्राम तत्र तत्रैव गावः शीतार्दिता इव पदातिनं रथं
नागं सादिनं तुरगं तथा अविद्धं तत्र नाद्राक्षं युयुधानस्य सायकैः नतादृक्कदनं राजन्कृतवांस्तत्र फाल्गुनः यादृक्क्षयमनीकानां कृतवान्सा
त्यकिर्नृप अत्यर्जुनं शिनेः पौत्रो युध्यते पुरुषर्षभ वीतभीर्लाघवोपेतः कृतित्वं संप्रदर्शयन् ततो दुर्योधनो राजा सात्वतस्य त्रिभिः
शरैः विव्याध सूतं निशितैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् सात्यकिं च त्रिभिर्विद्ध्वा पुनरष्टाभिरेव च दुःशासनः षोडशभिर्विव्याध शिनिपुंगवं
शकुनिः पंचविंशत्या चित्रसेनश्च पंचभिः दुःसहः पंचदशभिर्विव्याधोरसि सात्यकिं उत्स्मयन्वृष्णिशार्दूलस्तथा बाणैः समाहतः ता
न विध्यन्महाराज सर्वानेव त्रिभिस्त्रिभिः गाढविद्धानरीन्कृत्वा मार्गणैः सोतितेजनैः शैनेयः श्येनवत्संख्ये व्यचरल्लघुविक्रमः सौबल
स्य धनुश्छित्वा हस्तावापं निकृत्य च दुर्योधनं त्रिभिर्बाणैरभ्यविध्यत्स्तनांतरे चित्रसेनं शतेनैव दशभिर्दुःसहं तथा दुःशासनं च विंशत्या वि
व्याध शिनिपुंगवः अथान्यद्धनुरादाय स्यालस्तव विशांपते अष्टाभिः सात्यकिं विद्ध्वा पुनर्विव्याध पंचभिः दुर्मुखश्च द्वादशभिर्दुःसह

श्रा

वि२

श्च त्रिभिः शरैः [illegible] दुर्मुखश्च द्वादशभिः राजन्विव्याध सात्यकिं दुर्योधन
स्त्रिसप्तत्या भारत माधवं ततो सात्यकिः शितैर्बाणैस्त्रिभिर्विव्याध मारिष तान्सर्वान्सहिताञ्शूरान्यतमानान्महारथान पंचभिः पंचभि
र्बाणैः [illegible] पुनर्विव्याध सात्यकिः ततः स रथिनां श्रेष्ठस्तव पुत्रस्य मारिष आजघानाशु भल्लेन स हतोऽपतद्भुवि पतिते सारथौ
तस्मिन्तव पुत्रस्य रथः प्रभो वातायमानैस्तैरश्वैरपनीयत संगरात् ततस्तव सुता राजन्सैनिकाश्च विशांपते राज्ञो रथमभिप्रेक्ष्य विद्रुताः
शतशोऽभवन् विद्रुतं तत्र तत्सैन्यं दृष्ट्वा भारत सात्यकिः अवाकिरच्छरैस्तीक्ष्णैः रुक्मपुंखैः शिलाशितैः । विद्राव्य सर्वसैन्यानि तावका
नि समंततः प्रययौ सात्यकी राजन्श्वेताश्वस्य रथं प्रति तं शरानाददानं च रक्षमाणं च सारथिं आत्मानं पालयानं च तावकाः समपू
जयन् ।। ।। इति श्रीद्रोणपर्वणि जयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशे धृतराष्ट्र उवाच संप्रमथ्य महत्सैन्यं यांतं शैनेयमर्जुनं निर्ह्रीका मम ते
पुत्राः किमकुर्वत संजय कथं चैषां तथा युद्धे धृतिरासीन्मुमूर्षतां शैनेयचरितं दृष्ट्वा तादृशं सव्यसाचिनः किं नु वक्ष्यंति ते क्षा
त्रं सैन्यमध्ये पराजिताः कथं तु सात्यकिर्युद्धे व्यतिक्रांतो महायशाः कथं च मम पुत्राणां जीवतां तत्र संजय शैनेयोऽभिययौ युद्धे तन्ममाच
क्ष्व संजय अत्यद्भुतमिदं तात त्वत्सकाशाच्छृणोम्यहं एकस्य बहुभिः सार्द्धं शत्रुभिस्तैर्महारथैः विपरीतमहं मन्ये मंदभाग्यान्सुतान्

तत्र२

शककांबोजबाह्लीकाः यवनाः पारदास्तथा कुणिन्दास्तंगण ५४

प्रति पद्यावृध्येत मम मे स सात्वतेन महात्मना एकस्य हि बहवो युद्धे संयत्तास्तस्य संजय कुहकस्य युयुधानस्य समं वेति शैनेयं पार्थिवाः निर्जित्य समरे द्रोणा
कृतिनं चित्रयोधिनं यथा पशुगणान्सिंहस्तद्वद्धंता सुतान्मम कृतवर्म्मादिभिः शूरैर्यत्तैर्बहुभिराहवे युयुधानो न शक्तितो हंतुं यः पुरुषर्षभ नैतदी
दृशकं युद्धं कृतवांस्तत्र फाल्गुनः यादृशं कृतवान्युद्धं शिनेर्नप्ता महायशाः संजय उ० तवापन्नीते राजन्दुर्योधनपुरोगमाः शस्त्राणि पूर्वराजन्यं ग्रामं नर
वात्तिग्रहस्मयं दुर्योधनापनीतेन तव दुर्मंत्रितेन च तत्पुनः मन्येषन्तेतस्ततासं समका मिथ्यात पराये युद्धे मतिं कृत्वा पुत्रस्तव शासनात् ॥ त्रीणि सा
दिसहस्राणि दुर्योधनपुरोगमाः ॱ शांवष्टाः पैशाचाश्च सबर्बराः पार्वतीयाश्च राजेंद्र क्रुद्धाः पाषाणपाणयः अभ्यद्रवंत शैनेयं शलभाः पाव
कं यथा युक्ताश्च पार्वतीयानां रथाः पाषाणयोधिनां शूराः पंचशता राजन्शैनेयं समुपाद्रवन् ततो रथसहस्रेण महारथशतेन च द्विरदानां च
हस्रेण द्विसाहस्रैश्च वाजिभिः शरवर्षाणि मुंचंतो विविधानि महारथाः अभ्यद्रवंत शैनेयमसंख्येयाश्च पत्तयः तांश्च संचोदयन्सर्वान्घ्नतैनमिति
भारत ॱ अवधीच्च रथानीकं द्विरदानां च तद्बलं सादिनश्चैव तान्सर्वान्दस्यूनपि च सर्वशः तत्राद्भुतं विमथिते भग्नैश्च परमायुधैः अक्षैश्च बहुधा
भग्नैरभयदंडकबंधुरैः कुंजरैर्मथितैश्चापि ध्वजैश्च विनिपातितैः वर्मभिश्च तथानेकैर्वक्षोभिर्गात्रसंधिभिः स्रग्भिराभरणैर्वस्त्रैरनुकर्षैश्च मारिष सं
छन्ना वसुधा तत्र ग्रहैरिव भारत गिरिरूपधराश्चापि पतिताः कुंजरोत्तमाः अंजनस्य कुले जाता वामनस्य च भारत सुप्रतीककुले जाता महा

कुलेष्वैरावतस्य च ३

पद्मकुले तथा ऐरावणकुलेषु च जाता दंतिवरा राजन् शेरते बहवो हताः वनायुजान्पार्वतीयान्कांबोजान्बाह्लिकानपि तथा हयवरान्राज
न्निजघ्ने तत्र सात्यकिः नानादेशसमुत्थांश्च नानाजातांश्च पत्तयः निजघ्ने तत्र शैनेयः शतशोऽथ सहस्रशः तेषु प्रकाल्यमानेषु दस्यू
दुःशासनोऽब्रवीत् निवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः तांश्चाति भग्नान्संप्रेक्ष्य पुत्रो दुःशासनस्तथा पाषाणयोधिनः शूरान्पार्वतीया

न्दुःशासनोऽब्रवीत् कुशला पाषाणयुद्धेषु न चैव शातंशूरा अपरे नैनं युद्धेप्सवः तथा महद्वापमासते मंतव्याते ५४
नृ३

द्रो०
१३४

यानचोदयत अश्मयुद्धेषुकुशलोनैतज्जानातिसात्यकिः अश्मयुद्धमजानानंतंहत्वेनंयुद्धकामुकं तथैवकुरवः सर्वेनाश्मयुद्धविशारदाः अभिद्रवत
माभैष्टवः मास्यतिसात्यकिः तेपार्वतीयाराजानः सर्वेपाषाणयोधिनः अभ्यद्रवंतशैनेयंराजानमिवमंत्रिणः ततोगजशिरःप्रख्यैरुपलैःशै
लवासिनः उद्यतैर्युयुधानस्यपुनस्ते तस्थुराहवे क्षेपणीयैस्तथाप्यन्येसात्वतस्यवधैषिणः चोदितास्तवपुत्रेणसर्वतोरुरुधुर्दिशः तेषामापततां
मेवशिलायुद्धंचिकीर्षतां सात्यकिः प्रतिसंधायत्रिंशतंप्राहिणोच्छरान तामश्मवृष्टिंतुमुलांपार्वतीयैः समीरितां चिच्छेदोरगसंकाशैर्ना
राचैःशिनिपुंगवः तेनाश्मचूर्णैर्दीप्यद्भिः खद्योतानामिवव्रजैः प्रायःसैन्यान्यहन्यंत हाहाभूतानिमारिष ततः पंचशताः शूराः समुद्यतमहाशि
लाः निकृत्तबाहवोराजन्निपेतुर्धरणीतले पुनर्दशशतास्त्वान्येशतसाहस्त्रिणस्तथा सोपलैर्बाहुभिश्छिन्नैः पेतुःप्राप्यसात्यकिं पा
षाणयोधिनःशूरान्यतमानानवस्थितान अवधीद्बहुसाहस्त्रांस्तदद्भुतमिवाभवत ततः पुनस्त्वसंभूयतेश्मवृष्टीः समंततः अयोह
स्ताः शूलहस्तादरदास्तंगणाः खशाः लंपाकाश्चकुलिंदाश्चचिक्षिपुस्तांश्चसात्यकिः नाराचैः प्रतिविच्छेदप्रतिपत्तिविशारदः अद्रीणां
भिद्यमानानामंतरिक्षेशितैः शरैः शब्दःप्रादुरभवत्तेनत्रास्यगजपत्तयः अश्मचूर्णैरवाकीर्णामनुष्यागजवाजिनः नाशक्नुवन्नवस्था
तुंभ्रमरैरिवदंशिताः हतशिष्टाः सरुधिराभिन्नमस्तकपिंडिकाः कुंजरावर्जयामासुर्युयुधानरथंतदा ततः शब्दः समभवत्तवसैन्य
स्यमारिष माधवेनार्द्यमानस्यसागरस्येवपर्वणि तंशब्दंतुमुलंश्रुत्वाद्रोणोयंतारमब्रवीत एषसूतरणेक्रुद्धः सात्वतानांमहारथः दा
रयन्बहुधासैन्यंरणेचरतिकालवत यत्रैषशब्दस्तुमुलस्तत्रसूतरथंनय पाषाणयोधिभिर्नूनंयुयुधानः तथाहिरथिनःसर्वेह्रियंते[illegible]

समागतः

राम०
१३४

द्रैर्हयैः विशस्तकवचास्तराास्तत्रतत्रपतंतिच नरस्तुवन्नियंतारः संयंतुतुमुलेहयान् इमेतत्क्षत्रगंश्रुत्वाभयभ्रष्टास्मसमारथिः प्रस्तुवाच

ततोद्रोणांमहेष्वासंशस्त्रभृतांवरं मेनंसन्नवतचायुष्मन्नैकोस्वयंसमंततः पश्ययोधान्नराभग्नान्धावतोवततस्ततः इमेचसंहताः सूराः पां

चालाः पांडवैः सह त्वामेवहितुंसंतं स्माद्रवंतिसमंततः अत्रकार्यंसमाधस्त्वप्राप्तकालमरिंदम स्थानेवागमनेवापि हंयास्यामास

किं तेष्वेवं वदतस्य भारद्वाजस्यमारिष प्रसह्यतदंतेयानिभ्रनवहुविधान्रथान् तेवध्यमानाः समरेयुयुधानेनतावकाः युयुधानरथं

तुत्क्वाद्रोणानीकायदुद्रुवुः येस्तुदुःशासनःस्तार्ह्रथैः पूर्वंमवस्तेत तेभीतास्यमधावंतमेवद्रोणरथंप्रति ।। ।। इतिद्रोणपर्वणिसात्यकियुद्धे

वधमास किमर्थेतो संस्यन्तवाचदुःशासनरथंदृष्ट्वासमीपेपर्यवस्थितं भारद्वाजस्ततोवाक्यंदुःशासनमथाब्रवीत दुःशासनरथाः सर्वे

कस्माच्चैत्मेविद्रुताः कच्चित्क्षेमंतुनृपतेः कच्चिज्जीवतिसैंधवः राजपुत्रोभवानत्रराजभ्रातामहारथः नजानीषेपुरात्वंतुगृह्णन्नक्षान्दुरोद

रे+ तामहारथः किमर्थंद्रवसेयुद्धेयौवराज्यमवाप्यहि स्वयंवैरंमहत्कृत्वापांचालैःपांडवैःसह एकंसात्यकिमासाद्यकथंभीतो+ शरास्ते

तेभविष्यंतिदारुणाशीविषोपमाः अप्रियाणांचवचनंपांडवेषुविशेषतः द्रौपद्याश्चपरिक्लेशस्त्वन्मूलमभवत्पुरा क्वतेमानश्चद

र्पश्चक्वतेवीरगर्जितं आशीविषसमान्पार्थान्कोपयित्वाक्वयास्यसि शोच्येयंभारतीसेनाराजाचैवसुयोधनः यस्यत्वंकर्कशोभ्रा

तापलायनपरायणः ननुनामत्वयावीरदीर्यमाणाभयार्दिता स्वबाहुबलमास्थायरक्षितव्याह्यनीकिनी सत्वमद्यरणाहित्वाभी

तोऽहं षंयसेपरान् विद्रुतेत्वपि तेस्मस्वनायकेशत्रुसैन्ये कोन्मः स्थास्यति संग्रामेभीतो भीतवत्पाथ्ययात् एकेकस्मात्स्तेनायुध्यमानस्य
तेनैवे पलायेतत्वमतिः संग्रामाद्विप्रवर्त्तेत युद्धाङ्गार्हेस्यवचानंभीमसेनंचकौरव यमौवायुधिविहृष्टासितदाहंकिंकरिष्यामि युधिफाल्गुन
वारणानंमुख्यानिर्मसवद्वसां नतुसाः सात्यकिशराः येत्वांभीतः पलायस यदितावत्कृतावुद्धिः पलायनपरायणा शत्रिवीध
म्नात्रा ज्ञायशोमनैवप्रदीयतां यावत्कालात्तुनाराचानिर्मुक्तारणसविभाः नाविशंतिशरी रेतेतावत्संग्रामपौरवे यावन्नस्पृथिवीपार्थाः
ताभ्रातृशतानि नाक्षिपंतिमहात्मानस्तावत्संग्रामपांडवे यावन्नक्रुध्यते राजा धर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः क्रुद्धस्यममरम्नाधीतावत्संग्रा
मपांडवेः यावद्भीमोमहावाहुर्विगाह्यमहतीं चमूं सोदरांस्तेनगरहन्तितितावत्संग्रामपांडवेः पूर्वमुक्तश्चतेभ्राताभीष्मेणासौसुयो
धन न्चजेयाः पांडवाः संख्येसौम्यशाम्यवैतैः मद्र नवतत्कृतवान्मंदस्तवभ्रातासुयोधनः सयुद्धेस्थितिमास्थाय यत्नात्पुत्स्यस पांडवैः
गच्छतूर्णं रथेनैव यत्रतिष्ठतिसात्यकिः त्वयाहीनं वलंह्येतद्विद्रविष्यतिमारत आत्मार्थं योधयरणेसात्यकिंसत्यविक्रम एवमुक्तस्तवस्मु
तोनाभ्यवोक्किंचिदव्यसौ श्रुतंचाश्रुतवत्कृत्वाप्रायाद्येन ससात्यकिः सैन्येनमहतायुक्तोम्लेच्छानामनिवर्तिनां आसाद्यचरणेयत्तोयु
युधानमयोधयत द्रोणोपि रथिनांश्रेष्ठः पांचालान्पांडवांस्तथा अभ्यद्रवतसंक्रुद्धोजवमास्थायमध्यमं प्रविश्यचरणेद्रोणःपांडवा
नांवरूथिनीं द्रावयामासयोधान्वैशतशोथसहस्रशः ततोद्रोणोमहाराजनामविश्राव्यसंयुगे पांडुपांचालमत्स्यानांप्रवरेकेकयस्ने

महत् तं जयंतमनीकानि भारद्वाजं ततस्ततः पांचालपुत्रो द्युतिमानवीरकेतुः समभ्ययात् स द्रोणं पंचभिर्विध्वा शरैः सन्नतपर्वभिः ध्वजमेकेन
विव्याध सारथिं चास्य सप्तभिः तत्राद्भुतं महाराज दृष्टवानस्मि संयुगे यद्द्रोणो रभसं युद्धे पांचाल्यं नाभ्यवर्त्तत संनिरुद्धं रणे पांचाला वीक्ष्य मारिष
चाववु: सर्वतो राजन् धर्मपुत्रजयैषिणः ते शरैरग्निसंकाशैस्तोमरैश्च महाघनैः शस्त्रैश्च विविधै राजन् द्रोणमेकमवाकिरन् निहत्य तत्तान्वाण
गणौ द्रोणो राजन्समंततः महाजलधरान्व्योम्नि मातरिश्वा विवानिव ततः शरं महाघोरं सूर्यपावकसंनिभं संदधे परवीरघ्नो वीरकेतो रथं प्रति
स भित्वा तु शरो राजन्पांचालकुलनंदनं अभ्यगाद्धरणीं तूर्णं लोहितार्द्रो ज्वलन्निव ततोपतद्रथात्तूर्णं पांचालकुलनंदनः पर्वताग्रादिव म
हानचंपको वाहुपीडितः तस्मिन्हते महेष्वासे राजपुत्रे महाबले पांचालास्त्वरिता द्रोणं समंतात्पर्यवारयन् चित्रकेतुः सुधन्वा च चित्रवर्म्मा
च भारत तथा चित्ररथश्चैव भ्रातृव्यसनकर्शिताः अभ्यद्रवंत सहिताः भारद्वाजं युयुत्सवः मुंचंतः शरवर्षाणि तपांते जलदा इव स वध्यमानो वहुधा
राजपुत्रैर्महारथैः क्रोधमाहारयत्तेषामभावाय द्विजर्षभः ततः शरमयं जालं द्रोणस्तेषामवासृजत् ते हन्यमाना द्रोणस्य शरैराकर्णचोदितैः कर्त्तव्यं
नाभ्यजानंश्चैव कुमारा राजसत्तम तान्विमूढान्रणे द्रोणः प्रहसन्निव भारत व्यश्वसूतरथांश्चक्रे कुमारान्कुपितो रणे तथा शरैः सुनिशितैः
भल्लैस्तेषां महायशः पुष्पाणीव विचिन्वन्हि सोत्तमांगान्यपातयत् ते रथेभ्यो हताः पेतुः छिन्नैता राजन्सुवर्चसः देवासुरे पुरा युद्धे यथा दैतेयदानवाः
तान्निहत्य रणे राजन्भारद्वाजः प्रतापवान् कार्मुकं भ्रामयामास हेमपृष्ठं दुरासदं पांचाल्यान्निहतान्दृष्ट्वा देवकल्पान्महारथान् धृष्टद्युम्नो

पांचाल्यंमारेते सप्राप्यमानोवहुधापार्षतेनमहात्मना नविव्यधेततोद्रोणः १

द्रो०
१३६

रोक्रुद्धोनेत्राभ्यांपातयन्जलं अभ्यवर्त्ततसंग्रामेक्रुद्धोद्रोणारथंप्रति ततोहाहेतिसहसानादःसमभवन्नृप पांचाल्येनरणेदृष्ट्वाद्रोणं
ःस्मपृक्तेवाद्युध्यत ततोद्रोणंमहाराजपांचाल्यःक्रोधमूर्छितः आजघानोरसिक्रुद्धोनवत्यानतपर्वणां सगाढविद्धोवलिनाभारद्वाजोम
हायशाः निषसादरथोपस्थेकश्मलंचजगाममह तंवैतथागतंदृष्ट्वाधृष्टद्युम्नःपराक्रमी चापमुत्सृज्यशीघ्रंतुअसिंजग्राहवीर्यवान अव
प्लुत्यरथात्चापित्वरितःसमहारथः आरुरोहरथंतूर्णंभारद्वाजस्यमारिष हर्तुमिच्छन्शिरःकायात्क्रोधसंरक्तलोचनः प्रत्याश्वस्तस्ततोद्रो
णोधनुर्गृह्यमहाबली शरैर्वैतस्तिकैराजन्विव्याधासन्नयोधिभिः योधयामाससमरेधृष्टद्युम्नंमहारथं तेहिवैतस्तिकानामशरा आ
सन्नयोधिनः द्रोणस्यविदिताराजन्धृष्टद्युम्नमथाक्षिणोत् सवध्यमानोवहुभिःसायकैस्तैर्महावलः अवप्लुत्यरथात्तूर्णंभग्नवेगःपरा
क्रमी आरुह्यस्वरथंवीरःप्रगृह्यचमहद्धनुः विव्याधसमरेद्रोणंधृष्टद्युम्नोमहारथः तदद्भुतंतयोर्युद्धंभूतसंघाह्यपूजयन् क्षत्रियाश्च
महाराजयेचान्येतत्रसैनिकाः अवश्यंसमरेद्रोणोधृष्टद्युम्नेनसंगतः वशमेष्यतिनोराजन्पांचाल्याइतिचुक्रुशुः द्रोणस्तुत्वरितोयुद्धेधृष्टद्यु
म्नस्यसारथेः। शिरःप्रच्यावयामासफलंपक्वंतरोरिव ततस्तेप्रद्रुतावाहाराजंस्तस्यमहात्मनः तेषुप्रद्रवमाणेषुपांचालान्सृंजयांस्तथा अ
योधयद्रणेद्रोणस्तत्रतत्रपराक्रमी विजित्यपांडुपांचालान्भारद्वाजःप्रतापवान् स्वंव्यूहंपुनरास्थायस्थितोभवदरिंदमः नचैनंपांडवायुद्धेजेतुमुत्सेहि
रेप्रभो॥ ॥इतिद्रोणपर्व्वणिजयद्रथवधेसात्यकिप्रवेशेसंजयउवाच ततोदुःशासनोराजन्शैनेयंसमुपाद्रवत् किरंछरसहस्राणिपर्जन्यइववृष्टिमान् सविध्यसात्यकिंषष्ट्यातथाषोडश॥ ॥

राम०
१२१

भिः शरैः नाकंपतंतमिवतंसुद्धेमैनाकमिवपर्वतं सतुदुःशासनंसंरंभात्सायकैराहरणोद्भश रथघातेनमहतानानादेशोद्भव
वेनह सर्वतोभारतश्रेष्ठोविक्षिजन्सायकान्बहून् पर्जन्यइवघोषेणनादयन्वैदिशोदश तमापतंतमालोक्यसात्यकिंकौरवेर
रो अभिदुद्रावमहाबाहुश्छादयामाससायकैः तेछाद्यमानावाणौघैर्दुःशासनपुरोगमाः प्राद्रवन्समरेभीतास्तवपुत्रस्यपश्य
तः तेषुद्रवत्सुराजेंद्रपुत्रोदुःशासनस्तव तस्थावपेतभीराजन्सात्यकिंचार्दयच्छरैः चतुर्भिर्वाजिनस्तस्यसारथिंचत्रि
भिः शरैः सात्यकिंचशतेनाजौविध्वानादंमुमोचसः ततःक्रुद्धोमहाराजमाधवस्तस्यसंयुगे रथंसूतंध्वजंतंचचक्रेदृश्यम
जिह्मगैः सशकंसमनुप्राप्तमूर्णनाभिरिवोर्णया दृष्ट्वादुःशासनंराजातत्रासरसताचितं त्रिगर्त्तांश्चोदयामासयुयुधानरथंप्र
ति तेगच्छन्युयुधानस्यसमीपंक्रूरकर्म्मणः त्रिगर्त्तानांत्रिसाहस्रारथायुद्धविशारदाः तेतुतंरथवंशेनमहतापर्यवारय
न् स्थिरांकृत्वामतिंयुद्धेकृत्वासंसप्तकाभिधाः तेषांप्रपततांयुद्धेशरवर्षाणिमुंचतां योधानपंचशतान्मुख्यान
ग्र्यानीकेव्यपोथयत् हयैश्चकेनकापिंडैः पतितैस्तत्रमेदिनी शैनेयशरसंछिन्नैः शोणितौघपरिप्लुतैः अशोभतमहा
राजकिंशुकैरिवपुष्पितैः तेवध्यमानाः समरेयुयुधानेनतावकाः त्रातारंनाध्यगच्छंतपंकमग्नाइवद्विपाः ततस्तेपर्यवर्त्तंत
सर्वेद्रोणरथंप्रति भयात्पतगराजस्यगर्तानीवमहोरगाः हत्वापंचशतान्योधान्शरैराशीविषोपमैः प्रायात्सशनकैर्वीरस्त
न्धनंजयरथंप्रति तंप्रायांतंनरश्रेष्ठंपुत्रोदुःशासनस्तव विव्याधनवभिस्तूर्णंशरैःसन्नतपर्वभिः सतुतंप्रतिविव्याध

१२

तेपतंतिहयास्तत्रसंछिन्नावरसायकैः महाभारतद्रोणपर्वणाइलमसाद्धमाः नाले भ्रवद्धापह्लैर्ध्वजैश्च्रवविक्षतां पते ४५

पंचभिस्त्रिशितैः शरैः रुक्मपुंखैर्महेष्वासो गार्द्धपत्रैरजिह्मगैः सात्यकिं तं महाराज प्रहसन्निव भारत दुःशासन
स्त्रिभिर्विध्वा पुनर्विव्याध पंचभिः शैनेयस्तव पुत्रं तु हत्वा पंचभिराशुगैः धनुश्चास्य रणे छित्वा प्रस्मयन्नर्जुनं ययौ
ततो दुःशासनः क्रुद्धो वृष्णिवीराय गच्छते सर्वपारशवीं शक्तिं विससर्ज जिघांसया तां तु शक्तिं तदा घोरां तव पुत्रस्य सात्य
किः चिच्छेद शतधा राजन्निशितैः कंकपत्रिभिः अथान्यद्धनुरादाय पुत्रस्तव जनेश्वरः सात्यकिं च शरैर्विध्वा सिंहनादं ननर्द
ह सात्यकिस्तु रणे क्रुद्धो मोहयित्वा सुतं तव शरैरग्निशिखाकारैराजघान स्तनांतरे त्रिभिरेव महाभागः शरैः सन्नतपर्वभिः
सर्वायसैस्तीक्ष्णवक्त्रैः पुनर्विव्याध चाष्टभिः दुःशासनस्तु विंशत्या सात्यकिं प्रत्यविध्यत सात्वतोपि महाराज तं विव्याध स्त
नांतरे त्रिभिरेव महाभागः शरैः सन्नतपर्वभिः ततोस्य वाहान्निशितैः शरैर्जघ्ने महारथः सारथिं च सुसंक्रुद्धः शरैः सन्नत
पर्वभिः धनुरेकेन भल्लेन हस्तावापं च पंचभिः ध्वजं च रथशक्तिं च भल्लाभ्यां परमास्त्रवित् चिच्छेद विशिखैस्तीक्ष्णैस्तथो
भौ पार्ष्णिसारथी सच्छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः त्रिगर्तसेनापतिना स्वरथेनापवाहितः तमभिद्रुत्य शैनेयो मुहूर्त
मिव भारत न जघान महाबाहुर्भीमसेनवचः स्मरन् भीमसेनेन तु वधः सुतानां तव भारत प्रतिज्ञातः सभामध्ये सर्वेषामे
व संयुगे ततो दुःशासनं जित्वा सात्यकिः संयुगे प्रभो जगाम त्वरितो राजन् येन यातो धनंजयः ॥ ॥ इति द्रोणपर्वणि
जयद्रथवधे सात्यकिप्रवेशे धृतराष्ट्र उवाच किं तस्यां मम सेनायां नासन् केचिन्महारथाः ये तथा सात्यकिं यांतं नैव
घ्नन्नाप्यवारयन् एको हि समरे कर्म कृतवान् सत्यविक्रमः शक्रतुल्यबलो युद्धे महेंद्रो दानवेष्विव अथवा शून्य

मासीत्तेघेनयातः ससात्यकिः हतभूयिष्ठमेवाप्येनयातःससात्यकिः यत्कृतंतत्र वीरेणकर्मशंससिमेरणे नैतदुत्स
हेतकर्तुंकर्मशक्रोपिसंजय अश्रद्धेयमचिंत्यंचयथासंजयभाषसे एकोवैबहुलाःसेनाःप्रमृद्नन्सत्यविक्रमः कथंचयुध्यमा
नानामपक्रांतोमहात्मना एकोबहूनांशैनेयस्तन्ममाचक्ष्वसंजय संजयउवाच राजन्सेनासमुद्योगोरथनागाश्वपत्तिमा
न् तुमुलस्तवसैन्यानांयुगांतसदृशोभवत् आह्निकेषुसमेतेषुतवसैन्यस्यमानद नाभूल्लोकेसमःकश्चित्समूहइतिमेमतिः
तत्रदेवास्तुभाषंतचारणाश्चसमागताः एतदंताःसमूहावैभविष्यंतिमहीतले नचएतादृशःकश्चिद्व्यूहआसीत्कथंचन यादृ
ग्जयद्रथवधेद्रोणेनविहितोभवत् चंडवातविभिन्नानांसमुद्राणामिवस्वनः रणेभवद्बलौघानामन्योन्यमभिधावतां
पार्थिवानांसमेतानांबहून्यासन्नरोत्तम त्वद्बलेपांडवानांचसहस्राणिशतानिच संरब्धानांप्रवीराणांसमरेदृढकर्म
णां तत्रासीत्सुमहान्शब्दः तुमुलोलोमहर्षणः अथाक्रंदद्भीमसेनोधृष्टद्युम्नश्चमारिष नकुलःसहदेवश्चधर्म
राजश्चपांडवः आगच्छतप्रहरतबलवत्परिधावत प्रविष्टोरिसेनांहिवीरोमाधवपांडवौ यथासुखेनगच्छेतांजयद्रथ
वधंप्रति तथाप्रकुरुतक्षिप्रमितिसैन्यान्यचोदयत् तयोरभावेकुरवः कृतार्थाःस्युर्वयंजिताः तेयूयंसहिताभूत्वा
तूर्णमेवबलार्णवं क्षोभयध्वंमहावेगाः पवनःसागरंयथा भीमसेनेनतेराजन्पांचाल्येनचचोदिताः आजघ्नुः
कौरवान्संख्येत्यक्त्वासूनात्मनःप्रियान् इच्छंतोनिधनंयुद्धेशस्त्रैरुत्तमतेजसः स्वर्गार्थंमित्रकार्यार्थंनाभ्यरक्षंतजीवितं त
थैवतावकाराजन्प्रार्थयंतोमहद्यशः आर्यांयुद्धेमतिंकृत्वायुद्धायैवावतस्थिरे तस्मिन्सुतुमुलेयुद्धेवर्तमानेभयावहे जित्वास

द्रो०
१३१

वीरिणि सैन्यानि प्रयातास्तास्ति किरर्ज्जुनं कृष्णवानां प्रभागस्तत्र समये रश्मिविराजिताः दृष्टीः संख्येसेनिकानां प्रतिजघ्नुः समंततः
तथा प्रपतमानानां पांडवानां महात्मनां दुर्योधनो महाराज व्यगाहत महद्बलं ससंनिपातस्तुमुलस्तेषां तस्य च भारत
त्वभवत्सर्वभूतानां भयावकरणो महान् धृतराष्ट्र उवाच तथा याते पुसैन्ये सुत पाकरुगतः स्वयं कच्चित् दुर्योधनः
स तेनाकार्षीत् स्पृष्टो रणे एकस्य च बहूनां च संनिपातो महाहवे विशेषतो नरपतेर्विषमः प्रतिभाति मे सोऽसंतसुखसंवर्द्धो ल
स्माल्लोकस्य चेश्वरः एको बहून्समासाद्य कच्चिन्नासीत्पराङ्मुखः संजय उवाच राजन्संग्राममाश्चर्यं तव पुत्रस्य भा
रत एकस्य बहुभिः सार्द्धं श्रृणु युद्धं गदतो मम दुर्योधनेन समरे पृतना पांडवी रणे नलिनी द्विरदेनेव समंतात्प्रति
लोडिता ततस्तां प्रहतां सेनां दृष्ट्वा पुत्रेण तेन नृप भीमसेनपुरोगास्तं पांचालाः समुपाद्रवन् स भीमसेनं दश
भिः शरैर्विव्याध पांडवं त्रिभिस्त्रिभिर्यमौ वीरौ धर्मराजं च सप्तभिः विराटद्रुपदौ षड्भिः शतेन च शिखंडिनं
धृष्टद्युम्नं च विंशत्या द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः शतशश्चापरान् योधान् स द्विपांश्च रणे शरैः अकृंतत्तीक्ष्णैः क्रुद्धो
ऽतकस्य प्रजाः न संदधन्न मुंचन्वा मंडलीकृतकार्मुकः अदृश्यत रिपून्निघ्नन् शिक्षया स्वबलेन च तस्य तान्निघ्नतः श
त्रून्हेमपृष्ठं महद्धनुः भ्राजमानं मंडलीभूतं ददृशुः समरे जनाः ततो युधिष्ठिरो राजा भल्लाभ्यामाच्छिनद्धनुः तव पुत्र
स्य कौरव्य यतमानस्य संयुगे विव्याध चैनं दशभिः सम्यगस्तैः शरोत्तमैः वर्म चाशु समासाद्य ते भग्नाः क्षितिमावि
शन् ततः प्रमुदिताः पार्थाः परिवव्रुर्युधिष्ठिरं यथा वृत्रवधे देवाः पुरा शक्रं महर्षयः ततोऽन्यद्धनुरादाय तव पुत्रः प्रता
पवान् तिष्ठ तिष्ठेति राजानं ब्रुवन् पांडवमभ्ययात् तमायांतमभिप्रेक्ष्य तव पुत्रं महामृधे प्रत्युद्ययुः प्रमुदिताः पांचाला

सं ४

राम०
१३८

प्रतिजग्राहपरिक्रुद्धन्युधिष्ठिरंपांडवं चंडवातोद्धुतान्मेघान्गिरिरंबुमुचोयथा तत्रराजन्महानासीत्संग्रामोलोमहर्षणः पांडवा
नांमहाराजाहोतावकानांचधन्विनां रुद्रस्येवक्रीडतः ईदृशः संहारः सर्वदेहिनां ततः शब्दोमहानासीत्तुमुलोयेनधनंजयः। अतीवभ
दृशब्देभोरोमहर्षकारः प्रभो। अर्जुनस्यमहाबाहोस्तावकानांचधन्विनां मध्येभारतसैन्यस्यमाधवस्यमहारणे द्रोणस्यापिपरैः
सार्धंसुमहद्धोरमहारणे एवमेषक्षयोवृत्तः पृथिव्यांपृथिवीपते क्रुद्धेर्जुनेतथाद्रोणेसात्वतेचमहारथे इतिद्रोणपर्वणि
जयद्रथवधपर्वणिसप्तत्रिंशोध्यायः संजयउवाच अपराह्णेमहाराजसंग्रामः सुमहानभूत् पर्जन्यसमनिर्घोषः पुनर्द्रोणस्यसोम
कैः शोणाश्वंरथमास्थायनरवीरः समाहितः समरेभ्यद्रवत्पांडून्जवमास्थायमध्यमं तवप्रियहितेयुक्तोमहेष्वासो
महाबलः चित्रपुंखैःशितैर्बाणैः कलशोत्तमसंभवः वरान्वरान्हियोधानांविचिन्वन्निवभारत आक्रीडतरणेराजन्भार
द्वाजःप्रतापवान् तमभ्ययाद्बृहत्क्षत्रः कैकेयानांमहारथः भ्रातॄणांनपंचानांश्रेष्ठः समरकर्कशः विमुंचन्विशिखांस्ती
क्ष्णानाचार्यंछादयन्भृशमार्दयत् महामेघोयथावर्षंविमुंचन्गंधमादने तस्यद्रोणोमहाराजस्वर्णपुंखान्शिलाशितान् प्रेषया
माससंक्रुद्धः सायकान्दशपंचच तांस्तुद्रोणविनिर्मुक्तान्क्रुद्धाशीविषसंनिभान् एकैकंपंचभिर्बाणैर्युधिचिच्छेदहृ
ष्टवत् तदस्यलाघवंदृष्ट्वाप्रहस्यद्विजपुंगवः प्रेषयामासविशिखानष्टौसन्नतपर्वणः तान्दृष्ट्वापततस्तूर्णंद्रोणचापच्यु
तांछरान् अवारयच्छरैरेषतावद्भिर्निशितैर्मृधे ततोभवन्महाराजतवसैन्यस्यविस्मयः बृहत्क्षत्रेणतत्कर्मकृतंदृष्ट्वा
सुदुष्करं ततोद्रोणोमहाराजबृहत्क्षत्रंविशेषयन् प्रादुश्चक्रेरणेदिव्यंब्राह्ममस्त्रंसुदुर्जयं कैकेयस्त्वस्त्रंसमालोक्यमुक्तंद्रो
णेनसंयुगे ब्रह्मास्त्रेणैवराजेंद्रब्राह्ममस्त्रमशातयत् ततोस्त्रेनिहतेब्राह्मेबृहत्क्षत्रस्तुभारत विव्याधब्राह्मणंषष्ट्यास्वर्ण

पुंखैः शिलाशितैः तंद्रोणो द्विपदांश्रेष्ठो नाराचेन समार्पयत् सतस्य कवचं भित्वा प्राविशद्धरणीतलं कलसर्पोयथामु
क्तोवल्मीकंनपसत्तम तथाप्तगान्महीं वाणोभित्वाकेकयमाहवे सोतिविद्धोमहाराज केकयो द्रोणसायकैः क्रोधेनमह
ताविष्टो व्यावृत्य नयने शुभे द्रोणंविव्याध सप्तत्या स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः सारथिं चास्य वाणेन भृशं [illegible] मर्मस्वताड
यत् द्रोणस्तु बहुभिर्विद्धो दृष्टहस्तत्रेणमारिष असृजद्विशिखान्तीक्ष्णान्केकयस्य रथंप्रति व्याकुलीकृत्य तंद्रो
णोहत्वा तं महारथं अश्वांश्चतुर्भिरवधीच्चतुरः स्यपत्त्रिभिः सूतं चैकेनवाणेन रथनीडादपाहरत् द्वाभ्यां ध्वजं च छत्रं
च छित्वाभूमावपातयत् ततः साधुविसृष्टेन नाराचेन द्विजर्षभः हृद्यविध्यद्वृहत्क्षत्रं सछिन्नहृदयोपतत् वृहत्क्षत्रे हते
राजन्केकयानां महारथे शैशुपालिरभिक्रुद्धो यन्तारमिदमब्रवीत् सारथे याहि यत्रैष द्रोणस्तिष्ठति दंशितः विनिघ्नन्
केकयान्सर्वान्पंचालानां च वाहिनीं तस्यतद्वचनंश्रुत्वा सारथी रथिनांवरं द्रोणाय प्रापयामास कांबोजैर्जवनै
र्हयैः धृष्टकेतुश्च चेदीनामृषभोतिवलोदितः [illegible] वधायाभ्यद्रवद्द्रोणं पतंग इव पावकं सोवि
ध्यत ततो द्रोणं षष्ट्या साश्वरथध्वजं पुनश्चान्यैः शरैस्तीक्ष्णैः सुप्तं व्याघ्रं तुदन्निव तस्य द्रोणो धनुर्मध्ये क्षुरप्रेण शि
तेन च चकर्त गार्द्धपत्रेण पतमानस्य मुष्टिनाः अथान्यद्धनुरादाय शैशुपालिर्महारथः विव्याधसायकैर्द्रोणंके
कवर्हिणवाजितैः तस्य द्रोणो हयान्हत्वा चतुर्भिश्चतुरः शरैः सारथेश्च शिरः कायाच्चकर्त्त प्रहसन्निव अथैनं पंचवि
शत्यासायकानां समार्पयत् अवप्लुत्य रथाच्चैद्यो गदामादाय सत्वरः भारद्वाजाय चिक्षेप रुषितामिव पन्नगीं तामा
पततीमालोक्य कालरात्रिमिवोद्य

तां अश्मसारमयींगुर्वीतपनीयविभूषितां शरैरनेकसाहस्रैर्भारद्वाजोछिनछितैः साछिन्नाबहुभिर्वाणैर्भारद्वाजेनमा
रिष गदापपातकौरव्यनादयंतीधरातलं गदांविनिहतांदृष्ट्वाधृष्टकेतुरमर्षणः तोमरंव्यसृजद्वीरः शक्तिंचकनकोज्वलां
तोमरंपंचभिर्भित्वाशक्तिंचिछेदपंचभिः तौजग्मतुर्महींछिन्नौसर्पाविवगरुत्मता ततोस्यविशिखंतीक्ष्णंवधायवधकां
क्षिणः प्रेषयामाससमरेभारद्वाजः प्रतापवान् सतस्यकवचंभित्वाहृदयंचामितौजसः अभ्यगाद्धरणींवाणोहंसः पद्म
वनंयथा पतंगंहिग्रसेच्चाषोयथाक्षुद्रंबुभुक्षितः तथाद्रोणोग्रसच्छूरोधृष्टकेतुंमहाहवे निहतेचेदिराजेतुतत्खंडंपि
त्र्यमाविशत् अमर्षवशमापन्नः पुत्रोस्यपरमास्त्रवित् तमपिप्रहसन्द्रोणः शरैर्निन्येयमक्षयं महाव्याघ्रोमहारण्ये
मृगसावंयथावली तेषुप्रक्षीयमाणेषुपांडवेयेषुभारत जरासंधसुतोवीरः स्वयंद्रोणमुपाद्रवत् सतुद्रोणंमहावाहुः
शरधाराभिराहवे अदृश्यमकरोत्तूर्णंजलदोभास्करंयथा तस्यतल्लाघवंदृष्ट्वाद्रोणः क्षत्रियमर्दनः व्यसृजत्साय
कांस्तूर्णंशतशोथसहस्रशः छादयित्वारणेद्रोणोरथस्थंरथिनांवरं जारासंधिंजघानाशुमिषतांसर्वधन्विनां यो
यः स्मनीयतेतत्रतंद्रोणोह्यंतकोपमः आदत्तसर्वभूतानिप्राप्तकालेयथांतकः ततोद्रोणोमहाराजनामविश्राव्य
संयुगे शरैरनेकसाहस्रैः पांडवेयान्समावृणोत् तेतुनामांकिताबाणाद्रोणेनास्ताः शिलाशिताः नरान्नागान्हयांश्चै
वनिजघ्नुः शतशोमृधे तेवध्यमानाद्रोणेनशक्रेणेवमहासुराः समकंपंतपांचालागावः शीतार्दिताइव ततोनिष्टान
कोघोरः पांडवानामजायत द्रोणेनवध्यमानेषुसैन्येषुभरतर्षभ प्रताप्यमानाः सूर्येणहन्यमानाश्चसायकैः अ

न्वपद्यंत पंचालास्तदा संत्रस्तचेतसः मोहिता वा राजालिनभारद्वाजेन संयुगे उरुग्राहगृहीतानां पांचालानां महारथाः
चेदयश्च महाराज सृंजयाः काशिकोशलाः अभ्यद्रवंत संहृष्टा भारद्वाजं युयुत्सया ब्रुवंतश्च रणेन्योन्यं चेदिपांचालसृंज
याः हत द्रोणं हत द्रोणमिति ते द्रोणमभ्ययुः यतंतः पुरुषव्याघ्राः सर्वशक्त्या महाद्युतिं निनीषंतो रणे द्रोणं यमस्य सदनं
प्रति यतमानांस्तु तान्वीरान्भारद्वाजः शिलीमुखैः यमाय प्रेषयामास चेदिमुख्यान्विशेषतः तेषु प्रक्षीयमाणेषु चेदिमुख्ये
षु सर्वशः पांचालाः समकंपंत द्रोणसायकपीडिताः प्राक्रोशन्भीमसेनं ते धृष्टद्युम्नं च भारत दृष्ट्वा द्रोणस्य कर्माणि
तथारूपाणि मारिष ब्राह्मणेन तपो नूनं चरितं दुश्चरं महत् तथा हि युधि संक्रुद्धो दहति क्षत्रियर्षभान् धर्मो युद्धं क्षत्रि
यस्य ब्राह्मणस्य परं तपः तपस्वी कृतविद्यश्च प्रेक्षितेनापि निर्दहेत् द्रोणास्त्रमग्निसंपन्नं प्रविष्टाः क्षत्रियर्षभाः
बहवो दुस्तरं घोरं यत्रादह्यंत भारत यथाबलं यथोत्साहं यथासत्वं महाद्युतिः मोहयन्सर्वभूतानि द्रोणो हंति बलानि नः
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्षत्रधर्मा व्यवस्थितः अर्धचंद्रेण चिच्छेद क्षत्रधर्मा महाबलः क्रोधसंविग्नमनसो द्रोणस्य सशरं धनुः
स संरब्धतरो भूत्वा द्रोणः क्षत्रियमर्दनः अन्यत्कार्मुकमादाय भास्वरं वेगवत्तरं तत्राधाय शरं तीक्ष्णं भारघ्नं विपुलं दृढं आ
कर्णपूर्णमाचार्यो बलवानभ्यवासृजत् स हत्वा क्षत्रधर्माणं जगाम धरणीतलं स जीवितमुपादाय धार्ष्टद्युम्नेः शरोत्तमः
आशीविष इव क्रुद्धो जगाम धरणीतलं स भिन्नहृदयो वाहात्प्रपतन्मेदिनीतले ततः सैन्यान्यकंपंत धृष्टद्युम्नसुते हते अ
थ द्रोणं समारोह चेकितानो महाबलः स द्रोणं दशभिर्विद्ध्वा प्रत्यविध्यत्स्तनांतरे चतुर्भिः सारथिं चास्य चतुर्भिश्चतुरो हयान्

तस्याचार्यः षोडशभिर्विव्याधेंद्रसमंभुजं ध्वजंषोडशभिर्बाणैर्यंतारंचास्यसप्तभिः तस्यसूतेहतेतेश्वारथमादाय
विद्रुताः समरेशरसंवीताः भारद्वाजेनमारिष चेकितानरथंदृष्ट्वाहताश्वंहतसारथिं पांचालान्पांडवांश्चैवमहद्भ
यमथाविशत् तान्समेतान्रणेशूरान्चेदिपांचालसंजयान् समंतात्द्रावयन्द्रोणोबहुशोभतमारिष आकर्ण
पलितः श्यामोवयसाशीतिपंचकः रणेपर्यचरद्द्रोणोवृद्धः षोडशवर्षवत् अथद्रोणंमहाराजविचरंतमभीतवत् व
ज्रहस्तममन्यंतशत्रवः शत्रुसूदनं ततोब्रवीन्महाबाहुर्द्रुपदोबुद्धिमान्नृप लुब्धोयंक्षत्रियान्हंतिव्याघ्रः क्षुद्रमृ
गानिव कृच्छ्रान्दुर्योधनोलोकान्पापः प्राप्स्यतिदुर्मतिः यस्यलोभाद्धिनिहताः समरेक्षत्रियर्षभाः शतशः शेर
ते भूमौनिकृत्तागोवृषाइव रुधिरेणपरीतांगाः श्वसृगालादनीकृताः एवमुक्त्वामहाराजद्रुपदोक्षौहिणीपतिः पुर
स्कृत्यरणेपार्थान्द्रोणमभ्यद्रवद्द्रुतं॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेसात्यकिप्रवेशे संजयउवाच व्यूहेष्वालो
ड्यमानेषुपांडवानांततस्ततः सुदूरमन्वयुः पार्थाः पंचालाः सहसोमकैः वर्तमानेतथारौद्रेसंग्रामेलोमहर्षणे सं
क्षयेजगतस्तीव्रेयुगांतइवभारत द्रोणेयुधिपराक्रांतेनर्दमानेमुहुर्मुहुः पांचालेषुचक्षीणेषुवध्यमानेषुपांडुषु ना
पश्यच्छरणंकिंचिद्धर्मराजोयुधिष्ठिरः चिंतयामासराजेंद्रकथमेतद्भविष्यति तत्रावेक्ष्यदिशः सर्वाः सव्यसाचि
दिदृक्षया युधिष्ठिरोददर्शाथनैवपार्थंनमाधवं सोपश्यन्नरशार्दूलंवानरर्षभलक्षणं गांडीवस्यचनिर्घोषंअश्रु
ण्वन्व्यथितेंद्रियः अपश्यन्सात्वतांचापिवृष्णीनांप्रवरंरथं चिंतयाभिपरीतांगोधर्मराजोयुधिष्ठिरः नाध्यगच्छत्तत

द्रो०
१४१

शांतिंतावपश्यन्तरेतेमो लोकोपक्रोशभीरुत्वाधर्म्मराजोमहामनाः अचिंतयन्महाबाहुः शैनेयस्यरथंप्रति पदवींप्रे
षितश्चैवफाल्गुनस्यमयारणे शैनेयःसात्यकिःसत्योमित्राणामभयंकरः तदिदंह्येकमेवासीद्द्विधाजातममाद्यवै सात्यकि
श्चापिमेज्ञेयः पांडवश्चधनंजयः सात्यकिंप्रेषयित्वातु पांडवस्यपदानुगं सात्वतस्यापिकंयुद्धेप्रेषयिष्येपदानुगं करि
ष्यामिप्रयत्नेनभ्रातुरन्वेषणंयदि युयुधानमन न्विष्यलोकोमांगर्हयिष्यति भ्रातुरन्वेषणंकृत्वाधर्मपुत्रोयुधिष्ठि
रः परित्यजतिवार्ष्णेयंसात्यकिंसत्यविक्रमं लोकापवादभीरुत्वात्सोहंपार्थंवृकोदरं पदवींप्रेषयिष्यामिमाधवस्यमहा
त्मनः यथैवचममप्रीतिरर्ज्जुनेशत्रुसूदने तथैववृष्णिवीरेपिसात्वतेयुद्धदुर्म्मदे अतिभारेनियुक्तश्चमयाशैनेयनं
दनः सतुमित्रोपरोधेनगौरवाच्चमहाबलः प्रविष्टोभारतींसेनांमकरःसागरंयथा असौहिश्रूयतेशब्दः शूराणामनि
वर्तिनां मिथःसंयुध्यमानानांवृष्णिवीरेणधीमता प्राप्तकालंसुबलवत् निश्चितंबहुधाहिमे तत्रैवपांडवेयस्यभीम
सेनस्यधन्विनः गमनंरोचतेमह्यंयत्रयातौमहारथौ नचाप्यसह्यंभीमस्यविद्यतेभुविकिंचन शक्तोह्येषरणेयत्तः
पृथिव्यांसर्वधन्विनां स्वबाहुबलमास्थायप्रतिव्यूहितुमंजसा यस्यबाहुबलंसर्वेसमाश्रित्यमहात्मनः वनवासान्निवृ
त्ताः स्मनचयुद्धेषुनिर्ज्जिताः इतोगतेभीमसेनेसात्वतंप्रतिपांडवे सनाथौभवितारौहियुधिसात्वतफाल्गुनौ कामंत्व
शोचनीयौतौरणेसात्वतफाल्गुनौ रक्षितौवासुदेवेनस्वयंशास्त्रविशारदौ अवश्यंतुमयाकार्य्यमात्मनःशोकनाशनं
तस्माद्भीमंनियोक्ष्यामिसात्वतस्यपदानुगं ततःप्रतिकृतंमन्येविधानंसात्यकिंप्रति एवंनिश्चित्यमनसाधर्मपुत्रोयु
धिष्ठिरः यंतारमब्रवीद्राजाभीमंप्रतिनय

राम०
१४१

त्वमां धर्मराजवचः श्रुत्वा सारथिर्हयकोविदः रथं हेमपरिस्कारं भीमांतिकमुपानयत् भीमसेनमनुज्ञाप्य प्राप्तकालमनुस्मरन्
कश्मलं प्राविशद्राजा बहु तत्र समादिशत् स कश्मलसमाविष्टो भीममाहूय पार्थिवः अब्रवीद्वचनं राजन् कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः यः
सदेवान् सगंधर्वान् दैत्यांश्चैकरथोजयत् तस्य लक्ष्म न पश्यामि भीमसेनानुजस्य ते ततोब्रवीद्धर्मराजं भीमसेनस्तथागतं नैव
दृष्टो न च श्रुतो पूर्वं तव कश्मलमीदृशं पुरापि दुःखदग्धानां भवान्गतिरभूद्धि नः उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेंद्र शाधि किं करवाणि ते न ह्य
साध्यमहार्यं वा विद्यते मम मानद आज्ञापय कुरुश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः तमब्रवीदश्रुपूर्णः कृष्णसर्प इव श्वसन् भीमसे
नमिदं वाक्यं म्लानवदनो नृपः ॥ यथा शंखस्य निर्घोषः पांचजन्यस्य श्रूयते पूरितो वासुदेवेन संरब्धेन यशस्विना नूनमद्य
हतः शेते तव भ्राता धनंजयः तस्मिन् विनिहते नूनं युध्यते सौ जनार्दनः यस्य सत्ववतो वीर्यमुपजीवंति पांडवाः यं भये
ष्वभिगच्छंति सहस्राक्षमिवामराः स शूरः सैंधवं प्रेप्सुरन्वयाद्भारतीं चमूं तस्य वै गमनं विद्मो भीम नावर्तनं पुनः श्यामो यु
वा गुडाकेशो दर्शनीयो महारथः व्यूढोरस्को महाबाहुर्मत्तद्विरदविक्रमः चकोरनेत्रस्ताम्राक्षो द्विषतामभयवर्द्धनः तदिदं
मम भद्रं ते शोकस्थानमरिंदम अर्जुनार्थं महाबाहो सात्वतस्य च कारणात् वर्द्धते हविषेवाग्निरिध्यमानः पुनः पुनः तस्य
लक्ष्म न पश्यामि तेन विंदामि कश्मलं तं विद्धि पुरुषव्याघ्रं सात्वतं च महारथं स तं महारथं पश्चादनुयातस्तवानुजं तम
पश्यन्महाबाहुमहं विंदामि कश्मलं पार्थे तस्मिन् हते चैव युध्यते नूनमग्रणीः सहायो नास्य वै कश्चित्तेन विंदामि कश्म

लं तस्मिन्कृष्णोहतेनत्वंयुद्ध्यतेयुद्धकोविदः सतत्रगच्छकौंतेययत्रयातोधनंजयः सात्यकिश्चमहावीर्य्यःकर्त्तव्यंपरिम
न्यसे वचनंममधर्मज्ञभ्राताज्येष्ठोभवा मिति नतेर्जुनस्तथाज्ञेयोज्ञातव्यःसात्यकिर्यथा चिकीर्षुर्मत्प्रियंपार्थसंयातः
सव्यसाचिनं पदवीदुर्गमांघोरामगम्यामकृतात्मभिः दृष्ट्वाकुशलिनौकृष्णौसात्वतंचैवसात्यकिं संविदंचैवकुर्यास्त्वंसिं
हनादेनपांडव ।। ।। इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेयुधिष्ठिरचिंतायांभीमसेनप्रवेशे भीमसेनउवाच ब्रह्मेशानेंद्रवरुण
नवहद्यःपुरारथः तमास्थायगतौकृष्णौनतयोर्विद्यतेभयं आज्ञांतुशिरसाबिभ्रदेषगच्छामिमाशुचः समेत्यतान्नरव्याघ्रान्ते
वदास्यामिसंविदं संजयउवाच एतावदुक्त्वाप्रययौपरिदाययुधिष्ठिरं धृष्टद्युम्नायबलवान्सुहृद्भ्यश्चपुनःपुनः धृष्टद्युम्नंचेद
माहभीमसेनोमहाबलः विदितंतेमहाबाहोयथाद्रोणोमहारथः ग्रहणेधर्मराजस्यसर्वोपायेनवर्तते नचमेगमनेकृत्यंता
दृक्पार्षतविद्यते यादृशंरक्षणंराज्ञःकार्यमात्ययिकंहिनः एवमुक्तोस्मिपार्थेनप्रतिवक्तुंचनोत्सहे प्रयास्येतत्रयत्रासौमुमू
र्षुःसैंधवस्थितः धर्मराजस्यवचनेस्थातव्यमविशंकया यास्यामिपदवींभ्रातुःसात्वतस्यचधीमतः सोद्ययत्तोरणेपार्थंपरि
रक्षयुधिष्ठिरं एतद्धिसर्वकार्याणांपरमंकृत्यमाहवे तमब्रवीन्महाराजधृष्टद्युम्नोवृकोदरं ईप्सितेनमहाबाहोगच्छपार्थ
विचारयन् नाहत्वासमरेद्रोणोधृष्टद्युम्नंकथंचन निग्रहंधर्मराजस्यप्रकरिष्यतिसंयुगे ततोनिक्षिप्यराजानंधृष्टद्युम्ने
चपांडवं अभिवाद्यगुरुंज्येष्ठंप्रययौयेनफाल्गुनः परिष्वक्तश्चकौंतेयोधर्मराजेनभारत आघ्रातश्चतथामूर्ध्निश्रावित
श्चाशिषःशुभाः कृत्वाप्रद ।।

द्विगुणान्विप्रानर्चितांस्तर्पमानमान् आलभ्य मंगलान्यष्टौ पीत्वा कैलातकं मधु द्विगुणद्रविणो ॥ ॥ वीरो मदरक्तांतलो
चनः विप्रैः कृतस्वस्त्ययनो विजयोत्पादसूचितः पश्यन्नेवात्मनो बुद्धिं विजयानंदकारिणी अनुलोमानिलैश्चाशुमेदाशितज
योस्थः भीमसेनो महाबाहुः कवची शुभकुंडली सांगदी सतलत्राणः सरथी रथिनां वरः तस्य कार्ष्णायसं वर्म हेमचित्रं महर्द्धिम
त् विबभौ सर्वतः श्लिष्टं सविद्युदिव तोयदं पीतरक्तासितसितैर्वासोभिश्च सुवेष्टितः कंठत्राणेन च बभौ सेंद्रायुध इवांबुदः प्र
याते भीमसेने तु तव सैन्यं युयुत्सया पांचजन्यरवो घोरः पुनरासीद्विशांपते तं श्रुत्वा निनदं घोरं त्रैलोक्यत्रासनं महत् पु
नर्भीमं महाबाहुं धर्मपुत्रोभ्यभाषत एष वृष्णिप्रवीरेण ध्मातः सलिलजो भृशं पृथिवीं चांतरिक्षं च विनादयति शंखराट् न
नं व्यसनमापन्ने सुमहत्सव्यसाचिनि सभीमत्वरया युक्तो याहि यत्र धनंजयः सुसृतीव हि मे सर्वा धनंजयदिदृक्षया दिश
श्च प्रदिशः पार्थ सात्वतस्य च कारणात् एवं संनोदितस्तेन धर्मपुत्रेण संयुगे भीमसेनो महाबाहुः कवची दंशितो बली गच्छ
गच्छेति च पुनर्भीमसेनमभाषत मशंसप्रहितो भ्राता भ्राता भ्रातुः प्रियंकरः आहत्य दुंदुभीं भीमः शंखं प्रध्माप्य चासकृ
त् विशोकेनाभिसंपन्नो मनोमारुतरंहसः आरुजन्विरुजन्पार्थो ज्यां विकर्षंश्च पाणिना सोपकर्षन्विकर्षंश्च सेनाग्र
समलोडयत तं प्रयातुं महाबाहुं पांचालाः सहसोमकाः पृष्ठतोनुययुः शूरा मघवंतमिवामराः तं समेत्य महाराज सोद
र्याः पर्यवारयन् दुःशलश्चित्रसेनश्च कुंडभेदी विशांपते दुर्मुखो दुःसहश्चैव विकर्णश्च शलस्तथा विंदानुविंदौ सुमुखो

कुरुभिर्युध्यते सार्द्धं सर्वैश्च कृतलक्षणः आह कुंतीसुतमार्यो पापमघनिदर्शने द्रौपदीवसुमनसापपपन्सौ सहवंधुभिः ६४

दीर्घवाहुः सुदर्शनः वृंदारकः सुहस्तश्च सुषेणो दीर्घलोचनः अभयो रौद्रकर्म्मा च सुवर्म्मा दुर्विमोचनः शोभंतो रथिनां श्रेष्ठः
सहसैन्यपदानुगाः संयत्ताः समरे वीरा भीमसेनमुपाद्रवन् तान्समीक्ष्य तु कौंतेयो भीमसेनः पराक्रमी अभ्यवर्त्तत वेगेन सिंहः
क्षुद्रमृगानिव तेमहास्त्राणि दिव्यानि तत्र वीरा न्यदर्शयन् वारयंतः शरैर्भीमं मेघाः सूर्यमिवोदितं सतानतीत्य वेगेन द्रो
णानीकमुपाद्रवत् अग्रतश्च गजानीकं शरवर्षैरवाकिरत् सोचिरेणैव कालेन तद्गजानीकमाशुगैः दिशः सर्व्वाः समभ्यस्य व्यधमत्प
वनात्मजः त्रासिताः शरभस्येव गर्ज्जितेन वने मृगाः प्राद्रवन्द्विरदाः सर्वे नदंतो भैरवान् रवान् पुनश्चातीत्य वेगेन द्रोणानीकमु
पाद्रवत् तमावारयदाचार्य्यो वेलेवोध्धृतमार्णवं ललाटेताडयच्चैनं नाराचेन स्मयन्निव ऊर्द्ध्वरश्मिरिवादित्यो विवभौ तत्र पां
डवः समन्यमानस्त्वाचार्य्यो ममायं फाल्गुनो यथा भीमः करिष्यते पूजामित्युवाच वृकोदरं भीमसेन न ते शक्यं प्रवेष्टुमरिवा
हिनी मामनिर्ज्जित्य समरे शत्रुमद्य महाबल यदि ते सानुजः कृष्णः प्रविष्टो नुमते मम अनीकं न तु शक्यं भोः प्रवेष्टुमिह वै त्वया
अथ भीमस्तु तच्छ्रुत्वा गुरोर्वाक्यमपेतभीः क्रुद्धः प्रोवाच वै द्रोणं रक्तताम्रेक्षणस्त्वरन् तवार्ज्जुनो नानुमते ब्रह्मबंधो रणाजिरं
प्रविष्टः स हि दुर्द्धर्षः शक्रस्यापि विशेद्बलं तेन वै परमां पूजां कुर्वता मानितो ह्यसि नार्ज्जुनोहं घृणी द्रोण भीमसेनोस्मि ते रिपुः
पिता नस्त्वं गुरुर्बंधुस्तथा पुत्रा हि ते वयं इति मन्यामहे सर्वे भवंतं प्रणताः स्थिताः अद्य तद्विपरीतं ते वदतोस्मासु दृश्यते यदि
त्वं शत्रुमात्मानं मन्यसे तत्तथास्त्विह एष ते सदृशं शत्रोः कर्म भीमं करोम्यहं अथोद्भ्राम्य गदां भीमः

कालदंडमिवांतकः द्रोणायप्रसृजद्राजन्समरयादवपुंगवे साप्यस्तत्रजंयानंद्रोणस्यापोथयत्तदा प्राप्य द्रौणिर्च वहून्
योधान्वासुदेवस्यानिवौजसा तेपुनः प्रविश्यसूतैस्तवपुत्रारथोत्तमं अन्यंतुरथमास्थायद्रोणः प्रहरतांवरः व्यूहद्वारंसमभ्या
साघयुद्धायसमवस्थितः ततःक्रुद्धोमहाराजभीमसेनः पराक्रमी अभ्यनःस्यंदनानीकंशरवर्षैरवाकिरत् तेवध्यमा
नाःसमरेतवपुत्रामहारथाः भीमंभीमवलायुद्धेयोधयंतिजयैषिणः ततोदुःशासनःक्रुद्धोरथशक्तिसमाक्षिपत् स
र्वपारसवींतीक्ष्णांजिघांसुःपांडुनंदनं आपतंतीमहाशक्तिंतवपुत्रप्रणोदितां द्विधाचिच्छेदतांभीमस्तदद्भुतमिवाभवत्
अथान्यैर्विशिखैर्वीरोः संक्रुद्धःपांडुनंदनः सुषेणंदीर्घनेत्रंचत्रिभिस्त्रीनवधीद्वली ततोवृंदारकंवीरंकुरूणांकीर्तिवर्द्धनं पुत्रा
णांतववीराणांयुध्यतामवधीत्सुतेः अभयंरौद्रकर्माणंदुर्विमोचनमेवच त्रिभिस्त्रीनवधीद्भीमः पुनरेवसुतांस्तव वध्यमा
नामहाराजपुत्रास्तवबलीयसा भीमंप्रहरतांश्रेष्ठंसमंतात्पर्यवारयन् तेशरैर्भीमकर्माणंववर्षुःपांडवंयुधि मेघाइवतपापा
येधाराभिर्द्धरणीधरं सतद्बाणमयंवर्षंअश्मवर्षमिवाचलः प्रतीच्छन्पांडुदायादोनप्राव्यथतशत्रुहा विंदानुविंदौसहितौसुव
र्माणंचतेसुतं प्रहसन्निवकौंतेयः शरैर्निन्येयमक्षयं ततःसुदर्शनंवीरंपुत्रंतेभरतर्षभ विव्याधसमरेतूर्णंसपपातममा
रच सोचिरेणैवकालेन तद्रथानीकमाशुगैः दिशःसर्वाःसमालोक्यव्यधमत्पांडुनंदनः ततोवैरथघोषेणगर्जितेन
मृगाइव भज्यमानाश्चसमरेतवपुत्राविशांपते प्राद्रवन्सहसासर्वेभीमसेनभयार्दिताः अनुयायांश्चकौंतेयः पुत्राणां
तेमहद्बलं विव्याधसमरेराजन्कौरवेयान्समंततः वध्यमानामहाराजभीमसेनेनतावकाः त्यक्त्वाभीमंरणेयांतिचोदयं

द्रो॰
१४४

तोहयोत्तमान् तांस्तुनिर्जित्यसमरेभीमसेनोमहाबलः सिंहनादरवंचक्रेबाहुशब्दंचपांडवः तलशब्दंचसुमहत्कृत्वाभीमोम
हाबलः खतीसरथिनश्चापिद्रोणानीकमुपाद्रवत्॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेभीमसेनप्रवेसे संजयउवाच समुत्ती
र्णरथानीकंपांडवंविहसन्रणे विवारयिषुराचार्यः शरवर्षैरवाकिरत् पिबन्निवशरौघांस्तान्द्रोणचापपरिच्युतान् सोभ्यद्रव
त्तसोदर्यान्मापयामोहयन्बलं तंमधेवेगमास्थायपरं परमधन्विनः चोदितास्तवपुत्रैश्चसर्वतःपर्यवारयन् सततथासर्वे
तोभीमः प्रहसन्निवभारत उद्यच्छन्सगदांतेभ्योसुघोरांसिंहवन्नदन् अवासृजच्चवेगेनशत्रुपक्षविनाशिनीं सेंद्राशनिरिवें
त्रि६ द्रेणाविद्धासंहतात्मना घोषेणमहताराजन्पूरयित्वेवमेदिनीं ज्वलंतीतेजसाभीमात्रासयामासतेसुतान् तांपतंतीं
महावेगांदृष्ट्वातेजोभिसंवृतां प्राद्रवंस्तावकाःसर्वेनदंतोभैरवान्रवान् तंचशब्दमसह्यंवैतस्याःसंलक्ष्यमारिष प्रपत
न्मनुजास्तत्ररथेभ्योरथिनस्तथा सतान्विद्राव्यकौंतेयः संख्येमित्रान्दुरासदः सुपर्णइववेगेनपक्षिराडत्यगाच्चमूं तथातु
विप्रकुर्वाणंरथयूथपयूथपं भारद्वाजोमहाराजभीमसेनंसमभ्ययात् भीमंतुसमरेद्रोणोवारयित्वाशरोर्मिभिः अक
रोत्सहसानादंपांडूनांभयमादधत् तद्युद्धमासीत्सुमहद्घोरंदेवासुरोपमं द्रोणस्यचमहाराजभीमस्यचमहात्मनः यदा
तुविशिखैस्तीक्ष्णैर्द्रोणचापविनिःसृतैः वध्यंतेसमरेवीराःशतशोथसहस्रशः ततोरथादवप्लुत्यवेगमास्थायपांडवः
निमील्यनयनेराजन्पदातिर्द्रोणमभ्ययात् यथाहिगोवृषोवर्षंप्रतिगृह्णातिलीलया तथाभीमोनरव्याघ्रःशरवर्षंसमग्रहीत्

राम॰
१४४

सवध्यमानः समरे रथं द्रोणस्य मारिष ईषायां पाणिना गृह्य प्रचिक्षेप महाबलः द्रोणस्तु सत्वरो राजन्क्षिप्तो भीमेन संयुगे दृश्यते ता
वकैर्योधैर्विस्मयोत्फुल्ललोचनः परित्यज्य रथं द्रोणस्तूर्णं तस्मान्महीतले रथमन्यं समास्थाय व्यूहद्वारमयाययौ तस्मिन्नुत्तरोप्य
स्यपंतात्तुरगमश्वान्चोरयत् भीमसेनस्य कौरव्य तरभुत्तमपाभवत् ततः स्वरथमास्थाय भीमसेनो महाबलः अभ्यद्रवत वेगेन त
वपुत्रस्य वाहिनीं समद्रन्क्षत्रियानाजौ वातो वृक्षानिवोद्धतः आगच्छद्धारयत्सेनां सिंधुवेगो नगानिव भोजानीकं समासाद्य हा
र्दिक्येनाभिरक्षितं प्रमथ्य तरसा वीरस्तत्र प्यातिव लोमपात् संत्रासयन्ननीकानि तलशब्देन पांडवः अर्दयन्सर्वसैन्यानि शार्दूलइ
वगोवृषान् भोजानीकमतिक्रम्य दरदानां च वाहिनीं तथा म्लेच्छगणानन्यान्बहून्युद्धविशारदान् सात्यकिं चैव संप्रेक्ष्य युध्य
मानं महारथं रथेन यत्तः कौंतेयो वेगेन प्रययौ तदा भीमसेनो महाराज द्रष्टुकामो धनंजयं अतीत्य समरे योधांस्तावकान्पांडु
नंदनः सोपश्यदर्जुनं तत्र युध्यमानं महारथं सैंधवस्य वधार्थं हि पराक्रांतपराक्रमी तं दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रश्चुक्रोश महतो
रवान् प्रावृट्काले महाराज नर्दन्निव बलाहकः तत्तस्य निनदं घोरं पार्थः शुश्राव नर्दतः वासुदेवश्च कौरव्य भीमसेनस्य संयु
गे तौ श्रुत्वा युगपद्वीरौ निनदं तस्य शुष्मिणः पुनः पुनः प्रणादं तौ ददृशाते वृकोदरं ततः पार्थो महानादं मुंचन्वै माधव
श्च ह अभ्ययातां महाराज नर्दंतौ गोवृषाविव भीमसेनरवं श्रुत्वा फाल्गुनस्य च धन्विनः अप्रीयत महाराज धर्मपुत्रो
युधिष्ठिरः विशोकश्चाभवद्राजा श्रुत्वा तं निनदं तयोः धनंजयस्य समरे जयमाशास्तवान्विभुः तथा तु नर्दमाने वै भीमसेने
महोत्कटे ॥

द्रो॰
१४२

स्मितं कृत्वा महाबाहुर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः हृष्टेन मनसा प्राह ध्यात्वा धर्मभृतां वरः स्नाताभीमत्वयासंवित्कृतेगुरुवचनात् नहि तेषां
जयो युद्धे येषां हृष्टोसि पांडव दिष्ट्या जीवति संग्रामे सव्यसाची धनंजयः दिष्ट्या च कुशली वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः दिष्ट्यास्म तो
भिगर्ज्जितौ वासुदेवधनंजयौ येन शक्रं रणे जित्वा तर्प्पितो हव्यवाहनः स हंता द्विषतां संख्ये दिष्ट्या जीवति फाल्गुनः यस्य बाहुबलं स
र्वं व्यपाश्रित्य जीविताः स हंता रिपुसैन्यानां दिष्ट्या जीवति फाल्गुनः निवातकवचा येन देवैरपि सुदुर्ज्जयाः निर्ज्जिता धनुषैके
न दिष्ट्या पार्थः स जीवति कौरवान्सहितान्सर्वान्गोग्रहार्थे समागतान् योजयत्स त्वनगेर दिष्ट्या पार्थः स जीवति कालकेयसह
स्राणि चतुर्द्दश महारणे योवधीद्भुजवीर्येण दिष्ट्या पार्थः स जीवति गंधर्वराजं बलिनं दुर्योधनकृतेन वै जितवान्योस्त्रवीर्येण
दिष्ट्या पार्थः स जीवति किरीटमाली बलवान् श्वेताश्वः कृष्णसारथिः मम प्रियश्च सततं दिष्ट्या पार्थः स जीवति पुत्रशोकाभिसंत
प्तश्चिकीर्षन्कर्म्म दुष्करं जयद्रथवधान्वेषी प्रतिज्ञां कृतवान्हि यः कच्चित्स सैंधवं संख्ये हनिष्यति धनंजयः कच्चित्तीर्णप्रतिज्ञं हि वा
सुदेवेन रक्षितं अस्तमिते आदित्ये समेष्याम्यहमर्ज्जुनं कच्चित्सैंधवको राजा दुर्योधनहिते रतः नंदयिष्यत्यमित्रान्हि फाल्गु
नेन निपातितः कच्चिद्दुर्योधनो राजा फाल्गुनेन निपातितं दृष्ट्वा सैंधवकं संख्ये शममस्मासु धास्यति दृष्ट्वा विनिहतान्भ्रातॄन्भी
मसेनेन संयुगे कच्चिद्दुर्योधनो मंदः शममस्मासु धास्यति दृष्ट्वा चान्यान्महायोधान्पातितान्धरणीतले कच्चिद्दुर्योधनो मंदः
पश्चात्तापं गमिष्यति कच्चिद्भीष्मेण नो वैरं शममेकेन यास्यति शेषस्य रक्षणार्थं च

पा५

राम॰
१४२

संधास्यति सुयोधनः एवं बहुविधं तस्य राज्ञश्चिंतयतस्तदा ॥ कृपया भिपरीतस्य घोरं युद्धमवर्त्तत इति द्रोणपर्वणि जयद्रथ
वधे भीमसेनप्रवेशे युधिष्ठिरप्रमोदः धृतराष्ट्र उवाच निनदं तं तथा तं तु भीमसेनं महाबलं पर्जन्यरवनिर्घोषं के वीराः
पर्यवारयन् नहि पश्याम्यहं तं वै त्रिषु लोकेषु कंचन क्रुद्धस्य भीमसेनस्य पत्तिष्ठेदग्रतो रणे गदामुद्यच्छतस्तस्य कालस्येव
हसंजय नहि पश्याम्यहं युद्धे यस्तिष्ठेदग्रतः पुमान् रथं रथेन यो हन्यात् कुंजरान् कुंजरेण च कस्तस्य समरे स्थाता साक्षादपि
पुरंदरः क्रुद्धस्य भीमसेनस्य मम पुत्रान् जिघांसतः दुर्योधन हिते युक्ताः समतिष्ठंत केग्रतः भीमसेनदवाग्नेस्तु मम पुत्रतृणोल्ल
पान् प्रधक्ष्यतो रणमुखे के तिष्ठन्नग्रतो नराः काल्यमानांस्तु पुत्रान्मे हत्वा भीमस्य संयुगे कालेनेव प्रजाः सर्वाः के भीमं पर्य
वारयन् नमेर्जुनान्मयं तादृक् कृष्णान्नापि च सात्वतात् हुतभुग्जन्मनो नैव यादृग्भीमाद्भयं मम भीमवन्हेः प्रदीप्तस्य मम पु
त्रान्दिधक्षतः के शूराः पर्यवर्त्तंत तन्ममाचक्ष्व संजय संजय उवाच तथा तु नर्दमानं तं भीमसेनं महाबलं तुमुलेनैव श
ब्देन कर्णोप्यभ्यद्रवद्बली आक्षिप्यस्तु महच्चापं अतिमात्रममर्षणः कर्णस्तु युद्धमाकांक्षन् दर्शयिष्यन् बलं मृधे रुरोध मा
र्गं भीमस्य वातस्येव महीरुहः भीमोपि दृष्ट्वा तं वेगं पुरो वैकर्त्तनं स्थितं चुकोप बलवद्वीरश्चिक्षेपास्य शिलाशितान् तान्
प्रत्यगृह्णात्कर्णोपि प्रतीपं प्रापयच्छरान् । ततस्तु सर्वयोधानां पततां प्रेक्षतां तदा प्रावेपन्निव गात्राणि कर्णभीमसमाग
मे रथिनां सादिनां चैव तयोः श्रुत्वा तलस्वनं भीमसेनस्य निनदं घोरं श्रुत्वा रणाजिरे खं च भूमिं च संवद्धां मेनिरे क्षत्रि

पर्षभाः ५न

घोरेणनादेनपांडवस्यमहात्मनः केषांचिदल्पसत्वानांतंश्रुत्वानिनदंयुधि शस्त्राणिन्यपतन्हस्तेभ्यः केषांचिच्चासवोद्रवन् वित्रस्तानि
चसत्वानिशकृन्मूत्रंप्रसुस्रुवुः वाहनानि चसत्वानिवभूवुर्विमनांसिच प्रादुरासन्निमित्तानि घोराणिसुवहून्युत गृध्रकंकवले
श्चासीदंतरिक्षेसमावृते तस्मिन्सुतुमुलेराजन्कर्णभीमसमागमे ततःकर्णस्तुविंश त्याशराणांभीममार्दयत् विव्याधचास्यत्व
रितःसूतंपंचभिराशुगैः प्रहस्यभीमसेनोपिकर्णंप्रत्याद्रवद्रणे सायकानांचतुःषष्ट्याक्षिप्रकारीमहायशाः तस्यकर्णोमहेष्वासः
सायकांश्चतुरोक्षिपत् असंप्राप्तांश्चतान्भीमः सायकान्नतपर्वभिः चिच्छेदबहुधाराजन्दर्शयन्पाणिलाघवं तंकर्णश्छादया
मासशरव्रातैरनेकशः संछाद्यमानःकर्णेनबहुधापांडुनंदनः चिच्छेदचापंकर्णस्यमुष्टिदेशेमहारथः विव्याधचैनंबहुभिः
सायकैर्नतपर्वभिः अथान्यद्धनुरादायसज्यंकृत्वाचसूतजः विव्याधसमरेभीमंभीमकर्माणमहारथः तस्यभीमोभृशंक्रुद्ध
स्त्रींश्छरान्नतपर्वणः निचखानोरसितदा सूतपुत्रस्यपार्थिव तैःकर्णोराजतशरैरुरोमध्यगतैस्तदा महीधरइवोदग्र
स्त्रिशृंगोभरतर्षभ सुस्रावचास्यरुधिरंविद्धस्यपरमेषुभिः धातुप्रस्यंदिनःशैलाद्यथागैरिकधातवः किंचिद्विचलितःकर्णःसु
प्रहाराभिपीडितः आकर्णपूर्णमाकृष्यभीमंविव्याधसायकैः सशरैरर्दितस्तेनकर्णेनदृढधन्विना धनुर्ज्यामच्छिनत्कर्णंभीम
स्तस्यक्षुरेणाह सारथिंचास्यभल्लेनरथनीडादपातयत् वाहांश्चचतुरस्तस्यव्यसूंश्चक्रेमहारथः हताश्वात्तुरथात्कर्णः समाप्लु
त्यविशांपते स्यंदनंवृषसेनस्यतूर्णमापुप्लुवेभयात् निर्जितस्तुरणेकर्णोभीमसेनेनःप्रतापवान् ननादबलवान्नादंपर्जन्य

स्वनिनेहोपमं तस्य तन्निनदं श्रुत्वा प्रहृष्टोभूद्युधिष्ठिरः कर्णं पराजितं मत्वा भीमसेनेन संयुगे सशंखबाणनिनदं हर्षाद्राजा
स्ववाहिनीं चक्रे युधिष्ठिरः संख्ये हर्षनादैश्च संकुलां शत्रुसेनाध्वनिं श्रुत्वा तावकाह्यनदन्भृशं गांडीवं व्याक्षिपत्पार्थः कृष्णो
प्यब्जमवादयत् तमंतर्द्धापयन्निनादं भीमस्य नदतो ध्वनिः अश्रूयत तदा राजन् सर्वसैन्येषु दारुणः ततो व्यायच्छतां वीरौ पृथक्सत्य
गिरौ रमौ मृदुपूर्वं तु राधेयो दृढपूर्वं तु पांडवः॥ ॥इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजयः संजय
उवाच तस्मिन्विलुलिते सैन्ये सैंधवायार्जुने गते सात्यकौ भीमसेने च पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् त्वरन्नेकरथेनैव बहुकृत्यं विचिंतय
न् सरथस्तव पुत्रस्त्वरया परया युतः तूर्णमभ्यद्रवद्द्रोणं मनोमारुतवेगवान् द्रोणांतिकमुपागम्य राजा रक्तांतलोचनः स
संभ्रममिदं वाक्यमब्रवीत्कुरुनंदन अर्जुनो भीमसेनश्च सात्यकिश्चापराजितः विजित्य सर्वसैन्यानि सुमहांति महारथाः
संप्राप्ताः सिंधुराजस्य समीपमनिवारिताः व्यायच्छंति च तत्रापि सर्व एव महारथाः यदि तावद्रणे पार्थो व्यतिक्रांतो महारथः
कथं सात्यकिभीमाभ्यां व्यतिक्रांतोसि मानद आश्चर्यभूतं लोकेस्मिन्समुद्रस्येव शोषणं निर्जयस्तव विप्राग्र्य सात्वतेनार्जुनेन
न च तथैव भीमसेनेन लोकः संवदते भृशं कथं द्रोणो जितः संख्ये धनुर्वेदस्य पारगः इत्येवं ब्रुवते योधा अश्रद्धेयमिदं तव ना
शएव तु मे नूनं मंदभाग्यस्य संयुगे यत्र त्वां पुरुषव्याघ्रं व्यतिक्रांतास्त्रयो रथाः एवं गते तु कृत्येस्मिन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितं य
द्गतं गतमेवेह शेषं चिंतय मानद यत्कृत्यं सिंधुराजस्य प्राप्तकालमनंतरं तत्संविधीयतां क्षिप्रं साधु संचिंत्य नो द्विज द्रोणउवाच

चित्रं बहुविधं तात यत्कृत्स्नं तच्छृणुष्व मे त्रयो हि समतिक्रांताः पांडवानां महारथाः यावद्देवमयं पश्चात्तावदेव पुरस्सरं तद्गरीयस्त
रं मन्ये यत्र कृष्णधनंजयौ सा पुरस्ताच्च पश्चाच्च गृहीता भारती चमूः तत्र कृत्यमहं मन्ये सैंधवस्याभिरक्षणं स नो रक्ष्यतमस्तात
क्रुद्धाद्भीतो धनंजयात् गतौ च सैंधवं भीमौ युयुधानवृकोदरौ संप्राप्तं तदिदं द्यूतं यत्तच्छकुनिबुद्धिजं न सभायां जयो वृत्तो नापि
तत्र पराजयः इह नो ग्लहमानानामद्य तात जयाजयौ यान्स्म तान्ग्लहते घोरान् शकुनिः कुरुसंसदि अक्षान्स मन्यमानः प्राक् शरास्ते
हि दुरासदाः न ते ऽक्षा निशिता घोराः शरायुष्मत्तनुच्छिदः यत्र ते बहवस्तात कौरवा या व्यवस्थिताः सेनां दुरोदरं विद्धि शरानक्षा
न्विशांपते ग्लहं च सैंधवं राजन्नत्र द्यूतस्य निश्चयः सैंधवे तु महद्द्यूतं समासक्तं परैः सह अत्र सर्वे महाराजास्त्यक्त्वा जीवित
मात्मनः सैंधवस्य रणे रक्षां विधिवत्कर्तुमर्हथ तत्र नो ग्लहमानानां ध्रुवौ जयपराजयौ यत्र ते परमेष्वासा यत्ता रक्षंति
सैंधवं तत्र गच्छत यूयं शीघ्रं तांश्चैव रक्षत रक्षिणः इहैव त्वहमासिष्ये प्रेषयिष्यामि चापरान् निरोत्स्यामि च पांचालान्सहितान्
पांडुसृंजयैः ततो दुर्योधनो गच्छत्तूर्णमाचार्यशासनात् उद्यम्यात्मानमुग्राय कर्मणे सपदानुगः चक्ररक्षौ तु पांचाल्यौ
युधामन्यूत्तमौजसौ बाह्येन सेनामभ्येत्य जग्मतुः सव्यसाचिनं तौ हि पूर्वं महाराज वारितौ कृतवर्म्मणा प्रविष्टे त्वर्जुने
राजंस्तव सैन्यं युयुत्सया पार्श्वं भित्वा चमूं वीरौ प्रविष्टौ तव वाहिनीं ताभ्यां दुर्योधनः सार्द्धमकरोद्युद्धमुत्तमं त्वरितस्त्वरमाणा
भ्यां भ्रातृभ्यां भारतो बली तावेनमभ्यद्रवतामुभावुद्यतकार्मुकौ महारथसमाख्यातौ क्षत्रियप्रवरौ युधि तमविध्यद्युधामन्युस्त्रिं

शताकंकपत्रिभिः विंशत्यासारथिंचास्यचतुर्भिश्चतुरोहयान् दुर्योधनोयुधामन्योर्ध्वजमेकेषुणाच्छिनत् एकेनकार्मुकंचास्यच
कर्त्ततनयस्तव सारथिंचास्यभल्लेनरथनीडाद्रणाहरत् ततोविव्याधिरेतीक्ष्णैश्चतुर्भिश्चतुरोहयान् युधामन्युश्चसंक्रुद्धः शरांस्त्रिं
शतमाहवे व्यसृजत्तवपुत्रस्य त्वरमाणःस्तनांतरे तथोत्तमौजाःसंक्रुद्धःशरैर्हेमविभूषितैः अविध्यत्सारथिंचास्यप्राहिणोद्य
यमसादनं दुर्योधनोपिराजेंद्रपांचाल्यस्योत्तमौजसः जघानचतुरोस्याश्वानुभौचपार्ष्णिसारथी उत्तमौजाहताश्वस्तुहतसूत
श्चसंयुगे आरुरोहरथंभ्रातुर्युधामन्योरभित्वरन् सरथंप्राप्यतंभ्रातुर्दुर्योधनहयाञ्छरैः बहुभिस्ताडयामासतेहताःप्राप
तन्भुवि हयेषुपतितेष्वस्यचिच्छेदपरमेषुणा युधामन्युर्धनुःशीघ्रंशरावापंचसंयुगे हताश्वसूतात्सरथादवतीर्यनरा
धिपः गदामादायतेपुत्रःपांचाल्यौतौसमाद्रवत् तमापतंतंसंप्रेक्ष्यक्रुद्धंकुरुपतिंतदा अवप्लुत्यरथोपस्थाद्युधाम
न्यूत्तमौजसौ ततःसहेमचित्रांगंगदयासंस्यंदनंगदी संक्रुद्धःपोथयामाससाश्वसूतध्वजंनृप भंक्त्वारथंसपुत्रस्तेह
ताश्वोहतसारथिः मद्रराजरथंतूर्णमारुरोहपरंतपः पांचालानांतुतौमुख्यौराजपुत्रौमहारथौ रथावन्यौसमारुह्यबी
भत्सुमभिजग्मतुः॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेभीमसेनप्रवेशे संजयउवाच वर्त्तमानेमहाराजसंग्रामेलोमहर्ष
णे व्याकुलेषुचसर्वेषुपीड्यमानेषुसर्वशः राधेयोभीममानर्च्छद्युद्धायभरतर्षभ यथानागोवनेनागंमत्तोमत्तमभिद्रवन् धृत
राष्ट्रउवाच यौतौकर्णश्चभीमश्चसंप्रयुद्धौमहाबलौ अर्जुनस्यरथोपांतेकीदृशःसोभवद्रणः पूर्वंहिनिर्जितःकर्णोभीमसेने

नसंयुगे कथंभयः सएवैषोभीममागान्महारथः भीमोवासूततनयंप्रत्युद्यातः कथंरणे महारथंसमरख्यातंपृथिव्यां
प्रवरंरथं द्रोणाभीष्मावतिक्रम्यधर्मराजोयुधिष्ठिरः नान्यतोभयमास्त्रयथाकर्णान्महारथात् भयाद्यस्यमहाबाहोन
नेमेत्तेबहुलाः समाः चिंतयन्निसृशंवीर्यंराधेयस्यमहात्मनः तंकथंसूतपुत्रंतुभीमेयोधयताहवे ब्रह्मण्यंवीर्यसंपन्नंस
मेरष्वनिवर्तिनं कथंकर्णंयुधांश्रेष्ठंयोधयामासपांडवः योनौसमीयतुर्वीरौवैकर्तनवृकोदरौ कथंतावत्रयुध्येतांमहाबल
पराक्रमौ भ्रातत्वंदर्शितंपूर्वंघृणीचापिससूतजः कथंभीमेनयुयुधेकुंत्यावाक्यमनुस्मरन् भीमोवासूतपुत्रेणस्मरन्वैरंपुरा
कृतं अयुध्यत्तकथंशूरः कर्णेनसहसंयुगे आशास्तेचसदासूतपुत्रोदुर्योधनोमम कर्णोजेष्यतिसंग्रामेसमस्तान्पांड
वानिति जयाशायत्रपुत्रस्यममभेदस्यसंयुगे सकथंभीमकर्माणंभीमसेनमयोधयत् यंसमासाद्यपुत्रैर्मेकृतंवैरंमहा
रथैः तंसूततनयंतातकथंभीमोऽस्ययोधयत् अनेकान्विप्रकारांश्चसूतपुत्रसमुद्भवान् स्मरमाणःकथंभीमोयुयुधेस
तसूनुना योजयत्पृथिवींसर्वांरथेनैकेनवीर्यवान् तंसूततनयंयुद्धेकथंभीमोह्ययोधयत् योजातःकुंडलाभ्यांचक
वचेनसहैवच तंसूतपुत्रंसमरेभीमःकथमयोधयत् यथातयोर्युद्धमभूद्यश्चासीद्विजयस्तयोः तन्ममाचक्ष्वतत्वेन
कुशलोह्यसिसंजय संजयउवाच भीमसेनस्तुराधेयमुत्सृज्यरथिनांवरं इयेषगंतुंयत्रास्तांवीरौकृष्णधनंजयौ
तंप्रयांतमभिद्रुत्यराधेयःकंकपत्रिभिः अभ्यवर्षन्महाराजमेघोवृष्ट्येवपर्वतं फुल्लतापंकजेनेववक्त्रेणाभि
हसन्बली आजुहावरणायांतंभीममाधिरथिस्तदा कर्णउवाच भीमाहितेस्तवरणे

मा ५

स्वेमीप्सनविभावितः तद्दर्शयसि कस्मान्मे दृष्टं पार्थ विरिहन्त्वया कुंत्याः पुत्रस्य सदृशं नेदं पांडवनंदन तेन मामभितः स्थित्वा शि
रवर्षैरवाकिरत् भीमसेनस्तु हाह्वानं कर्णेनामर्षणो युधि अर्द्धमंडलमावृत्य सूतपुत्रमयोधयत् अवक्रगामिभिर्बाणैरभ्यवर्षन्म
हायशाः द्वंशिनं हरूषेयांतं सर्ववेशास्त्रविशारदं विधित्सुः कलहं सांतं जिघांसुः कर्णमच्युतात् तं च हत्वेतरान्सर्वान् हंतुकामो म
हाबलः तस्मै व्यसृजदुग्राणि विविधानि परंतपः अमर्षी पांडवः क्रुद्धः शरवर्षाणि मारिष तस्य तानीषुवर्षाणि मत्तद्विरद
गामिनः सूतपुत्रोस्त्रमायाभिरग्रसत्परमास्त्रवित् सयथावन्महाबाहुर्विद्यया वै सुपूजितः आचार्यवन्महेष्वासः कर्णः पर्यचर
द्बली युध्यमानं तु संरंभाद्भीमसेनं हसन्निव अभ्यपद्यत कौंतेय कर्णो राजन्वृकोदरं तन्नामृष्यत कौंतेयः कर्णस्य स्मित
माहवे युध्यमानेषु वीरेषु पश्यत्सु च समंततः तं भीमसेनः संप्राप्तं वत्सदंतैस्तनांतरे विव्याध बलवान्क्रुद्धः तोत्त्रैरिव
महाद्विपं पुनश्च सूतपुत्रं तु स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः सुमुक्तैश्चित्रवर्माणं निर्बिभेद त्रिसप्तभिः कर्णो जांबूनदैर्जा
लैः संछन्नान्वातरंहसः हयान्विव्याध भीमस्य पंचभिः पंचभिः शरैः ततो बाणमयं जालं भीमसेनरथं प्रति कर्णेन वि
हितं राजन्निमेषार्द्धाददृश्यत सरथः सध्वजस्तत्र ससूतः पांडवस्तदा प्राच्छाद्यत महाराज कर्णचापच्युतैः शरैः तस्य क
र्णश्चतुः षष्ट्या व्यधमत्कवचं दृढं क्रुद्धश्चाप्यहनत्पार्थं नाराचैर्मर्मभेदिभिः ततोचिंत्य महाबाहुः कर्णकार्मुकनिःसृ
तान् समाश्लिष्यदसंभ्रांतः सूतपुत्रं वृकोदरः स कर्णचापप्रभवानिषूनाशीविषोपमान् बिभ्रद्भीमो महाराज नजगाम व्य

पौरुषे ततो द्वात्रिंशता भल्लैर्निशितैस्तिग्मतेजसैः विव्याध समरे कर्णं भीमसेनः प्रतापवान् अयत्नेनैव तं कर्णः शरैर्भी
शमवाकिरत् भीमसेनं महाबाहुं सैंधवस्य वधैषिणं मृदुपूर्वं तु राधेयो भीममाजौ व्ययोधयत् क्रोधपूर्वं तथा भीमः पूर्ववै
रमनुस्मरन् तं भीमसेनो नामृष्यदवमानममर्षणः स तस्मै व्यसृजत्तूर्णं शरवर्षममित्रहा ते शराः प्रेषिताः स्तेन भीमसेनेन संयु
गे निपेतुः सर्वतो वीरे कूजंत इव पक्षिणः हेमपुंखाः प्रसन्नाग्रा भीमसेनधनुश्च्युताः प्राच्छादयंस्ते राधेयं शलभा इव पावकं
कर्णस्तु रथिनां श्रेष्ठश्छाद्यमानः समंततः राजन् व्यसृजदुग्राणि शरवर्षाणि भारत तस्य तानशनिप्रख्यानिषून् समरशो
भिनः चिच्छेद बहुभिर्भल्लैरसंप्राप्तान् वृकोदरः पुनश्च शरवर्षेण छादयामास भारत कर्णं वैकर्तनो युद्धे भीमसेनमरिं
दमः तत्र भारत भीमं तु दृष्टवंतः स्म सायकैः समाचिततनुं संख्ये श्वाविधं शलभैरिव हेमपुंखाञ्छिलाधौतान् कर्णचापच्यु
तान् छरान् दधार समरे वीरः स्वरश्मीनिव रश्मिमान् रुधिरोक्षितसर्वांगो भीमसेनो व्यराजत मधुरदूं कुसुमापीडो वसंतेऽशो
कवृक्षकः तत्तु भीमो महाबाहोः कर्णस्य चरितं रणे नामृष्यत महाबाहुः क्रोधादुद्वृत्तलोचनः स कर्णं पंचविंशत्या नारा
चानां समर्पयत् महीधरमिव श्वेतं गूढपादैर्विषोल्बणैः पुनरेव च विव्याध षड्भिरष्टाभिरेव च मर्मस्वमरविक्रांतः
सूतपुत्रं तनुत्यजं पुनः सेन बाणेन भीमसेनः प्रतापवान् चिच्छेद कार्मुकं तूर्णं कर्णस्य प्रहसन्निव जघान चतुरश्चाश्वान् सूतं
तत्वरितः शरैः नाराचैरर्करश्म्याभैः कर्णं विव्याध चोरसि ते जग्मुर्द्धरणीमाशु कर्णं निर्भिद्य पत्रिणः यथा जलधरं भित्वा दि
वाकरमरीचयः स वैकल्यं महत्प्राप्य छिन्नधन्वा शरार्दितः तथा पुरुषमानी स प्रत्यपायाद्रथांतरं इति द्रोणपर्वणि जयद्रथ
वधे भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजयः धृतराष्ट्र उवाच ॥

यस्मिन्नजय्याशामहती पुत्राणांममसंजय तंभीमाद्धिमुखंदृष्ट्वाकिंनुदुर्योधनोब्रवीत् कथंचयुयुधेभीमोवीर्यश्लाघीमहाबलः
कर्णोवासमरेतातकिमकार्षीत्ततः परं भीमसेनंरणेदृष्ट्वाज्वलंतमिवपावकं संजयउवाच रथमन्यंसमास्थायविधिवत्कल्पितंपु
नः अभ्ययात्पांडवंकर्णोवातोद्धूतइवार्णवः क्रुद्धमाधिरथिंदृष्ट्वापुत्रास्तवविशांपते भीमसेनममन्यंतवैश्वानरमुखेहुतं चापशब्
ततः कृत्वातलशब्दंचभैरवं अभ्यद्रवतराधेयोभीमसेनरथंप्रति पुनरेवततोराजन्घोरआसीत्समागमः वैकर्तनस्यशूरस्य
भीमस्यचमहात्मनः संरब्धौहिमहाबाहूपरस्परवधैषिणौ अन्योन्यमीक्षांचक्रातेदहंताविवलोचनैः क्रोधरक्तेक्षणौतीव्रौ
निश्वसंताविवोरगौ शूरावन्योन्यमासाद्यततस्तौतुअरिंदमौ व्याघ्राविवसुसंरब्धौश्येनाविवचशीघ्रगौ शरभाविवसंक्रुद्धौयु
युधातेपरस्परं ततोभीमः स्मरन्क्लेशानक्षद्यूतेवनेपिच विराटनगरेचैवदुःखंप्राप्तमरिंदमः राष्ट्राणांस्फीतरत्नानांहर
णंचतवात्मजैः सततंचपरिक्लेशान्सपुत्रेणत्वयाकृतान् दग्धुमैछन्नमयः कुंतींसपुत्रांत्वमनागसं कृष्णायाश्चपरिक्लेशंस
भायांदुरात्मभिः केशपक्षग्रहंचैवदुःशासनकृतंतथा परुषाणिचवाक्यानिकर्णेनोक्तानिभारत पतिमन्यंपरीप्सेतिनसंति
पतयस्तव पतितानरकेपार्थाः सर्वेषंढतिलोपमाः समक्षंतवकौरव्ययदूचुः कौरवास्तदा दासीभोगेनकृष्णांचभोक्तुकामाः
सुतास्तव यच्चापितान्प्रव्रजतः कृष्णाजिननिवासिनः परुषाण्युक्तवान्कर्णः सभायांसन्निधौतव तृणीकृत्ययच्चापार्थास्त
वपुत्रोववल्गह विषमस्थान्समस्थोहिसंरब्धोगतचेतसः बाल्यात्प्रभृतिचारिघ्नः स्वानिदुःखानिचिंतयन् निरविद्यतधर्मात्माजी

विते न हृकोदरः ततो विस्फार्य सुमहद्धेमपृष्ठं दुरासदं चापं भरतशार्दूल सपत्नाकामात्कर्णमभ्ययात् ससायकमयेज्ज्वलि
भीमः कर्णरथं प्रति भानुमद्भिः शिलाधौतैर्भानोः प्राच्छादयन्प्रभां ततः प्रहस्याधिरथिस्तूर्णमास्पशिलाशितैः व्य
धमद्भीमसेनस्य शरजालानि पत्रिभिः महारथो महाबाहुर्महावेगो महाबलः विव्याधाधिरथिर्भीमं नवभिर्निशितैः सु
हा संतोत्रैरिव मातंगो वार्यमाणः पतत्रिभिः अभ्यधावत संभ्रांतः सूतपुत्रं वृकोदरः तमापतंतं वेगेन रभसं पांडवर्षभं कर्णः
प्रत्युद्ययौ युद्धमत्तो मत्तमिव द्विपं ततः प्रध्माय जलजं भेरीशतसमस्वनं अक्षुभ्यत बलं घोरं उद्धूत इव सागरः तदुद्धूतं बलं दृष्ट्वा
नागाश्वरथपत्तिमत् भीमः कर्णं समासाद्य च्छादयामास सायकैः अश्वानृक्षसवर्णांश्च हंसवर्णैर्हयोत्तमैः व्यामिश्रयद्र
णे कर्णः पांडवं छादयञ्छरैः ऋक्षवर्णान्हयान्हंसैर्मिश्रान्मारुतरंहसः निरीक्ष्य तव पुत्राणां हाहाभूतमभूद्बलं ते हया
बह्वशोभंत मिश्रिता वातरंहसः सितासिता महाराज यथा व्योम्नि बलाहकाः संरब्धौ क्रोधताम्राक्षौ प्रेक्ष्य कर्णवृकोदरौ
संत्रस्ताः समकंपंत त्वदीयानां महारथाः यमराष्ट्रोपमं घोरमासीदायोधनं तयोः दुर्दर्शं भरतश्रेष्ठ प्रेतराजपुरं यथा
समाजमिव तच्चित्रं प्रेक्षमाणा महारथाः नापश्यन्विजयं व्यक्तमेकस्यैव महारणे तयोः प्रैक्षंत संमर्दं संनिकृष्टं महास्त्रयोः
तव दुर्मंत्रिते राजन्सपुत्रस्य विशांपते छादयंतौ हि शत्रुघ्नावन्योन्यं सायकैः शितैः शरजालावृतं व्योम चक्राते शरवृष्टिभिः
तावन्योन्यं जिघांसंतौ शरैस्तीक्ष्णैर्महारथौ प्रेक्षणीयतरावास्तां वृष्टिमंताविवांबुदौ सुवर्णविकृतान्बाणान्विमुंचंतावरिं
दमौ भास्वरं व्योम चक्राते महोल्काभिरिव प्रभो ताभ्यां मुक्ताः शरा राजन्गार्ध्रपक्षाश्चकाशिरे श्रेणयः शरदि मत्तानां सारसाना

संसक्तं स तु पुत्रेण गाहस्वा भीम मर्दिरम्‌ अतिभारमहं मन्ये तं भीमे कृष्णधनंजयौ तत्राधिरथिभीमाभ्यां शरैर्मुक्तैर्दृढं हताः
इषुपातमतिक्रम्य पेतुरश्वनरद्विपाः पतद्भिः पतितैश्चान्यैर्गतासुभिरनेकशः कृता राजन्महाराज पुत्राणां ते जन
क्षयः मनुष्याश्वगजानां च शरीरैर्गतजीवितैः छन्ना भूमिः संजज्ञे संवृता भरतर्षभ॥ ॥इति महाभारते द्रोणपर्वणि जय
द्रथवधे भीमसेनप्रवेशे धृतरा॰उ॰ अत्यद्भुतमहं मन्ये भीमसेनस्य विक्रमं यत्कर्णं योधयामास समरे लघुविक्रमं
त्रिदशानपि चोद्युक्तान्सर्वशस्त्रधरान्युधि धारयेद्यो रणे कर्णः सयक्षासुरमानवान्‌ स कथं पांडवं युद्धे भ्राजमा
नमिव श्रिया नातरत्संयुगे पार्थं तन्ममाचक्ष्व संजय कथं च युद्धं संभूतं तयोः प्राणदुरोदरे अत्र मन्ये समायत्तो जयो वाजय
एव च कर्णं प्राप्य रणे सूत मम पुत्रः सुयोधनः जेतुमुत्सहते पार्थान्सगोविंदान्ससात्वतान्‌ श्रुत्वा तु निर्जितं क
र्णमसकृद्भीमकर्मणा भीमसेनेन समरे मोह आविशतीव मां विनष्टान्कौरवान्मन्ये मम पुत्रस्य दुर्नयैः नहि कर्णो मह
ष्वासान्पार्थान्जेष्यति संजय कृतवान्यानि युद्धानि कर्णः पांडुसुतैः सह सर्वत्र पांडवाः कर्णमजयन्त रणाजिरे अजे
याः पांडवास्तात देवैरपि सवासवैः न च तद्बुध्यते मंदः पुत्रो दुर्योधनो मम धनं धनेश्वरस्येव हृत्वा पार्थस्य मे सुतः मधुप्रे
प्सुरिवाबुद्धिः प्रपातं नावबुध्यते निकृत्या निकृतिप्रज्ञो राज्यं हृत्वा महात्मनां जितमित्येव मन्वानः पांडवानवमन्यत पुत्र
स्नेहाभिभूतेन मया चाप्यकृतात्मना धर्मे स्थिता महात्मानो निकृताः पांडुनंदनाः शमकामः स दीर्घप्रेक्षी युधि
ष्ठिरः अशक्त इति मत्वा तु पुत्रैर्मम निराकृतः तानि दुःखान्यनेकानि विप्रकारांश्च सर्वशः हृदि कृत्वा महाबाहुर्भीमो

द्रो°
१५१

युध्यतस्तत्र जं तस्मान्मे संजय ब्रूहि कर्णभीमौ यथा रणे अयुध्येतां युधि श्रेष्ठौ परस्परवधैषिणौ संजय उवाच शृणु राजन् यथा वृ
त्तः संग्रामः कर्णभीमयोः परस्परवधप्रेप्सुर्वने कुंजरयोरिव राजन् वैकर्तनो भीमं क्रुद्धः क्रुद्धमरिंदमं पराक्रांतं पराक्रम्य विव्याध त्रिंश
ता शरैः महावेगैः प्रसन्नाग्रैः शातकौंभपरिष्कृतैः आहनद्भरतश्रेष्ठ भीमं वैकर्तनं ४ शरैः तस्यास्यतो धनुर्भीमश्चकर्त निशि
तैस्त्रिभिः रथनीडाच्च यंतारं भल्लेनापातयत्क्षितौ सकांक्षन् भीमसेनस्य वधं वैकर्तनो भृशं शक्तिं कनकवैडूर्यचित्रदंडां परा
मृशत् प्रगृह्य च महाशक्तिं कालशक्तिमिवापरां समुत्क्षिप्य च राधेयः संधाय च महाबलः चिक्षेप भीमसेनाय जीवितांतकरी
मिव शक्तिं विसृज्य राधेयः पुरंदर इवाशनिं ननाद सुमहानादं बलवान् सूतनंदनः तं च नादं ततः श्रुत्वा पुत्रास्ते हर्षिता भ
वन् तां कर्णभुजनिर्मुक्तामर्कवैश्वानरप्रभां शक्तिं वियति चिच्छेद भीमः सप्तभिराशुगैः छित्वा शक्तिं ततो भीमो निर्मुक्तोर
गसन्निभां मार्गमाणस्तु प्राणान् सूतपुत्रस्य मारिष प्राहिणोत्क्रुद्धसंरंभः शरान् बर्हिणवाससः स्वर्णपुंखान् शिलाधौतान्
यमदंडोपमान्मृधे कर्णोप्यन्यद्धनुर्गृह्य हेमपृष्ठं दुरासदं विकृष्य तन्महच्चापं व्यसृजत्सायकांस्तदा तान् पांडुपुत्रश्चिच्छे
द नवभिर्नतपर्वभिः वसुषेणेन निर्मुक्तान्नव राजन् महाशरान् छित्वा भीमो महाराज नादं सिंह इवानदत् तौ वृषाविव नर्दंतौ
बलिनौ वाशितांतरे शार्दूलाविव चान्योन्यमामिषार्थे प्रगर्जतां अन्योन्यं प्रजिहीर्षंतावन्योन्यस्यांतरैषिणौ अन्योन्यमभि
वीक्षंतौ गोष्ठेष्विव महर्षभौ महागजाविवासाद्य विषाणाग्रैः परस्परं शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः निर्दहं
तौ महाराज शस्त्रवृष्ट्या परस्परं अन्योन्यमभिवी

रक्तौ कोपाद्विवृत्तलोचनौ । प्रहसंतौ तथान्योन्यं भर्त्सयंतौ मुहुर्मुहुः । शंखशब्दं च कुर्वाणौ युयुधाते परस्परं । तस्य भीमः पुनश्चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष । शंखवर्णांश्च
तानश्वान्बाणैर्निन्ये यमक्षयं । सारथिं च तथाप्यस्य रथनीडादपातयत् । ततो वैकर्त्तनः कर्णः [illegible]श्चिंतां प्राप दुरत्ययां । संछाद्यमानः समरे हताश्वो हतसारथिः ।
मोहितः शरजालेन कर्त्तव्यं नाभ्यपद्यत । तथा कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा कर्णं दुर्योधनो नृपः । वेपमानः क्रोधाद्व्यादिदेशाथ दुर्जयं । गच्छ दुर्जय राधेयं पुरा ग्रसति पांडवः । जहि
तुवरकं क्षिप्रं कर्णस्य बलमादधत् । एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा तव पुत्रस्तवात्मजः । अभ्यद्रवद्भीमसेनं व्यासक्तं विकिरञ्छरैः । स भीमं नवभिर्बाणैरश्वानष्टभिरार्पयत् । षड्भिः
सूतं त्रिभिः केतुं पुनस्तं चापि सप्तभिः । भीमसेनोपि संक्रुद्धः साश्वयंतारमाशुगैः । दुर्जयं भिन्नमर्माणमनयद्यमसादनं । स्वलंकृतं क्षितौ क्षीणं चेष्टमानं यथोरगं ।
दुर्हत्वार्त्तस्तव सुतं कर्णश्चक्रे प्रदक्षिणं । स तु तं विरथं कृत्वा स्मयन्नत्यंतवैरिणं । समाचिनोद्बाणगणैः शतघ्नीमिव शंकुभिः । तथाप्यतिरथः कर्णो भिद्यमानः स
सायकैः । न जहौ समरे भीमं क्रुद्धरूपं परंतपः ॥ ॥ इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे भीमसेनप्रवेशे [illegible] ॥ सर्वथा विरथः कर्णः पुनर्भीमेन निर्जि
तः । रथमन्यं समास्थाय सद्यो विव्याध पांडवं । महागजाविवासाद्य विषाणाग्रैः परस्परं । शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः । अथ कर्णः शरव्रातैर्भीमसेनं स
मार्पयत् । ननाद च महानादं पुनर्विव्याध चोरसि । तं भीमो दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यदजिह्मगैः । पुनर्विव्याध सप्तत्या शराणां नतपर्वणां । कर्णं तु नवभिर्भीमो
भित्त्वा राजन्स्तनांतरे । ध्वजमेकेन विव्याध सायकेन शितेन ह । सायकानां ततः पार्थस्त्रिषष्ट्या प्रत्यविध्यत । तोत्रैरिव महानागं कशाभिरिव वाजिनं । सोतिविद्धो
महाराज पांडवेन यशस्विना । सृक्किणी लेलिहन्वीरः क्रोधसंरक्तलोचनः । ततः शरं महाराज सर्वकायावदारणं । प्राहिणोद्भीमसेनाय बलायेंद्र इवाशनिं । स
निर्भिद्य रणे पार्थं सूतपुत्रधनुश्च्युतः । अगच्छद्दारयन्भूमिं चित्रपुंखः शिलीमुखः । ततो भीमो महाबाहुः क्रोधसंरक्तलोचनः । सर्वकल्पां चतुष्किष्कुं गुर्वीं रुक्मां
[illegible]गदां । प्राहिणोत्सूतपुत्राय षडस्रिमविचारयन् । तया जघानाधिरथेश्छित्त्वा सततमभ्यहनच्छरैः । हताश्वसूतमुत्सृज्य सरथं पतितध्वजं । विस्फारय
न्धनुः कर्णस्तस्थौ भारत दुर्मनाः । तत्राद्भुतमपश्याम राधेयस्य पराक्रमं । विरथो रथिनां श्रेष्ठो वारयामास यद्रिपुं । विरथं तं नरश्रेष्ठं दृष्ट्वाधिरथिमाहवे । दुर्यो
धनस्ततो राजन्नभ्यभाषत दुर्मुखं । एष दुर्मुख राधेयो भीमेन विरथीकृतः । तं रथेन नरश्रेष्ठं संपादय महारथं । दुर्योधनवचः श्रुत्वा ततो भारत दुर्मुखः । त्वरमाणो
भ्ययात्कर्णं भीमं चावारयच्छरैः । दुर्मुखं प्रेक्ष्य संग्रामे सूतपुत्रपदानुगं । वायुपुत्रः प्रहृष्टोभूत्सृक्किणी परिलेलिहन् । ततः कर्णं महाराज वारयित्वा शिलीमुखैः ।
दुर्मुखस्य रथं शीघ्रं प्रेषयामास पांडवः । तस्मिन्क्षणे महाराज नवभिर्नतपर्वभिः । सुमुखैर्दुर्मुखं भीमः शरैर्निन्ये यमक्षयं । ततस्तमेवाधिरथिः स्यंदनं दुर्मुखे हते ॥
आस्थितः प्रबभौ राजन्दीप्यमान इवांशुमान् । शयानं भिन्नवर्माणं दुर्मुखं शोणितोक्षितं । दृष्ट्वा कर्णोश्रुपूर्णाक्षो मुहूर्तं नाभ्यवर्तत । तं गतासुमतिक्रम्य कृत्वा

सदश्वान्साधुवाहिनः गदया भारत क्रुद्धो ध्वजं चोरसि न्यकृंतत ततो भीमो महाबाहुः प्रगृह्य परमायसं [illegible] जमाधिरथे ६ ४

रा० १

कर्णः प्रहसितां । दीर्घमुष्णं च सन्नीतो न किंचित्प्रत्यपद्यत ॥ तस्मिंस्तु विवरे राजन्नाराचान्गार्ध्रवाससः । प्राहिणोत्सूतपुत्राय भीमसेनश्चतुर्दश ॥ ते तस्य कव
चं भित्वा स्वर्णपुंखा महौजसः । हेमचित्रा महाराज घोरतपं ते नारिशोदश ॥ अपिवन्सूतपुत्रस्य शोणितं तरकभोजनाः । क्रुद्धा इव मनुष्येंद्र भुजगाः कालनोदि
ताः । प्रसर्पमाणा मेदिन्यां ते व्यरोचंत मार्गणाः । अर्धप्रविष्टाः संरब्धा बिलानीव महोरगाः ॥ तं तत्र विध्यद्द्राधेयो जांबूनदविभूषितैः । चतुर्दशभिरत्युग्रैर्नारा
चैरविचारयन् ते भीमसेनस्य भुजं सव्यं निर्भिद्य पत्रिणः । प्राविशन्मेदिनीं भीमः क्रौंचपत्ररथा इव । ते व्यरोचंत नाराचाः प्रविशंतो वसुंधरां गच्छत्यस्तं दिनकरे दी
प्यमाना इवांशवः ॥ स निर्भिन्नो रणे भीमो नाराचैर्मर्मभेदिभिः सुस्राव रुधिरं भूरि पर्वतः सलिलं यथा ॥ स भीमस्त्रिभिरायस्तः सूतपुत्रं पतत्रिभिः । सुपर्णवेगै
र्विव्याध सारथिं चास्य सप्तभिः ॥ स विह्वलो महाराज कर्णो भीमबलार्दितः । प्राद्रवज्जवनैरश्वै रणं त्यक्त्वा महायशाः ॥ भीमसेनस्तु विस्फार्य चापं हेमपरिष्कृ
तं आहवे तिरयो तिष्ठज्ज्वलन्निव हुताशनः । इति द्रोणपर्वणि भीमसेनप्रवेशे ॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकं । यत्राधि
रथिरायत्तो नातरत्पांडवं रणे ॥ कर्णः पार्थान्सगोविंदान्जेतुमुत्सहते रणे । न च कर्णसमं योधं लोके पश्यामि कंचन ॥ इति दुर्योधनस्याहमश्रौषं
जल्पतो मुहुः ॥ कर्णो हि बलवान्शूरो दृढधन्वा जितक्लमः । इति मामब्रवीत्सूत मंदो दुर्योधनः पुरा । वसुषेणसहायं मां नालं देवापि संयुगे ॥
किमु पांडुसुता राजन्गतसत्वा विचेतसः । तत्र तं निर्जितं दृष्ट्वा भुजंगमिव निर्विषं युद्धात्कर्णमपक्रांतं किंस्विद्दुर्योधनोऽब्रवीत् अहो दुर्मुख
मेवैकं युद्धानामविशारदं प्रावेशयद्हुतवहं पतंगमिव मोहितः अश्वत्थामा मद्रराजः कृपः कर्णश्च संगताः न शक्ताः प्रमुखे स्थातुं नूनं भी
मस्य संजय तेऽपि चास्य महाघोरं बलं नागायुतोपमं जानंतो व्यवसायं च क्रूरं मारुततेजसः किमर्थं क्रूरकर्माणं यमकालांतकोपमं ब
लसंरंभवीर्यज्ञाः कोपयिष्यंति संयुगे कर्णस्त्वेको महाबाहुः स्वबाहुबलदर्पितः भीमसेनमनादृत्य रणेऽयुध्यत सूतजः योऽजयत्समरे कर्णः
पुरंदर इवासुरं न स पांडुसुतो जेतुं शक्यः केनचिदाहवे द्रोणं यः संप्रमथ्यैकः प्रविष्टो मम वाहिनीं भीमो धनंजयान्वेषी कस्तमर्च्छेज्जिजीवि
षुः को हि संजय भीमस्य स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः उद्यताशनिहस्तस्य महेंद्रस्येव दानवः प्रेतराजपुरं प्राप्य निवर्तेतापि मानवः न भीमसेनं संप्राप्य नि
वर्तेत कः

हा चन पतंगाइवाग्निं ते प्राविशन्नल्पचेतसः येभीमसेनंसंक्रुद्धमन्वधावन्विमोहिताः यत्तत्सभायांभीमेनममपुत्रवधाश्रयं
उक्तंसंरंभिणोग्रेण कुरूणांशृण्वतांतदा तंन्नूनमभिसंचिंत्यहृष्ट्वाकर्णंचनिर्जितं ते दुःशासनःसहभ्रात्राभयाद्भीमादुपार
मत् पश्च संजय दुर्बुद्धिरब्रवीत्समितौ मुहुः कर्णे दुःशासनोहंचजेष्यामोयुधिपांडवान् सनूनंविरथंदृष्ट्वाकर्णंभीमेननिर्जि
तं प्रत्याख्यानाच्चकृष्णस्यभृशंतप्यतिसंजय दृष्ट्वाभ्रातॄन्हतान्संख्येभीमसेनेनदंशितान् आत्मापराधंसुमहन्नूनंतप्यतिपु
त्रकः कोहिजीवितमन्विच्छन्प्रतीपंपांडवंव्रजेत् भीमंभीमायुधंक्रुद्धंसाक्षात्कालमिवस्थितं वडवामुखमध्यस्थोमुच्येता
पिहिमानवः नभीममुखसंप्राप्तोमुच्येदितिमतिर्मम नपार्थोनचपांचालानचकेशवसात्यकी जानंतेयुधिसंरब्धाजीवितं
परिरक्षितुं अहोममसुतानांहिविपन्नंसत्तजीवितं संजयउ० यःसशोचसिकौरव्यवर्त्तमानेमहाभये त्वमस्यजगतोमू
लंविनाशस्यनसंशयः स्वयंवैरंमहत्कृत्वापुत्राणांवचनेस्थितः उच्यमानोनगृह्णीषेमर्त्यःपथ्यमिवौषधं स्वयंपीतं
महाराजकालकूटंसुदुर्जरं तस्येदानींफलंकृत्स्नमवाप्नुहिनरोत्तम यत्तुकुत्सयसेयोधान्युध्यमानान्महाबलान्
तत्रतेवर्तयिष्यामियथायुद्धमवर्त्तत हत्वाकर्णंतुपुत्रास्तेभीमसेनपराजितं नामृष्यंतमहेष्वासाःसोदर्याःपंचभारत
दुर्मर्षणोदुःसहश्चदुर्मदोदुर्धरोजयः पांडवंचित्रसन्नाहास्तेप्रतीपमुपाद्रवन् तेसमेत्यमहाबाहुंपरिवार्यवृकोदरं
दिशःशरैःसमावृण्वंशलभानामिवव्रजैः आगच्छतस्तान्सहसाकुमारान्देवरूपिणः प्रतिजग्राहसमरेभीमसेनो

वि

हसन्निव नवहस्तात्तु तन्नपार्थभीमसेनः पुरोगमान् आमृत्य वक्त्रे तं राधेयो भीमसेनं महाबलं विसृजन्विशिखांस्तीक्ष्णान् स्वर्णपुं
खाञ्छिलाशितान् ततु भीमो महाबाहुः कर्णं वार्यमाणः सुतैस्तव कुरवस्ततः कर्णं पि[illegible]रिवार्य समंततः अवाकिरन्भीमसे
नं शरैः सन्नतपर्वभिः तान्बाणैः पंचविंशत्या साश्वान्राजन्नरर्षभान् समस्तान्भीमधनुषा भीमो निन्ये यमक्षयं प्रापतन्स
हितेन भूमौ सार्द्धं सूतैर्गतासवः चित्रपुष्पधराः भग्ना वातेनेव महाद्रुमाः तत्राद्भुतमपश्याम भीमसेनस्य विक्रमं कार्यधिरथिं यद्यो
धयानं तवात्मजान् सर्वायमानो भीमं शितैर्बाणैः समंततः सूतपुत्रो महाराज भीमसेनमवैक्षत तं भीमसेनः संरंभात्क्रोधसंरक्त
लोचनः विस्फार्य सुमहच्चापं मुहुः कर्णमवैक्षत ॥ ॥ इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे भीमसेनप्रवेशे संजय उ०
तवात्मजांस्तु पतितान्दृष्ट्वा कर्णः प्रतापवान् क्रोधेन महताविष्टो निर्विण्णोभूत्स जीवितात् आगस्कृतमिवात्मानं मेने चा
धिरथिस्तदा पश्यतस्तेन च सुतान्भीमेन निहतान्रणे भीमसेनं ततः क्रुद्धस्समाधावदसंभ्रमं स भीमं पंचभिर्विद्ध्वा राधेयः म
हसन्निव पुनर्विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः अविचिंत्याथ तान्बाणान् कर्णेनास्तान्वृकोदरः रणे विव्याध रा
धेयं शतेन नतपर्वणां पुनश्च विशिखैस्तीक्ष्णैर्विद्ध्वा मर्मसु पंचभिः धनुश्चिच्छेद भल्लेन सूतपुत्रस्य मारिष अथान्य
द्धनुरादाय कर्णो भारत दुर्मनाः इषुभिश्छादयामास भीमसेनं परंतपः तस्य भीमो हयान्हत्वा विनिहत्य च सारथिं प्रजहा
स महाहासं कृते प्रतिकृते पुनः इषुभिः कार्मुकं चास्य चकर्त पुरुषर्षभः तत्पपात महाराज स्वर्णपृष्ठं महास्वनं अवारोह
द्रथात्तस्मात्कर्णो महारथः गदां गृहीत्वा समरे भीमाय प्राहिणोद्रुषा तामापतंतीं सहसा भीमसेनो महागदां

रौरवाणि द्राजन्सर्वसैन्यस्य पश्यतः ततो बाणसहस्राणि प्रेषयामास पांडवः सूतपुत्रवधाकांक्षी लममाणः पराक्र
मी तानिषून्निषुभिः कर्णो वारयित्वा महामृधे कवचं भीमसेनस्य पातयामास सायकैः अथैनं पंचविंशत्या नाराचानां स
मार्पयत् पश्यतां सर्वसैन्यानां तदद्भुतमिवाभवत् ततो भीमो महाबाहुर्नवभिर्नतपर्वभिः प्रेषयामास संक्रुद्धः सू
तपुत्रस्य मारिष ते तस्य कवचं भित्वा तथा बाहुं च दक्षिणं अभ्यपुर्धरणीं तीक्ष्णा वल्मीकमिव पन्नगाः सञ्छाद्यमानो वाणौ
घैर्भीमसेनधनुश्च्युतैः पुनरेवाभवत्कर्णो भीमसेनात्पराङ्मुखः तं पराङ्मुखमालोक्य पदातिं सूतनंदनं कौंतेयशर
संछन्नं राजा दुर्योधनोब्रवीत् त्वरध्वं सर्वतो यत्ता राधेयस्य रथं प्रति ततस्तव सुता राजन् श्रुत्वा भ्रातुर्वचोद्भुतं अभ्ययुः पांडवं
युद्धे विसृजंतः शिलीमुखान् चित्रोपचित्रः चित्राक्षश्चारुचित्रः शरासनः चित्रायुधश्चित्रवर्मा समरे चित्रयोधिनः तानापत
त एवाशु भीमसेनो महारथः एकैकेन शरेणाजौ पातयामास ते सुतान् ते हतान्यपतन्भूमौ वातरुग्णा इव द्रुमाः दृष्ट्वा विनि
हतान्पुत्रान् तव राजन्महारथान् अश्रुपूर्णमुखः कर्णः क्षत्तुः सस्मार तद्वचः रथं चान्यं समास्थाय विधिवत्कल्पि
तं पुनः अभ्ययात्पांडवं युद्धे त्वरमाणः पराक्रमी तावन्योन्यं शरैर्भित्वा स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः व्यभ्राजेतां यथा मेघौ सं
स्यूतौ सूर्यरश्मिभिः षट्त्रिंशता ततो बाणैः स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः व्यधमत्कवचं क्रुद्धः सूतपुत्रस्य पांडवः सूतपुत्रोपि कौं
तेयं शरैः संनतपर्वभिः पंचाशता महाबाहुर्विव्याध भरतर्षभ रक्तचंदनदिग्धांगौ शरैः कृतमहाव्रणौ शोणिताक्तौ व्यराजे

द्रो०
१२४

तांचंद्रसूर्यविवोदितौ तौशोणितोक्षितगात्रैः शरैश्छिन्नतनुच्छदौ कर्णभीमौमहाराजेनांनिर्मुक्ताविवपन्नगौ व्याघ्राविवनर
व्याघ्रौदंष्ट्राभिरित्तितरं शरधारास्तजौवीरौमेघाविववर्षतुः वारणाविववान्योन्यंविषाणाग्राभ्यामरिंदमौ निर्भिदंतौस्वगात्राणि
सायकैश्चारुरेजतुः नादयंतौप्रहर्षंतौविक्रीडंतौपरस्परं मंडलानिविकुर्वाणौरथाभ्यांरथिसत्तमौ वृषाविवाथनर्दंतौबलि
नौर्वासितांतरे सिंहाविवपराक्रांतौनरसिंहमहाबलौ परस्परंवीक्षमाणौक्रोधसंरक्तलोचनौ युयुधातेमहावीर्यौशक्रवै
रोचनौयथा ततोभीमोमहाबाहुर्बाहुभ्यांविक्षिपन्धनुः व्याराजतरणेराजन्सविद्युदिवतोयदः सनेमिघोषस्तनितश्चाप
विद्युच्छरांबुभिः भीमसेनमहामेघः कर्णपर्वतमावृणोत् ततःशरसहस्रेणसम्यगस्तेनभारत पांडवोवाकिरन्कर्णं
भीमोभीमपराक्रमः तत्रापश्यंस्तवसुताभीमसेनस्यविक्रमं सुपुंखैःकंकवासोभिर्यत्कर्णंछादयच्छरैः सनंदयन्द्रणे
पार्थंकेशवंचयशस्विनं सात्यकिंचक्ररक्षौचभीमःकर्णमयोधयत् विक्रमंभुजयोर्वीर्यंधैर्यंचविदितात्मनः [illegible] पुत्रास्तवम
हाराजदृष्ट्वाविमनसोभवन्॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिभीमसेनमेवेशेकर्णपराजयः संजयउ० भीमसेनस्यराधेयःश्रुत्वा
ज्यातलनिस्वनं [illegible]
नामष्यतयथामत्तोगजःप्रतिगजंवल सोपक्रम्यमुहूर्तंतुभीमसेनस्यगोचरात् पुत्रांस्तवददर्शाथभीमसेनेनपातितान् तान
वेक्ष्यनरश्रेष्ठविमनादुःखितस्तदा विनिश्वसन्दीर्घमुष्णंचपुनःपांडवमभ्ययात् सताम्रनयनःक्रोधाच्छ्वसन्निवमहोरगः ब
भौकर्णःसशरानस्मन्रश्मीनिवदिवाकरः किरणैरिवसर्पस्यविततेभरतर्षभ कर्णचापच्युतैर्घोरैःप्राच्छा

राम०
१२४

घतवृकोदरः तेकर्णचापप्रभवाः शराः बर्हिणवाससः विविशुः सर्वतः पार्थंवासायेवांडजाद्रुमं कर्णचापच्युतावाणाः संपतंत
स्ततस्ततः रुक्मपुंखाव्यराजंत हंसाः श्रेणीकृताइव चापध्वजोपस्करेभ्यश्छत्रादीषामुखाद्युगात् प्रभवंतोव्यदृश्यंतराजं
श्चाधिरथेः शराः खस्पृशान्महावेगान्खगमान्गृध्रवाससः सुवर्णविकृतांश्चित्रान्मुमोचाधिरथिः शरान् तमंतकमिवाय
तमापतंतंवृकोदरः त्यक्त्वाप्राणानतिक्रम्यविव्याधनिशितैः शरैः तस्यवेगमसंह्यंसहत्वाकर्णस्यपांडवः महतश्चशरौघां
स्तान्न्यवारयतवीर्यवान् ततोविधम्याधिरथेः शरजालानिपांडवः दृष्ट्वातुभीमसेनस्यविक्रमंयुधि भारत अभ्यनंदंस्त्वदीया
श्चसंप्रहृष्टाश्चचारणाः भूरिश्रवाः कृपोद्रौणिर्मद्रराजोजयद्रथः उत्तमौजायुधामन्युः सात्यकिः केशवार्जुनौ कुरुपांड
वप्रवरादशराजन्महारथाः साधुसाध्वितिवेगेनसिंहनादमथानदन् तस्मिन्समुत्थितेशब्देतुमुलेलोमहर्षणे अभ्यभा
षत्पुत्रास्तेराजन्दुर्योधनस्त्वरन् राज्ञः सराजपुत्रांश्चसोदर्यांश्चविशेषतः कर्णंगच्छतभद्रंवः परिप्संतोवृकोदरात्
पुरानिघ्नंतिराधेयंभीमचापच्युताः शराः तेयतत्वंमहेष्वासाः सप्तपुत्रस्तवारणे दुर्योधनसमादिष्टाः सोदर्याः सप्तभारत
भीमसेनमभिद्रुत्यसंरब्धाः पर्यवारयन् तेसमासाद्यकौंतेयमावृण्वन्शरवृष्टिभिः पर्वतंवारिधाराभिः प्रावृषीवबलाह
काः तेपीडयन्भीमसेनंक्रुद्धाः सप्तमहारथाः प्रजासंहरणेराजन्सोमंसप्तग्रहाइव ततोवेगेनकौंतेयपीडयित्वा
शरासनं मुष्टिनापांडवोराजन्दृढेनसुपरिष्कृतं मनुष्यसमतांज्ञात्वासप्तसंधायसायकान् तेभ्योव्यसृजदायत्तः

द्रो०
१५२

६१ ३ं४

सूर्यरश्मिनिभान्प्रभुः निरस्यन्निर्वहेम्भ्यलनयानामसंस्रव भीमसेनोमहाराजपूर्ववैरमनुस्मरन् तेन्निमाभीमसेनेनश
राभारतभारतान् विदार्यवसमुत्पेतुः स्वर्णपुंखाः शिलाशिताः तेषांविदार्यचैतानिशराहेमविभूषिताः व्यराजंतम
हाराजसुपर्णाइवखेचराः शोणितादिग्धवाजाग्र्याः सम हेमपरिष्कृताः पुत्राणांतवराजेंद्रपीत्वाशोणितमुद्गताः ते
शरैर्भिन्नमर्माणोरथेभ्यः प्रापतन्क्षितौ गिरिसानुरुहाभग्नाद्विपेनेवमहाद्रुमाः शत्रुंजयःशत्रुसहश्चित्रश्चित्रायुधोदृढः
चित्रसेनोविकर्णश्चसप्तैतेविनिपातिताः पुत्राणांतवसर्वेषांनिहतानांवृकोदरः शोचत्यतिभृशंदुःखाद्विकर्णंपांडवः
प्रियं प्रतिज्ञेयंमयाद्त्तानिहंतव्यास्तुसंयुगे विकर्णतेनासिहतःप्रतिज्ञारक्षितामयात्वमागाःसंगरंवीरक्षात्रंधर्ममनु
नुस्मरन् विशेषतोस्मिन्पतेस्तथास्माकंहितेरतः न्यापतोव्याप [illegible] ते नैवमेकः शोकोमहाद्युतिः तान्निहत्य महा
बाहूराधेयस्यैवपश्यतः सिंहनादरवंघोरमसृजत्पांडुनंदनः सरवस्तस्यशूरस्यधर्मराज [illegible] स्यभारत आचख्या
विव तेषुद्धेविजयंचात्मनोमहत् तंश्रुत्वातुमहानादंभीमसेनस्यधन्विनः बभूवपरमाप्रीतिर्धर्मराजस्यधीमतः ततोहृ
ष्टमनाराजन्वादित्राणांमहास्वनैः सिंहनादरवंभ्रातुः प्रतिजग्राहपांडवः हर्षेणमहतायुक्तःकृतसंज्ञोवृकोदरे अ
भ्ययात्समरेद्रोणंसर्वशस्त्रभृतांवरः एकत्रिंशन्महाराजपुत्रांस्तवनिपातितान् हतान्दुर्योधनोदृष्ट्वाक्षत्तुःसस्मा
रतद्वचः तदिदंसमनुप्राप्तंक्षत्तुर्नैःश्रेयसंवचः इतिसंचिंत्यतेपुत्रोनोत्तरंप्रत्यपद्यत यद्द्यूतकालेदुर्बुद्धिरब्रवीत्तनयस्तव स
भामानाय्यपांचालीकर्णेनसहितोल्पधीः

राम०
१५५

पञ्चकर्णोब्रवीत्क्रुद्धःसांसमायांपरुषंवचः प्रमुखेपांडुपुत्राणांतवैवविशांपते ऐरावतस्तवराजेंद्रकौरवाणांचसर्वशः विन
ष्टाःपांडवाःक्लेशश्वतेनरकंगताः पतिमन्यंवृणीष्वेतितत्स्येदंफलमागतं पञ्चषंढतिला[illegible]नेपरुषाणितवात्मजः श्रावि
तास्तेमहात्मानःपांडवाःकोपयिष्णुभिः तंभीमसेनःक्रोधाग्निंत्रयोदशसमाहितं उद्गिरंस्तवपुत्राणामंतंगच्छतिपांडवः विल
पंश्चबहुतत्ताशमंनालभत्त्वयि सपुत्रोभरतश्रेष्ठतस्यभुंक्ष्वफलोदयं त्वयावृद्धेनधीरेणकार्यंतत्त्वार्थदर्शिना नकृतंसुहृदां
वाक्यंदैवमत्रपरायणं तन्माशुचोनरव्याघ्रतवैवापनयोमहान् विनाशहेतुःपुत्राणांभवानेवमतोमम हतोविक
र्णोराजेंद्रचित्रसेनश्चवीर्यवान् प्रवरश्चात्मजानांतेसुताश्चान्येमहारथाः यानन्यान्ददृशेभीमश्चक्षुर्विषयमागतान्
पुत्रांस्तवमहाराजत्वरयातान्जघानह त्वत्कृतेह्यहमद्राक्षंदह्यमानांवरूथिनीं सहस्रसःशरैर्मुक्तैःपांडवेनवृ
षेणच॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेभीमसेनप्रवेशे धृतराष्ट्रउवाच महानपनयःसूतममैवात्रविशे
षतः सइदानीमनुप्राप्तोमन्येसंजयशोचतः य[illegible]तंतद्गतमितिममासीन्मनसिस्थितं इदानीमत्रकिंकार्यंप्रक
रिष्यामिसंजय यथाह्येषक्षयोवृत्तोममापनयसंभवः वीराणांतन्ममाचक्ष्वस्थिरीभूतोस्मिसंजय संजयउवाच
कर्णभीमौमहाराजपराक्रांतौमहाबलौ बाणवर्षाण्यसृजतांवृष्टिमंताविवांबुदौ भीमनामांकितावाणाःस्वर्णपुंखाः
शिलाशिताः विविशुःकर्णमासाद्यछिंदंतस्त्वजीवितं तथैवकर्णनिर्मुक्ताःशराबर्हिणवाससः छादयांचक्रिरेवीरं
शतशोथसहस्रशः तयोःशरैर्महाराजसंपतद्भिःसमंततः बभूवतत्रसैन्यानांसंक्षोभःसागरोपमः भीमचापच्युतैर्घोरैस्त

वैसैन्यमरिंदम अवधीत्तच्च समरे घोरैराशीविषोपमैः वारणैः पतितैराजन्वाजिभिश्च नरैः सह अदृश्यत मही कीर्णा वा
तभग्नैरिव द्रुमैः ते वध्यमानाः समरे भीमचापच्युतैः शरैः प्राद्रवंस्तावकाः योधाः किमेतदितिचाब्रुवन् ततो युद्धस्तंततस्सै
न्ये सिंधुसौवीरकौरवे प्रोत्सारितं महावेगैः कर्णपांडवयोः शरैः ते शूरा हतभूयिष्ठा हताश्वरथवारणाः उत्सृज्य भीम
कर्णं च सर्वतो व्यद्रवन्दिशः नूनं पार्थार्थमेवास्मान्मोहयंति दिवौकसः यत्कर्णभीमप्रभवैर्वध्यते नो बलं शरैः एवं ब्रुवा
णा योधास्तावका भयपीडिताः शरपातं समुत्सृज्य स्थिता युद्धदिदृक्षवः ततः प्रावर्तत नदी घोररूपा रणाजिरे शूराणां
हर्षजननी भीरूणां भयवर्द्धिनी वारणाश्वमनुष्याणां रुधिरौघसमुद्भवा संवृता गतसत्वैश्च मनुष्यगजवाजिभिः सानु
कर्षपताकैश्च द्विपाश्वरथभूषणैः स्यंदनैरपविद्धैश्च भग्नचक्राक्षकूबरैः जातरूपपरिष्कारैर्धनुर्भिः सुमहास्वनैः सु
वर्णपुंखैरिषुभिर्नाराचैश्च सहस्रशः कर्णपांडवनिर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिव पन्नगैः प्रासतोमरसंघातैः खड्गैश्च सपरश्वधैः सुव
र्णविकृतैश्चापि गदामुशलपट्टिशैः वज्रैश्च विविधाकारैः शक्तिभिः परिघैरपि शतघ्नीभिश्च चित्राभिर्बभौ भारत मेदि
नी कनकांगदहारैश्च कुंडलैर्मुकुटैस्तथा वलयैरपविद्धैश्च तथैवांगुलिवेष्टकैः चूडामणिभिरुष्णीषैः स्वर्णसूत्रैश्च मारिष
तनुत्रैः सतलैश्चैव हारैर्निष्कैश्च भारत छत्रैश्च विधुतैश्चामरव्यजनैरपि गजाश्वमनुजैर्भिन्नैः शोणितोक्तैश्च पत्रि
भिः तैस्तैश्च विविधैर्भिन्नैस्तत्र तत्र वसुंधरा पतितैरपविद्धैश्च विबभौ घोरविग्रहैः अचिंत्यमद्भुतं चैव तयोः कर्मातिमानु
षं दृष्ट्वा चारणसिद्धानां विस्मयः समजायत अग्नेर्वायुसहायस्य गतिः कक्षइवाहवे आसीद्भीमसहायस्य रौद्रमाधि

रणेगतं निपातितध्वजरथं हतवाजिनरद्विपं गजाभ्यां संप्रयुक्ताभ्यामासीन्नलवनं यथा मेघजालनिभं सैन्यमासीत्तव नराधिप विम
र्दः कर्णभीमाभ्यामासीच्च परमो रणे ।। ।। इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे भीमसेनप्रवेशे संजय उवाच ततः कर्णो महाराज भीमं विध्वा
त्रिभिः शरैः मुमोच शरवर्षाणि विचित्राणि बहूनि च बध्यमानो महाबाहुः सूतपुत्रेण पांडवः न विव्यथे भीमसेनो भिद्यमान इवाचलः
स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च विव्याध सुभृशं संख्ये तैलधौतेन मारिष स कुंडलं महच्चारु कर्णस्यापातयद्भुवि तपनीयं
महाराज दीप्तं ज्योतिरिवांबरात् अथापरेण भल्लेन सूतपुत्रं स्तनांतरे आजघान भृशं क्रुद्धो हसन्निव वृकोदरः पुनरस्य त्वरन् भीमो ना
राचान्दश भारत रणे प्रैषीन्महाबाहुर्निर्मुक्ताशीविषोपमान् ते ललाटं विनिर्भिद्य सूतपुत्रस्य भारत विविशुश्चोदितास्तेन वल्मी
कमिव पन्नगाः ललाटस्थैस्ततो बाणैः सूतपुत्रो व्यरोचत नीलोत्पलमयीं मालां धारयन्स यथा पुरा सोतिविद्धो भृशं कर्णः पांडवे
न तरस्विना रथकूबरमालंब्य निमीलयत लोचने स मुहूर्तात्पुनः संज्ञां लेभे कर्णः परंतपः रुधिरोक्षितसर्वांगः क्रोधमाहा
रयत्परं ततः क्रुद्धो रणे कर्णः पीडितो दृढधन्वना वेगं चक्रे महावेगो भीमसेनरथं प्रति तस्मै कर्णः शतं राजन्निषूणां गार्ध्रवा
ससां सामर्षी बलवान्क्रुद्धः प्रेषयामास भारत ततः प्रासृजदुग्राणि शरवर्षाणि पांडवः समरे तमनादृत्य तस्य वीर्यमचिंतयन्
कर्णस्ततो महाराज पांडवं नवभिः शरैः आजघानोरसि क्रुद्धः क्रुद्धरूपं परंतप तावुभौ नरशार्दूलौ शार्दूलाविव दंष्ट्रिणौ जीमूता
विव चान्योन्यं प्रववर्षतुराहवे तलशब्दरवैश्चैव त्रासयंतौ परस्परं शरजालैश्च विविधैस्त्रासयामासतुर्मृधे अन्योन्यं समरे क्रु

द्रौ हतप्रतिहतैर्विशिरोगा ततो भीमो महाबाहुः सतपुत्रस्य भारत क्षुरप्रेणाधनुश्छित्वाननाद परवीरहा उद्यास्य धनुश्छित्वं सत
पुत्रो महारथः अन्यत्कार्मुकमादत्त भारघ्नं वेगवत्तरं दृष्ट्वा सकुमौर्वीरमिधुवीवबलं तयं सर्वमध्यजशस्त्रैश्च पतितैः सं
वृत्ता मही हस्त्यश्वरथदेहाश्च गतासून् प्रेक्ष्य सर्वशः सतपुत्रस्य संरंभाद्दीप्तं वपुरजायत स विस्फार्य महच्चापं कार्तस्व
रविभूषितं भीमं प्रेक्षत राधेयो घोरैर्दृष्टिपातैश्च नृपा ततः क्रुद्धः शरानस्यन् सतपुत्रो व्यरोचत मध्यंदिनगतोर्चिष्मान् शरदीव
दिवाकरः मरीचिविकचस्येव राजन् भानुमतो वपुः आसीदाधिरथेर्घोरं वपुः शरशताचितं कराभ्यामाददानस्य संदधा
नस्य चाशुगान् कर्षतो मुंचतः चापान्नान्तरं ददृशे रणे अग्निचक्रोपमं घोरं मंडलीकृतमायुधं कर्णस्यासीन्महीपाल
सव्यदक्षिणमस्यतः स्वर्णपुंखाः सुनिशिताः कर्णचापच्युताः शराः प्राच्छादयन्महाराजदिशः सूर्यस्य च प्रभाः ततः
कनकपुंखानां शराणां नतपर्वणां धनुश्च्युतानां वि[illegible]यति ददृशे बहुधा व्रजः वाणासनादाधिरथेः प्रभवंति स्म साय
काः श्रेणीकृता व्यरोचंत राजन् क्रौंचा इवांवरे गार्ध्रपत्राञ्छिलाधौतान् कार्तस्वरविभूषितान् महावेगान् प्रदीप्ताग्रान्
मुमोचाधिरथिः शरा[illegible]न् ते तु चापबलोद्धताः शातकुंभविभूषिताः अजस्रमपतन् राजन् भीमसेनरथं प्रति ते व्योम्नि रुक्म
विकृता व्यकाशंत सहस्रशः शलभानामिव व्राताः शराः कर्णसमीरिताः चापादाधिरथेर्वीराः प्रपतंतस्म काशिरे एको
दीर्घ इवात्यर्थमोशं संस्थितः शराः पर्वतं वारिधाराभिश्छादयन्निव तोयदः कर्णः प्राच्छादयत्क्रुद्धो भीमसेनं शरवृष्टिभिः तत्र भा
रत भीमस्य बलवीर्यपराक्रमं व्यवसायं च पुत्रास्ते ददृशुः सहसैनिकाः तां समुद्रमिवोद्भूतां शरवृष्टिं समुच्छितां ॥ ॥

फार

अभिचिंतयित्वाभीमस्तुक्रुद्धः कर्णमुपाद्रवत् सकनकरथंमहाबाहुर्भीमस्याभीद्विशांपते आकर्णान्मंडलीभूतंशक्रचापमिवापरं तस्मा
च्छराः प्रादुरासन्नुग्ररूपंतरवांबरं सुवर्णपुंखैर्भीमेनसायकैर्नतपर्वभिः गगनेरचितामालाकांचनीवव्यरोचत ततोव्योम्निविष
क्तानिशरजालानिभागशः आहतानिव्यशीर्यंतभीमसेनस्यपत्रिभिः कर्णस्यशरजालौघैर्भीमसेनस्यचोभयोः अग्निस्फुलि
गसंस्पर्शैरंजोगतिभिराहवे तैस्तैःकनकपुंखानांघोराणांसीत्संहताव्रजैः नस्मसूर्यस्तदाभातिनस्माभातिसमीरणः शरजालावृ
तेव्योम्निनचाज्ञायतकिंचन सभीमंछादयन्बाणैः सूतपुत्रः पृथग्विधैः उपारोहदनादृत्यतस्यवीर्यंमहात्मनः ततोविसृजतो
स्तत्रशरजालानिमारिष वायुभूतान्यदृश्यंतसंसक्तानीतरेतरं अन्योन्यशरसंस्पर्शात्तयोर्मनुजसिंहयोः आकाशेभरतश्रेष्ठ
पावकः समजायत तथाकर्णः शितान्बाणान्कर्मारपरिमार्जितान् सुवर्णविकृतान्क्रुद्धः प्राहिणोद्वधकांक्षया तेनतानि
न्तेविशिखैस्त्रिधैकैकमशातयत् विशेषयन्सूतपुत्रंभीमस्तिष्ठेतिचाब्रवीत् पुनश्चासृजदुग्राणिशरवर्षाणिपांडवः अ
मर्षीबलवान्क्रुद्धोदिधक्षन्निवपावकः ततश्चटचटाशब्दोगोधापातादभूत्तयोः तालशब्दश्चसुमहान्सिंहनादश्चभैरवः
रथनेमिनिनादश्चज्याशब्दश्चदारुणः योधाश्चुपारमन्युद्धाद्दिदृक्षंतःपराक्रमं कर्णपांडवयोराजन्परस्परवधैषिणोः
देवर्षिसिद्धगंधर्वाः साधुसाध्वित्यपूजयन् मुमुचुःपुष्पवर्षंचविद्याधरगणास्तथा ततोभीमोमहाबाहुःसंरंभीदृढविक्रमः अस्त्रै
रस्त्राणिसंवार्यशरैर्विव्याधसूतजं कर्णोपिभीमसेनस्यनिवार्येषून्महाबलः प्राहिणोन्नवनाराचानाशीविषसमान्रणे ताव

द्रो॰
१५८

द्वीरथं तान्भीमो व्योम्नि चिच्छेद पत्रिभिः नाराचान्सूतपुत्रस्य तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ततो भीमो महाबाहुः शरं क्रुद्धांतकोपमं मुमोचा
धिरथेर्वीरो यमदंडमिवापरं तमापतंतं चिच्छेद राधेयः प्रहसन्निव त्रिभिः शरैः शरं राजन् पांडवस्य प्रतापवान् पुनश्चासृजदुग्राणि शरा
वर्षाणि पांडवः तस्य तान्याददे कर्णः सर्वाण्यस्त्राण्यभीतवत् युध्यमानस्य भीमस्य सूतपुत्रोस्त्रमायया तस्येषुधी धनुर्ज्यां च बाणैः स
न्नतपर्वभिः रश्मीन्योक्त्राणि चाश्वानां क्रुद्धः कर्णोच्छिनन्मृधे तस्याश्वांश्च पुनर्हत्वा सूतं विव्याध पंचभिः सोपसृत्य द्रुतं सूतो यु
धामन्योरथं ययौ विहसन्निव भीमस्य क्रुद्धः कालानलद्युतिः ध्वजं चिच्छेद राधेयः पताकां च न्यपातयत् स विधन्वा महाबाहू रथशक्तिं
परामृशत् तामवासृजदाविध्य क्रुद्धः कर्णरथं प्रति तामाधिरथिरापातां शक्तिं कांचनभूषणां आपतंतीं महोल्काभां चिच्छेद द
शभिः शरैः सापतद्दशधा छिन्ना कर्णस्य निशितैः शरैः अस्यतः सूतपुत्रस्य मित्रार्थे चित्रयोधिनः स चर्मादत्त कौंतेयो जात
रूपपरिष्कृतं खड्गं चान्यतरप्रेप्सुर्मृत्योरग्रे जयस्य वा तदस्य सहसा कर्णो व्यधमच्चर्म सुप्रभं शरैर्बहुभिरत्युग्रैः प्रहसन्निव भार
त स विचर्मा महाराज विरथः क्रोधमूर्छितः असिं प्रासृजदाविध्य त्वरन्कर्णरथं प्रति स धनुः सूतपुत्रस्य सज्यं छित्वा महा
नसिः पपात भुवि राजेंद्र क्रुद्धः सर्प इवांबरात् ततः प्रहस्याधिरथिरन्यदादाय कार्मुकं शत्रुघ्नं समरे क्रुद्धो दृढज्यं वेगवत्तरं व्या
यच्छत्स शरान्कर्णः कुंतीपुत्रजिघांसया सहस्रशो महाराज रुक्मपुंखान्सुतेजनान् स वध्यमानो बलवान्कर्णचापच्युतैः
शरैः वैहायसं प्राक्रमद्वै कर्णस्य व्यथयन्मनः स तस्य चरितं दृष्ट्वा संग्रामे विजयैषिणः लयमास्थाय राधेयो भीमसेनमवंच
यत् तं च दृष्ट्वा रथोपस्थे नि

राम॰
१५८

लीनं वापि तेनद्रिपं ध्वजमप्यसमारुह्य तत्स्थो भीमो महीतले तरस्वी कुंजरः सर्वैश्चारणाश्वाभिभवज्जयन् यद्यदेवारणं कर्णो हुतं तुन्ताह्रि
इवोरगं संछिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपालयन् स्वरथं पृष्ठतः कृत्वा युद्धायैव व्यवस्थितः तद्विहत्यारराधेयस्ततस्तं समभ्य
यात् संरंभात् पांडवं संख्ये युद्धाय समवस्थितं तौ समेतौ महाराज स्पर्द्धमानौ महाबलौ जीमूताविव घर्मान्ते गर्जमानौ नरर्षभौ त
योरासीत्तं प्रहारः क्रुद्धयोरन्योन्यमसिहयोः अमृष्यमाणयोः संख्ये देवदानवयोरिव क्षीणशस्त्रस्तु कौंतेयः कर्णेन समभिद्रुतः
दृष्ट्वार्जुनहतान्नागान् पतितान् पर्वतोपमान् रथमार्गविघातार्थं व्यायुधः प्रविवेश ह हस्तिनां व्रजमासाद्य रथदुर्गं प्रविश्य
च पांडवो जीविताकांक्षी राधेयं नाभ्यहारयत व्यवस्थानमथाकांक्षन् धनंजयशरैर्हतं उद्यम्य कुंजरं पार्थस्तस्थौ परपु
रंजयः महौषधिसमायुक्तं हनुमानिव पर्वतं तमस्य विशिखैः कर्णो व्यधमत्कुंजरं पुनः हस्त्यंगान्यथ कर्णाय प्राहिणोत्
पांडुनंदनः चक्राण्यश्वांस्तथा चान्यद्यद्यत्पश्यति भूतले तत्तदादाय चिक्षेप क्रुद्धः कर्णाय पांडवः तदस्य सर्वं चिच्छे
द तिग्मैस्तिग्मशितैः शरैः भीमोपि मुष्टिमुद्यम्य वज्रगर्भां सुदारुणां हंतुमैच्छत्ततः सूतं संस्मरन्नर्जुनं कृणान्न शक्तोपि
नावधीत्कर्णं समर्थः पांडुनंदनः रक्षमाणः प्रतिज्ञां तां या कृतासव्यसाचिना तमेवं व्याकुलं भीमं भूयो भृशं शितैः
शरैः मूर्छयाभिपरीतांगमकरोत्सूतनंदनः व्यायुधं नावधीच्चैनं कर्णः कुंत्या वचः स्मरन् धनुषोग्रेण तं कर्णः सोभि
द्रुत्य परामृशत् धनुषा स्पृष्टमात्रेण क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् आच्छिद्य स धनुस्तस्य कर्णं मूर्द्धन्यताडयत् ताडितो भीमसे
नेन क्रोधाद्रक्तलोचनः विहसन्निव राधेयो वाक्यमेतदुवाच ह पुनः पुनस्तूवरक मूढ औदरिकेति च अकृतास्त्र

द्रो०
१२९

कमोपोत्सीगेलसंग्रामकातर पत्रभोजं बहुविधं भक्ष्यं पेयं चपांडव तत्रत्वंकुरुमीते योग्योन युद्धे षुकदाचन मल्लयुद्धफला
हारे ब्रतेषु निषमेषु च उचितस्त्ववेनभीमनत्वंयुद्धविशारदः कुयुद्धेकमुनित्वंच वनंगच्छवृकोदर नत्वंयुद्धोचितस्तात्त वनगा
मरतिर्भवान् महानभक्षजनान् रामांस्त्वंगच्छेहतरापनभशं योगपत्नाइपितुं क्रोधाभेमितार्थवृकोदर [illegible] मुनिभि
लाप्यवाभीमफलान्नाहरत्त्ववडुर्ममते वनापवजकौंतेयनत्वंयुद्धविशारदः फलमूलेशनेशक्तत्वंतप्यातिपिपरजने नत्वं
शस्त्रसमुद्योगे योग्यममेवृकोदर कौमारेयानिवृत्तानिविप्रियाणिविशांपते तानिसर्वाणिचाप्यैव हृत्वाणपश्चाद्वयम्हेश त्र
पिनेतत्रसंलीनमस्ररशदुनुषापुनः प्रहसंश्चपुनर्वाक्यंभीममाहवृषस्तदा योद्धुमभारिणात्रत्रनयोद्धुमेचमाहशेः मार
शेर्युध्यमानानांमेतच्चान्यच्चविद्यते गच्छवातत्रतौकृष्णौतौलांरक्षिष्यतोरणे गच्छवागच्छकौंतेयकिंतेयुद्धेनबालक
कर्णस्यवचनंश्रुत्वाभीमसेनेतिहासरणं उवाचकर्णंप्रहसन्सर्वेषांश्रृणवतांवचः जितस्त्वमसकृद्दुष्टकेत्थसेकिंवृथात्म
नः जयाजयौमहेंद्रस्यलोकेदृष्टौपुरातनौ मल्लयुद्धमयामार्द्धकुरुष्टःकुलसंभव महाबलोमहाभोगीकीचकोनिहतो
यथा तथात्वांघातयिष्यामिपश्यत्सुसर्वराजसु भीमस्यमतमाज्ञायकर्णोबुद्धिमतांवरः विरामरणात्तस्मात्पश्यतां स
र्वध[illegible]न्विनां एवंतंविरथंकृत्वाकर्णोराजन्व्यक[illegible]न प्रमुखेवृष्णिसिंहस्यपार्थस्यचमहात्मनः ततोराजेंद्रिलाधोतां
गंधारवामगध्वजः प्राहिणोत्सूतपुत्रायकेशवेनप्रचोदिताः ततःपार्थभुजोत्सृष्टाःशराःकनकभूषणाः गांडीव
प्रभवाःकर्णंहंसाःक्रौंचमिवाविशन् सभुजंगैरिवाविष्टंगांडीवप्रेषितैःशरैः भीमसेनादपासेधत्सूतपुत्रंधनंजयः

शिव

राम०
१२९

धन्वाभीमेनधनंजययशसाहतः कर्णोभीमात्पलायामीद्रथेनमहताद्रुतं भीमोपिसात्यकेर्वाहं समास्थायनरर्षभः अन्वयाद्भ्रा
तरंसंख्येपांडवंसव्यसाचिनं ततः कर्णंसमुद्दिश्यत्वरमाणोधनंजयः नाराचंक्रोधताम्राक्षोप्रैषीन्मृत्युमिवांतकं सगरु
त्मानिवाकाशेप्रार्थयन्भुजगोत्तमं नाराचोभ्यपतत्कर्णं तूर्णंगांडीवचोदितः तमंतरिक्षेनाराचंद्रौणिश्चिच्छेदपत्रिणा
धनंजयभयात्कर्णमुज्जिहीर्षन्महारथः ततोद्रौणिंचतुःषष्ट्याविव्याधकुपितोर्जुनः शिलीमुखैर्महाराजमागाश्चेतिचा
ब्रवीत् सतुमत्तगजाकीर्णमनीकंरथसंकुलं तूर्णमभ्याविशद्द्रौणिर्धनंजयशरार्दितः ततः सुवर्णपृष्ठानांचापानांकूजतां
रणे शब्दंगांडीवघोषेणकौंतेयोभ्यद्रवद्बली धनंजयस्तथायांतंपृष्ठतोद्रौणिमभ्ययात् नातिदीर्घमिवाध्वानंशरैः संत्रा
सयन्बली विदार्यदेहान्नाराचैर्नरवारणवाजिनां कंकबर्हिणवासोभिर्बलंव्यधमदर्जुनः तद्बलंभरतश्रेष्ठसवाजिद्वि
पमानवं पाकशासनिरायस्तः पार्थः संन्यनिजघानह ॥ ॥ इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेभीमसेनप्रवेशे धृतराष्ट्र
उवाच अहन्यहनिमेदीप्तंयशःपततिसंजय हतामेबहवोयोधामन्येकालस्यपर्ययं धनंजयः सुसंक्रुद्धः प्रविष्टो
मामकंबलं रक्षितंद्रौणिकर्णाभ्याममप्रवेश्यंसुरैरपि ताभ्यामूर्जितवीर्याभ्यामाप्यायितपराक्रमः सहितः कृष्णभीमाभ्यां
शिनीनामृषभेणच तदाप्रभृतिमांशोकोदहत्यग्निरिवाशयं ग्रस्तानिचप्रपश्यामिभूमिपालान्ससैंधवान् अप्रियंसुमहत्कृ
त्वासिंधुराजः किरीटिनः चक्षुर्विषयमापन्नः कथंजीवितमाप्नुयात् अनुमानाच्चपश्यामिनास्तिसंजयसैंधवः युद्धंतुय
थाभूत्तन्ममाचक्ष्वतत्वतः यच्चविक्षोभ्यमहतींसेनामालोड्यचासकृत् एकः प्रविष्टः संक्रुद्धोनलिनीमिवकुंजरः तस्यवृष्णि

वीरस्यब्रूहियुद्धंतथातथ्यंधनंजयार्थेकृतस्यकुशलोह्यसिसंजय संजयउवाच तथातुवैकर्त्तनपीडितंतंभीमंप्रयांतंपुरुष
वीरं समीक्ष्यरणे जन्यमुख्यमध्येशिनिप्रवीरोनुययौरथेन नदन्यथावज्रधरस्तपांतेज्वलन्यथाजलदांतेचसूर्यः निघ्नन्नमित्रा
न्धनुषादृढेनसकंपयंस्तवपुत्रस्यसेनां तंयांतमश्वैरजतप्रकाशैरायोधनेवीरतरंनदंतं नाशक्नुवन्वारयितुंत्वदीयाः सर्वेतथा
भारतमाधवाग्र्यं अमर्षपूर्णस्त्वनिवृत्तयोधी शरासनीकांचनवर्मधारी अलंबुषःसात्यकिंमाधवाग्र्यमवारयद्राजवरोभि
पत्य तयोरभूद्भारतसंप्रहारोयथाविधोनैवबभूवकश्चित् प्रेक्षंतएवाहवशोभिनौतौयोधास्त्वदीयाश्चपरेचसर्वे अविध्य
देनंदशभिःपृषत्कैरलंबुषोराजवरः प्रसह्य अनागतानेवतुतान्पृषत्कांश्चिच्छेदबाणैःशिनिपुंगवोपि पुनःसबाणैस्त्रिभि
रग्निकल्पैराकर्णपूर्णैर्निशितैःसपुंखैः विव्याधदेहावरणंविदार्यतेसात्यकेराविविशुःशरीरं तैःकायमस्याग्न्यनिलप्रभा
वैर्विदार्यमार्गणैर्निशितैर्ज्वलद्भिः आजघ्निवांस्तान्रजतप्रकाशानश्वांश्चतुर्भिश्चतुरःप्रसह्य तथातुतेनाभिहतस्तरस्वी
नप्ताशिनेश्चक्रधरप्रभावः अलंबुषस्योत्तमवेगवद्भिरश्वांश्चतुर्भिर्निजघानबाणैः अथास्यसूतस्यशिरोनिकृत्य सभल्ले
नकालानलसंनिभेन सकुंडलंपूर्णशशिप्रकाशंभ्राजिष्णुवक्त्रंनिचकर्त्तदेहात् निहत्यतंपार्थिवपुत्रपौत्रंसंख्येयदू
नामृषभःप्रमाथी ततोन्वयादर्जुनमेववीरःसैन्यानिराजंस्तवसंनिवार्य अन्वागतंवृष्णिवीरंसमीक्ष्यतथारिमध्येप
रिवर्त्तमानंघ्नंतंकुरूणामिषुभिर्बलानिपुनः पुनर्वायुरिवाभ्रपूगान् ततोवहन्सैंधवाःसाधुदांताः गोक्षीरकुंदेंदुहि
मप्रकाशाः सुवर्णजालावतताःसदश्वायतोयतःकामयतेनृसिंहः अथात्मजास्तेसहिताभिपेतुरन्येचयोधास्त्वरितास्त्वदीयाः

लिं

धनुरभ्यं दुःशासनं त्वत्सुतमाजमीढ ते सर्वतः संपरिवार्य संख्ये शैनेयप माजघ्नुरनीकसाहाः स चापि तानप्रवरः सात्वतानां
न्यवारयद्बाणजालेन वीरः निर्वापयंस्तत्र रणममित्रघाती नप्ताशिनेः पत्रिभिरग्निकल्पैः दुःशासनस्याभिजघान वाहानुद्यम
नाणासनं माजमीढ ततोऽर्जुनो हर्षमवाप संख्ये कृष्णश्च दृष्ट्वा पुरुषप्रवीरं ॥ ॥इति द्रोणपर्वणि जयद्रथवधे भीमसेन
प्रवेशे ॥ संजय उवाच तमुद्यतं महाबाहुं दुःशासनरथं प्रति त्वरितं त्वरणीयेषु धनंजयहितैषिणं त्रिगर्त्तानां महेष्वासाः
सुवर्णविकृतध्वजाः सेनासमुद्रमाविश्य मानं तं पर्यवारयन् अथैनं रथवंशेन सर्वतः सन्निवार्य ते अवाकिरं छरव्रातैः
क्रुद्धाः परमधन्विनः अजयद्राजपुत्रांस्तान् भ्राजमानान्महारणे एकः पंचाशतं शत्रून् सात्यकिः सत्यविक्रमः सं
प्राप्य भारतीमध्यं तलघोषसमाकुले असिशक्तिगदापूर्णे मप्लवे शलिले यथा तत्राद्भुतमपश्याम शैनेयचरितं न
रणे प्रतीच्यां दिशि तं दृष्ट्वा प्राच्यां पश्याम लाघवात् उदीचीं दक्षिणां प्राचीं प्रतीचीं विदिशस्तथा नृत्यन्निवाचरच्छू
रो यथा रथशतं तथा तद्दृष्ट्वा चरितं तस्य सिंहविक्रांतगामिनः त्रिगर्त्ताः संन्यवर्तंत संतप्ताः स्वजनं प्रति तमन्ये शूरसे
नानां शूराः संख्ये न्यवारयन् नियच्छंतः शरव्रातैर्मत्तं द्विपमिवांकुशैः तेभ्यो गाहरद्युक्तात्मा मुहूर्त्तमिव सात्यकिः त
तः कलिंगैर्युयुधे सोऽचिंत्यबलविक्रमः तां च सेनामतिक्रम्य कलिंगानां दुरत्ययां अथ पार्थं महाबाहुर्धनंजयमुपा
सरत् तरन्निव जले श्रान्तो यथा स्थलमुपेयिवान् तं दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रं युयुधानः समाश्वसत् तमायांतमभिप्रेक्ष्य
केशवः पार्थमब्रवीत् असावायाति शैनेयस्तव पार्थ पदानुगः एष शिष्यः सखा चैव तव सत्यपराक्रमः सर्वान्योधा

त्तरणीकृत्य शिनिर्जिगाय पुरुषर्षभः एष कौरवयोधानां कृत्वा घोरमुपद्रवं तव प्राणैः प्रियतमः किरीटिन्नेति सात्यकिः एष
द्रोणानीकं भोजं कृतवर्माणमेव च कदर्थीकृत्य विशिखैः फाल्गुनाभ्येति सात्यकिः धर्मराजप्रियान्वेषी हत्वा योधान्वरान्वरान्
शूरश्चैव कृत्वा त्वं च फाल्गुनाभ्येति सात्यकिः कृत्वा सुदुष्करं कर्म सैन्यमध्ये महाबलः तव दर्शनमन्विच्छन् पांडवाभ्येति सात्यकिः
बहूनेकरथेनाजौ योधयित्वा महारथान् आचार्यप्रमुखान्पार्थ प्रायात्येष तु सात्यकिः स्वबाहुबलमाश्रित्य विद्राव्य च वरूथिनीं
प्रेषितो धर्मराजेन पार्थैषोभ्येति सात्यकिः यस्य नास्ति समो योधः कौरवेषु कथंचन सोयमायाति कौंतेय सात्यकिर्युद्धदुर्मदः कु
रुसैन्याद्विमुक्तो वै सिंहो मध्याद्गवामिव निहत्य बहुलाः सेनाः पार्थैषोभ्येति सात्यकिः एष राजसहस्राणां वक्त्रैः पंकजसं
निभैः आस्तीर्य वसुधां पार्थ क्षिप्रमायाति सात्यकिः एष दुर्योधनं हित्वा भ्रातृभिः सहितं रणे निहत्य जलसंधं च क्षिप्र
मायाति सात्यकिः रुधिरौघवतीं कृत्वा नदीं शोणितकर्दमां तृणवद्व्यस्य कौरव्यानेष ह्यायाति सात्यकिः ततोऽप्रहृष्टः कौ
न्तेयः केशवं वाक्यमब्रवीत् न मे प्रियं महाबाहो यन्मामभ्येति सात्यकिः नहि जानामि वृत्तांतं धर्मराजस्य केशव सात्व
तेन विहीनः स यदि जीवति वा न वा एतेन हि महाबाहो रक्षितव्यः स पार्थिवः तमेष कथमुत्सृज्य मम कृष्ण पदानुगः रा
जा द्रोणाय चोत्सृष्टः सैंधवश्च निपातितः प्रत्युद्याति च शैनेयमेष भूरिश्रवा रणे सोयं गुरुतरो भारः सैंधवार्थे समा
हितः ज्ञातव्यश्च हि मे राजा रक्षितव्यश्च सात्यकिः जयद्रथश्च हंतव्यो लंबते च दिवाकरः श्रांतश्चैष महाबाहु
रल्पप्राणश्च सांप्रतं परिश्रांता हयाश्चास्य हययंता च माधव न च भूरिश्रवाः श्रांतः ससहायश्च केशव अपीदानीं भ
वेदस्य ॥

हंममस्मिन्समागमे कच्चिन्नसागरंतीर्त्वासात्यकिः सत्यविक्रमः गोःष्पदंप्राप्यसीदेतमहौजाःशिनिपुंगवः अपिकौरव
मुख्येनकृतास्त्रेणमहात्मना समेत्यभूरिश्रवसास्वस्तिमानसात्यकिर्भवेत् व्यतिक्रममिमंमन्येधर्मराजस्यकेशव आचार्या
द्भयमुत्सृज्ययःप्रेषयतसात्यकिं ग्रहणंधर्मराजस्यखगःश्येनइवामिषं नित्यमाशंसतेद्रोणःकच्चित्स्यात्कुशलीनृपः॥ ॥इ
तिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधे संजयउवाच तमापतंतंसंप्रेक्ष्यसात्वतंयुद्धदुर्मदं क्रोधाद्भूरिश्रवाराजन्सहसासमुपाद्रवत्
तमब्रवीन्महाराजकौरव्यःशिनिपुंगवं अद्यप्राप्तोसिदिष्ट्यामेचक्षुर्विषयमच्युत चिराभिलाषितंकाममहंप्राप्स्यामिसंयुगे न
हिमेमोक्ष्यसेजीवन्यदिनोत्सृजसेरणं अद्यत्वांसमरेहत्वानित्यंशूराभिमानिनं नंदयिष्यामिदाशार्हकुरुराजन्सुयोधनं
अद्यमद्बाणनिर्दग्धंपतितंधरणीतले द्रक्ष्यतस्त्वांरणेवीरौसहितौकेशवार्जुनौ अद्यधर्मसुतोराजाश्रुत्वात्वांनिहतंमया स
व्रीडोभवितासद्योयेनासीहप्रवेशितः अद्यमेविक्रमंपार्थोविज्ञास्यतिधनंजयः त्वयिभूमौविनिहतेशयानेरुधिरोक्षिते चि
राभिलषितोह्येषत्वयासहसमागमः पुरादेवासुरेयुद्धेशक्रस्यबलिनायथा अद्ययुद्धंमहाघोरंतवदास्यामिसात्वत ततो
ज्ञास्यसितत्त्वेनमद्वीर्यंबलंपौरुषं अद्यसंयमनींयातामयात्वंनिहतोरणे यथारामानुजेनाजौरावणिर्लक्ष्मणेनह अद्यकृष्ण
श्चपार्थश्चधर्मराजश्चमाधव हतेत्वयिनिरुत्साहारणंत्यक्ष्यंत्यसंशयं अद्यतेपचितिंकृत्वाशितैर्माधवसायकैः तांस्त्रि
योनंदयिष्यामियेत्वयानिहतारणे मच्चक्षुर्विषयंप्राप्तोनत्वंमाधवमोक्ष्यसे सिंहस्यविषयंप्राप्तोयथाक्षुद्रमृगस्तथा

युयुधानस्ततोराजन्नभ्युवाचहसन्निव कौरवेयनसंत्रासोविद्यतेममसंयुगे नाहंभीषयितुंशक्योवाङ्मात्रेणतुकेवलं
समांनिहन्यात्संग्रामेयोमांकुर्यान्निरायुधं समास्तुशाश्वतीर्हन्याद्योमांहन्याद्धिसंयुगे किंवृथोक्तेनबहुनाकर्मणातुस
माचर शारदस्येवमेघस्यगर्जितंनि[illegible]ष्फलंहिते श्रुत्वातद्गर्जितंवीरहास्यंहिममजायते चिरकालेप्सितंलोकेयुद्धमद्यास्तु
कौरव त्वरतेममतिस्तातत्वद्युयुत्सुभिकांक्षिणी नाहत्वाहंनिवर्तिष्येत्वामद्यपुरुषाधम अन्योन्यंतौतदावाग्भिस्तक्षंतौनरपुंगवौ
जिघांसूपरमक्रुद्धावभिजग्मतुराहवे समेतौतौतुमेष्वासौशुष्मिणौस्पर्द्धिनौरणे द्विरदाविवसंक्रुद्धौवासितार्थेमहोत्कटौ भूरि
श्रवाःसात्यकिश्चववर्षतुररिंदमौ शरवर्षाणिघोराणिपरस्परं [illegible] सोमदत्तिस्तुशैनेयंप्रछाद्येषुभिराशुगैः जिघांसुर्भरतश्रे
ष्ठविव्याधनिशितैश्शरैः दशभिःसात्यकिंविध्वासोमदत्तिरथापरान् मुमोचनिशितान्बाणान्जिघांसुःशिनिपुंगवं तान्
[illegible] सविशिखांस्तीक्ष्णानंतरिक्षेविशांपते अप्राप्तानस्त्रमायाभिरग्रसत्सात्यकिःप्रभो तौपृथक्शस्त्रवर्षाभ्यामवर्षेतांपर
स्परं उत्तमाभिजनौवीरौकुरुवृष्णियशस्करौ तौनखैरिवशार्दूलौदंतैरिवमहाद्विपौ रथशक्तिभिरन्योन्यंविशिखैश्चापकृंततां
निर्भिन्दंतौहिगात्राणिविक्षरंतौचशोणितं व्यस्तंभयंतावन्योन्यंप्राणद्यूताभिदेविनौ एवमुत्तमकर्माणौकुरुवृष्णियशस्क
रौ [illegible] परस्परमयुध्येतांवारणाविवयूथपौ तावदीर्घेणकाले
नब्रह्मलोकपुरस्कृतौ जिगीषंतौपरंस्थानमन्योन्यंसंजगर्जतुः सात्यकिःसोमदत्तिश्चशरवृष्ट्यापरस्परं हृष्टवद्धार्तराष्ट्रा
णांपश्यप

नि

मेधा१६५७

नि२

तामभ्यवर्षेतां संरंभे संतजनात्मौ तु युध्यमानौ युधांपती यूथपौ वासिताहेतोः प्रयुद्धाविव कुंजरौ अन्योन्यस्य हयान्हत्वा धनुषी
विनिकृत्य च विरथावसियुद्धाय समेयातां महारणे आर्षभे चर्मणी चित्रे प्रगृह्य विपुले शुभे विकोशौ चाप्यसी कृत्वा समरे तौ
विचेरतुः चरंतौ विविधान्मार्गान्मंडलानि च भागशः मुहुराजघ्नतुः क्रुद्धावन्योन्यमरिमर्दनौ सखड्गौ चित्रवर्माणौ सनिष्कांगद
भूषणौ भ्रांतमुद्भ्रांतमाविद्धमाप्लुतं विप्लुतं सृतं संपातं समुदीर्णं च दर्शयंतौ यशस्विनौ असिभ्यां संप्रजह्राते परस्परमरिंद
मौ उभौ छिद्रैषिणौ वीरावुभौ चित्रं ववल्गतुः दर्शयंतावुभौ शिक्षां लाघवं सौष्ठवं तथा रणे रणकृतां श्रेष्ठावन्योन्यं परिचकर्ष
तौ मुहूर्तमिव राजेंद्र समाहत्य परस्परं पश्यतां सर्वसैन्यानां वीरावाश्वसतां पुनः असिभ्यां चर्मणी चित्रे शतचंद्रे नराधिप
निकृत्य पुरुषव्याघ्रौ बाहुयुद्धं प्रचक्रतुः व्यूढोरस्कौ दीर्घभुजौ नियुद्धकुशलावुभौ बाहुभिः समसज्जेतामायसैः परिघैरिव
यो५ तौ राजन्भुजाघाता निग्रहप्रग्रहास्तथा शिक्षाबलसमुद्भूताः सर्वयोधप्रहर्षणाः तयोर्नरवरयो राजन्समरे युध्यमानयोः
भीमोऽभवन्महाशब्दो वज्रपर्वतयोरिव द्विपाविव विषाणाग्रैः शृंगैरिव महर्षभौ भुजयोक्त्राबंधैश्च शिरोभ्यां चावघातनैः
पादाकर्षसंदानैस्तोमरांकुशपाशनैः पादोदरविबंधैश्च भ्रमावुद्भ्रमणैस्तथा गतप्रत्यागताक्षेपैः पातनोत्थानकाप्लुतैः
युयुधाते महात्मानौ कुरुसात्वतपुंगवौ द्वात्रिंशत्करणानि स्युर्यानि युद्धानि भारत तान्यदर्शयतां तत्र युध्यमानौ महाबलौ
क्षीणायुधे सात्वते युध्यमाने ततोऽब्रवीदर्जुनं वासुदेवः पश्यस्वैनं विरथं युध्यमानं रणे वरं सर्वधनुर्धराणां प्रविष्टो भारतीं भि

द्रो॰
१६३ ७६९२

त्वात व पांडवश्रेष्ठतः योधितश्च महावीर्यैः सर्वैर्भरतभारतैः परिश्रांतं युयुधानं च संग्रामे भूरिदक्षिणः युद्धकांक्षी समायांतं
लोतत्क्षमभिवार्जुन ततो भूरिश्रवाः क्रुद्धः सात्यकिं युद्धदुर्मदः उद्यम्याभ्यहनद्राजन्मत्तो मत्तमिव द्विपं रथस्थयोर्द्वयोर्यु
द्धे योधयोर्धमुख्ययोः केशवार्ज्जुनयो राजन्समरे प्रेक्षमाणयोः अथ कृष्णो महाबाहुरर्ज्जुनं प्रत्यभाषत पश्य वृष्ण्यंधकव्या
घ्रं सोमदत्तिवशंगतं परिश्रांतं गतं भूमौ कृत्वा कर्म सुदुष्करं तवांतेवासिनं वीरं पालयार्ज्जुन सात्यकिं न वशं यज्ञशीलस्य गच्छे
देष वार्ज्जुन त्वत्कृते पुरुषव्याघ्र तदाशु क्रियतां विभो अथाब्रवीद्धृष्टमनाः वासुदेवं धनंजयः पश्य वृष्णिप्रवीरेणाक्री
डंतं कुरुपुंगवं महाद्विपेन वनेन मत्तेन हरियूथप इत्येवं भाषमाणे तु पांडवे वै धनंजये संजय उवाच हाहाकारो महानासीत्सै
न्यानां भरतर्षभ यदुद्यम्य महाबाहुः सात्यकिं न्यहनद्भुवि स सिंह इव मातंगं विकर्षन्भूरिदक्षिणः व्यरोचत कुरुश्रेष्ठः सा
त्वतप्रवरं युधि अथ कोषान्निष्कृष्य खड्गं भूरिश्रवा रणे मूर्द्धजेषु निजग्राह पदा चोरस्यताडयत ततोस्य छेत्तुमारब्धः शिरः का
यस्थकुंडलं तावत्तरसा त्वाष्ट्रत्तोपि शिरः संभ्रमयंस्तदा यथाचक्रं तु कौलालो दंडविद्धं तु भारत सहैव भूरिश्रवसो बाहुना
केशधारिणा तं तथा परिकृष्यंतं दृष्ट्वा सात्वतमाहवे वासुदेवस्ततो राजन्भूयोर्ज्जुनमभाषत पश्य वृष्ण्यंधकव्याघ्रं सोमदत्ति
वशंगतं तव शिष्यं महाबाहो धनुष्यनवमं त्वया असत्यो विक्रमः पार्थ यत्र भूरिश्रवा रणे विशेषयति वार्ष्णेयं सात्यकिं सत्यवि
क्रमं एवमुक्तो महाबाहुर्वासुदेवेन पांडवः मनसा पूजयामास भूरिश्रवसमाहवे विकर्षन्सात्वतश्रेष्ठं क्रीडमानइवाहवे

मांभूयः कुरूणांकीर्तिवर्द्धनः प्रवरंह्यस्मिवीराणांयन्नहन्यांहिसात्यकिं महाद्विपंइवारण्येमत्तेगजइवकर्षति एवंतुमनसा
राजन्पार्थः संपूज्यकौरवं वासुदेवंमहाबाहुरर्जुनः प्रत्यभाषत सैंधवेसक्तदृष्टित्वान्नैनंपश्यामिमाधव एषत्वसुकरंकर्म या
दवार्थेकरोम्यहं इत्युक्त्वावचनंकुर्वन्वासुदेवस्यपांडवः ततः क्षुरप्रंनिशितंगांडीवेसमयोजयत पार्थबाहुविसृष्टः समहोल्के
वनभश्च्युता सखड्गंयज्ञशीलस्यसांगदंबाहुमच्छिनत्॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधेभूरिश्रवबाहुच्छेदः संजय
उ० सबाहुर्न्यपतद्भूमौसखड्गः सशुभांगदः आदधज्जीवलोकस्यजीवमुत्तममुत्तमः प्रहरिष्यन्हृतोबाहुरदृश्येनकिरीटि
ना वेगेनन्यपतद्भूमौपंचास्यइवपन्नगः समोघंकृतमात्मानंदृष्ट्वापार्थेनकौरवः उत्सृज्यसात्यकिंक्रोधाद्गर्हयामा
सपांडवं भूरिश्रवाउवाच नृशंसंवतकौंतेयकर्मेदंकृतवानसि अपश्यतोविषक्तस्ययन्मेबाहुमचिच्छिदः किंनुवक्ष्यसि
राजानंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं किंकुर्वाणोमयासंख्येहतोभूरिश्रवारणे इदमिंद्रेणतेसाक्षादुपदिष्टंमहात्मना अस्त्रंरुद्रेण
वापार्थद्रोणेनाथकृपेणवा ननुनामास्त्रधर्मज्ञस्त्वंलोकेभ्यधिकंपरैः अयुध्यमानस्यकथंरणेप्रहृतवानसि नप्रमत्ता
यभीतायविरथायप्रयाचते व्यसनेवर्तमानायप्रहरंतिमनस्विनः इदंतुनीचाचरितमसत्पुरुषसेवितं कथमाचरितंपार्थपा
पकर्मसुदुष्करं आर्येणसुकरंह्याहुरार्यकर्मधनंजय अनार्यकर्मत्वार्येणसुदुष्करतमंभुवि येषुयेषुनरःपार्थयत्रयत्रचवर्त
ते आशुतच्छीलतामेतितदिदंत्वयिदृश्यते कथंहिराजवंशस्त्वंकौरवेयोविशेषतः क्षत्रधर्मादपक्रांतः सुवृत्तश्चरितव्रतः
इदंतुयदतिक्षुद्रंवार्ष्णेयार्थेकृतंत्वया वासुदेवमतंनूनंनैतत्त्वय्युपपद्यते कोहिनामप्रमत्तायपरेणसहयुध्यते ईदृशंव्यस

द्रो०
१६५

नेदृशोघोनकस्मस्तसरावोभवेत् व्रात्याः सुक्लिष्टकर्माणः प्रकृत्यैववगर्हिताः दृष्टपंथकाः कथंपार्थप्रमाणंभवताकृताः एव
मुक्तोरणेपार्थोभूरिश्रवसमब्रवीत् अर्जुनउवाच वर्क्कोहिजीर्य्यमाणोपिबुद्धिंजरयतेनरः अनर्थकमिदंसर्वंयत्त्वयाव्या
हृतंप्रभो जानन्नेवहृषीकेशंगर्हसेमांचपांडवं सख्यामाणांहि धर्मज्ञः सर्वशास्त्रार्थपारगः नचाधर्ममहंकुर्याजानन्नेव
वाहिसुहृस्ते युध्यंतित्वत्रिपाः शत्रून्सर्वैः स्वैः परिवृतानराः भ्रातृभिः पितृभिः पुत्रैस्तथासंबंधिबांधवैः वयस्यैरथमित्रैश्च
तेचवाहुंसमाश्रिताः सकथंमात्यकिंशिष्यंसुतवत्संबंधिमेवच असमर्थंचयुध्यंतंतस्यैकाप्राणान्सुदुस्त्यजान् ममवाहु
रेणराजन्दक्षिणंयुद्धदुर्मदं नचात्मारक्षितस्त्वोवैराजन्नगणगतेनहि यापसप्रयुज्यतेर्युद्धेषुसर्वान्संगानराधिप तेरत्यमा
णः सन्नपोरक्षितव्योमहामधे यद्यहंसात्यकिंपश्येवध्यमानंमहारणे ततस्तस्यवियोगेनपापंमेनर्पतोभवेत् र
क्षितश्चमपापस्मात्तस्मात्कृद्धासिकिमपि यच्चमेगर्हसेराजन्नत्वेनसहसंगतं अहंत्वयाविनिकृतस्तत्रमेबुद्धिवि
भ्रमः कवचंधुन्वतस्तुभ्यंरथंचारोहतः स्वयं धनुर्ज्याकर्षतश्चैवयुध्यतः सहशत्रुभिः एवंरथगजाकीर्णेरथपत्तिसमा
कुले सिंहनादोद्धुतरवेगंभीरेसैन्यसागरे स्वैः परैश्चसमेतेभ्यः सात्वतेनचसंगमे एकस्यैकेनहिकथंसंग्रामः सभवि
ष्यति बहुभिः सहसंगम्यनिर्जितस्यचमहारथान् श्रांतस्य आत्तवाहस्य विमनाः शस्त्रपीडितः ईदृशंसात्

ग१२

राम०
१६५

किंसंख्येनिर्ज्जितस्त्वंमहारथ्यं अधिकत्वंविजानीषेस्ववीर्यंवसमागतं परिछ्यामिशिरस्त्वास्यखड्गेनाहंतुमाहवे तथाहंकृ
गतंचैवस्यास्यकिंकःरुरिष्यति त्वंवैविगर्हयात्मानमात्मानंयोनात्त्यसि कथंकरिष्यसेवीरयोवात्वांसंश्रयज्जनः संजयउ०
एवमुक्तोमहाबाहुर्धृष्टकेतुर्महायशाः युधिष्ठिरनंसमुत्सृज्यरणेशापमुपाविशत् शरान्नात्मीयमव्येनपाणिनासुरापलकृ
ताः पिपासुर्वृतस्यलोकायप्राणान्नुप्रारोषयाजुहोत् सर्वेचक्षुःसमाधाय प्रसन्नंसलिलेमनः ध्यायन्महोपनिषदंयो
गयुक्तोभवन्मुनिः ततःससर्वसेनायांजनःकृष्णधनंजयौ गर्हयामासनंचापिशशंसपुरुषर्षभं निंद्यमानोतपाकृष्णो
नोचतुःकिंचिदप्रियं तथाप्रशस्यमानस्तुनाहृष्यधृष्टकेतनः तांस्तथावादिनोराजन्पुत्रांस्त्ववधनंजयः अमष्यमाणो
मनसातेषांतस्यचभाषितं अमर्षकृद्धमनावाचः स्मारयन्निवभारत उवाचपांडुतनयः साक्षेपमिवफाल्गुणः ममसर्वे
पिराजानोजानन्त्येवमहाव्रतं नशक्योमामकोहंतुंयोमेस्याहुणगोचरे धृष्टकेतोंसमीसेतन्मामर्हसिगर्हितुं नहि
धर्ममविज्ञायपुत्रकंगर्हयितुंपरं आत्तशस्त्रस्यहिरणेवस्मिवीरंजिघांसतः यदहंगाहुमेद्यतस्तन्नसधर्मोविगर्हितः न
त्तशस्त्रस्यबालस्यविरथस्यारिर्वमणः अभिमन्योर्वधस्तातधार्मिकःकोनुपूजयेत् एवमुक्तःसपार्थेनशिरसाभूमिमस्पृश
त् पाणिनाचैवसव्येनप्राहिणोदस्यदक्षिणं एततपार्थस्यानुव्रतः ततःश्रुत्वामहाद्युतिः धृष्टकेतुर्महाराजतस्थौमासीद
वाङ्मुखः अर्जुनउवाच पापीतिदुर्मर्षराजेमभीमेचबलिनांवरे नकुलेसहदेवेचसामेत्वपिशलायज मयात्वंसमनुज्ञातः

ष्णेनचमहात्मना गछपुण्यकृतांल्लोकांछिविरौशीनरोयथा वासुदेवउवाच येलोकाममविमलाः सकृद्विभांतिब्रह्मा
द्यैःसुरवृषभैरपीष्यमाणाः तान्क्षिप्रंव्रजसततान्गिहोत्रयाजिन्मत्तुल्योभवगरुडोत्तमांगयानः संजयउवाच उत्थितःसतुशै
नेयोविमुक्तःसौमदत्तिना खड्गमादायचिछेदतस्य:शिरस्तस्यमहात्मनः निहतंपांडुपुत्रेणप्रसक्तंभूरिदक्षिणं इयेषसात्यकि
र्हंतुंशलाग्रजमकल्मषं निकृत्तभुजमासीनंछिन्नहस्तमिवद्विपं क्रोशतांसर्वसैन्यानांनिंद्यमानःसुदुर्मनाः वार्यमाणः
सकृष्णेनपार्थेनचमहात्मना भीमेनचक्ररक्षाभ्यामश्वत्थाम्नाकृपेणच कर्णेनवृषसेनेनसैंधवेनतथैवच विक्रोश
तांचसैन्यानामवधीत्तंयतव्रतं प्रायोपविष्टायरणेपार्थेनछिन्नबाहवे सात्यकिःकौरवेयायखड्गेनापाहरछिरः नाभ्य
नंदंतसैन्यानिसात्यकिंतेनकर्मणा अर्जुनेनहतंपूर्वंयज्जघानकुरूद्वहं सहस्राक्षसमंचैवसिद्धचारणमानवाः भूरिश्रव
समालोक्ययुद्धेप्रायोगतंहतं अपूजयंततंदेवाविस्मितास्तस्यकर्मभिः पक्षवादांश्चसुबहून्प्रावदंस्तवसैनिकाः नवार्ष्णे
यस्यापराधोभवितव्यंहितत्तथा तस्मान्मन्युर्नवःकार्यःक्रोधोदुःखतरोनृप हंतव्यश्चैववीरेणनात्रकार्याविचारणा वि
हितोयस्यधात्रैवमृत्युःसात्यकिराहवे सात्यकिरुवाच नहंतव्योनहंतव्यइतियन्मांप्रभाषथ धर्मवादैरधर्मिष्ठाधर्मकंचुकमा
स्थिताः यदाबालःसुभद्रायाःसुतःशस्त्रविनाकृतः युष्माभिर्निहतोयुद्धेतदाधर्मःक्ववोगतः मयात्वेतत्प्रतिज्ञातंक्षेपेक
स्मिंश्चिदेवहि योमांनिष्पिष्यसंग्रामेजीवन्हन्यात्पदारुषा समेवध्योभवेछत्रुर्यद्यपिस्यान्मुनिव्रतः चेष्टमानंप्रतीघातेसभुजं
मांसचक्षुषः मन्यध्वंमृतइत्येवं

द्रो

वेमेतत्तहो वृद्धिलाघवं युक्तोह्यस्य प्रतीघातः कृतोमेकुरुपुंगवः यत्नुपार्थेनमांदस्वा प्रतिज्ञामभिरक्षता सरवड्गोस्यहतोवाहूरते
नेवाग्मिवंचितः भवितव्यंहियद्राविदेवं चेष्टयतीवच सोयंहतोविमर्देस्मिन्किमत्राधर्मचेष्टितं अपिचायंपुरागीतः श्लोकोहालिम
किनाभुवि सर्वकालमनुष्येणाव्यवसायवतासदा पीडाकरममित्राणांयत्स्यात्कर्त्तव्यमेवतत संजयउ० एवमुक्तेमहाराजसर्वेकौ
रवपुंगवाः नस्मकिंचिदभाषंतमनसातमपूजयन मंत्रैरभिपूतस्यमहाध्वरेषुयशस्विनोभूरिसहस्रदस्य मुनेरिवारण्यगतस्यत
स्यनतत्रकश्चिद्बधमभ्यनंदत सुनीलकेशंवरदस्यतस्य शूरस्यपारावतलोहिताक्षं अश्वस्यमेध्यस्यशिरोनिकृत्तंन्यस्तंहवि
र्द्धानमिवांतरेण सतेजसाशस्त्रहतेनपूतोमहाहवेदेहवरंविसृज्य आक्रामदूर्ध्वंवरदोवरार्होव्यावृत्यधर्मेणपरेणरोद
सी॥ ॥इतिद्रोणपर्वणिजयद्रथवधे धृतराष्ट्रउवाच अजितोद्रोणराधेयविकर्णकृतवर्मभिः तीर्णःसैन्या
र्णवंवीरःप्रतिश्रुत्ययुधिष्ठिरे सकथंकौरवेयेनसमरेष्वनिवारितः निगृह्यभूरिश्रवसाबलाद्भुविनिपातितः संजयउवाच
शृणुराजन्निहोत्पत्तिंशैनेयस्ययथापुरा यथाचभूरिश्रवसोयत्रतेसंशयोनृप अत्रेःपुत्रोभवत्सोमःसोमस्यतुबुधः
स्मृतः बुधस्यैलोमहेंद्राभःपुत्रआसीत्पुरूरवाः पुरूरवसआयुस्तुआयुषोनहुषःसुतः नहुषस्ययातिस्तुराजादे
वर्षिसंमितः ययातेर्देवयान्यांतुयदुर्ज्येष्ठोभवत्सुतः यदोरभूदन्ववायेदेवमीढइतिस्मृतः यादवस्तस्यतुसुतःशूरस्त्रैलो
क्यसंमतः शूरस्यशौरिर्नृवरोवसुदेवोमहायशाः धनुष्यनवरःशूरःकार्त्तवीर्यसमोयुधि तद्वीर्यश्चापितत्रैवकुलेशिनि
रभून्नृप एतस्मिन्नेवकालेतुदेवकस्यमहात्मनः दुहितुःस्वयंवरेराजन्सर्वक्षत्रसमागमे तत्रवैदेवकींदेवींवसुदेवा

५२

द्रो०
१६६

[illegible]पमासुवे निर्जित्यपार्थिवान्सर्वान्रथमारोपयच्छिनिः तांदृष्ट्वादेवकींवीरोरोषपरतांपुरुषर्षभः नामृष्यतमहातेजाःसो
मदत्तःशिनेर्नृपः तयोर्युद्धमभूद्राजन्दिनार्द्धंचित्रमद्भुतं बाहुयुद्धंसुबलिनोः प्रसक्तंपुरुषर्षभ शिनिनासोमदत्तस्तु
प्रसह्यभुविपातितः असिमुद्यम्यकेशेषुप्रसह्यचपदाहतः मध्येराजसहस्राणांप्रेक्षकाणांसमंततः कृपयाचपुनस्तेनसजी
वेतिविसर्जितः तदवस्थःकृतस्तेनसोमदत्तोथमारिष प्रसादयन्महादेवममर्षवशमास्थितः तस्यतुष्टोमहादेवोवराणांवर
दःप्रभुः वरेणाछंदयामाससतुवव्रेवरंनृपः पुत्रमिछामिभगवन्योनिपातयेच्छिनेःसुतं मध्येराजसहस्राणांपदाहन्याच्च
संयुगे तस्यतद्वचनंश्रुत्वासोमदत्तस्यपार्थिव एवमस्त्विवितितत्रोक्त्वासदेवोंतरधीयत सतेनवरदानेनलब्धवान्भूरिद
क्षिणं न्यपातयच्चसमरेसौमदत्तिःशिनेःसुतं पश्यतांसर्वसैन्यानांपदाचैनमताडयत् एतत्तेकथितंराजन्यन्मांत्वं
परिपृच्छसि नहिशक्यारणेजेतुंसात्वतामनुजर्षभैः लब्धलक्षाश्चसंग्रामेबहवश्चित्रयोधिनः देवदानवगंधर्वान्विजेता
रोह्यविस्मिताः स्ववीर्यविजयेयुक्तानैतेपरपरिग्रहाः८ नतुल्यंवृष्णिभिरिहदृश्यतेकिंचनप्रभो भूतंभव्यंभविष्यंचबलेनभरत
र्षभ नज्ञातिमवमन्यंतेवृद्धानांशासनेरताः नदेवासुरगंधर्वानयक्षोरगराक्षसाः जेतारोवृष्णिवीराणांकिंपुनर्मान
वारणे ब्रह्मद्रव्येगुरुद्रव्येज्ञातिद्रव्येप्यहिंसकाः एतेषांरक्षितारश्चयेस्युःकस्यांचिदापदि अर्थवंतोनचोत्सिक्ताब्र
ह्मण्याःसत्यवादिनः समर्थान्नावमन्यंतेदीनानभ्युद्धरंतिच नित्यंदेवपरादांतादातारश्चाविकत्थनाः तेनवृष्णिप्रवी
राणांचक्रंनप्रतिहन्यते अपिमेरुं

राम०
१६६

वहेत्कश्चित्तेरह्यमकरालयं नतुरश्मिप्रवीराणांसमेत्संतंव्रजेन्नृपः एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्वत्तेसंशयःप्रभो कुरुराजनर
श्रेष्ठतवह्यपनयोमहान्॥ ॥द्रोणपर्वणिजयद्रथवधे धृतराष्ट्रउवाच तस्वस्तेहतेतस्मि नभूरिश्रवसिकौरवे यथाभूयो
भवद्युद्धंतन्ममाचक्ष्वसंजय संजयउवाच भूरिश्रवसिसंक्रांतेपरलोकायभारत वासुदेवंमहाबाहुरर्जुनःसमचूचुद
त् चोदयाश्वान्भृशंकृष्णयतोराजाजयद्रथः प्रतिज्ञांसफलांचापिकर्तुमर्हसिमेनघ अस्तमेतिमहाबाहोत्वरमाणोदिवाक
रः एतद्धिपुरुषव्याघ्रमहदभ्युद्यतंमया कार्यंसंरक्ष्यतेचैषकुरुसेनामहारथैः यथानाभ्येतिसूर्योस्तंयथासत्यंभवेद्व
चः चोदयाश्वांस्तथाकृष्णयथाहन्यांजयद्रथं ततःकृष्णोमहाबाहूरजतप्रतिमान्हयान् हयज्ञश्चोदयामासजयद्रथ
रथंप्रति तंप्रयांतममोघेषुमुत्पतद्भिरिवाशुगैः त्वरमाणामहाराजसेनामुख्याःसमाद्रवन् दुर्योधनश्चकर्ण
श्चवृषसेनोथमद्रराट् अश्वत्थामाकृपश्चैवस्वयमेवचसैंधवः समासाद्यचबीभत्सुंसैंधवंसमुपस्थितं नेत्राभ्यां
क्रोधदीप्ताभ्यांसंप्रेक्षन्निर्दहन्निव ततोदुर्योधनोराजाराधेयंत्वरितोब्रवीत् अर्जुनेप्रस्थसंयांतेजयद्रथवधंप्रति उ
वाचराजन्सुतस्तेकर्णंराजासुयोधनः अयंसवैकर्त्तनयुद्धकालोविदर्शयस्वात्मबलंमहात्मन् यथानवध्येतरणेर्जु
नेनजयद्रथः कर्णतथाकुरुष्व अल्पावशेषोदिवसोनवीररविघातयस्वात्मरिपुंशरौघैः दिनक्षयंप्राप्यनरप्रवी
रध्रुवोहिनःकर्णजयोभविष्यति सैंधवेरक्ष्यमाणेतुसूर्यस्यास्तमनंप्रति मिथ्याप्रतिज्ञःकौंतेयःप्रवेक्ष्यतिहुता
शनं अनर्जुनायांचभुविमुहूर्त्तमपिमानद जीवितुंनोत्सहेरन्वैभ्रातरोस्यसहानुगाः विनष्टैःपांडवेयैश्चसशै

द्रो०
१६७

लवनकाननां वसुंधरामिमां कर्णभो त्वामोहतकंटकां दैवेनोपहतः पार्थो विपरीतश्च मानद कार्याकार्यमजाना
नः प्रतिज्ञां कृतवान्रणे नूनमात्मविनाशाय पांडवेन किरीटिना प्रतिज्ञेयं कृता कर्ण जयद्रथवधं प्रति कथं जीवन्ति दु
र्द्धर्षे त्वयि राधेय फाल्गुनः अनस्तं गत आदित्ये हन्यात्सैंधवकं नृपं रक्षितं मद्रराजेन कृपेण च महात्मना जयद्रथं रणमु
खे कथं हन्याद्धनंजयः द्रौणिना रक्ष्यमाणं च मया दुःशासनेन च कथं प्राप्स्यति बीभत्सुः सैंधवं कालचोदितः युध्यंते
बहवः शूरा लंबते च दिवाकरः शंके जयद्रथं पार्थो नैव प्राप्स्यति मानद स त्वं कर्ण मया सार्द्धं शूरैश्चान्यैर्महारथैः द्रौ
णिना त्वं हि सहितो मद्रेशेन कृपेण च युध्यस्व यत्नमास्थाय परं पार्थेन संयुगे एवमुक्तस्तु राधेयस्तव पुत्रेण मारिष दु
र्योधनमिदं वाक्यं प्रत्युवाच कुरूत्तमं दृढलक्ष्येण वीरेण भीमसेनेन धन्विना भृशं भिन्नतनुः संख्ये शरजालैरनेकशः
स्थातव्यमिति तिष्ठामि रणे संप्रति मानद नांगमिंगति किंचिन्मे संतप्तस्य महेषुभिः योत्स्यामि तु यथाशक्त्या त्वद
र्थं जीवितं मम यथा पांडवमुख्योसौ न हनिष्यति सैंधवं नहि मे युध्यमानस्य सायकानस्यतः शितान् सैंधवं प्राप्स्यते
वीरः सव्यसाची धनंजयः यत्तु भक्तिमता कार्यं सततं हितकांक्षिणा तत्करिष्यामि कौरव्य जयो दैवे प्रतिष्ठितः अद्य यु
द्धे कुरुश्रेष्ठ मम पार्थस्य चोभयोः पश्यंतु सर्वसैन्यानि दारुणं लोमहर्षणं कर्णकौरवयोरेवं रणे संभाषमाणयोः अर्जु
नो निशितैर्बाणैर्जघान तव वाहिनीं चिच्छेद निशितैर्बाणैः शूराणामनिवर्तिनां भुजान्परिघसंकाशान्हस्तिहस्तोपमा
न्रणे शिरांसि च महाबाहुश्चिच्छेद निशितैः शरैः हस्तिहस्तान्हयग्रीवान्रथाक्षांश्च समंततः शोणिताक्तान्हयारोहान्गृहीतप्रास

न१

राम०
१६७

तोमरान् त्तुरीश्चैव छेदवीभत्सुर्द्विधैकैकं त्रिधैव च हयवारणमुख्यांश्च प्रापतंत समंततः ध्वजां छत्राणि चापानि चा
मराणि शिरांसि च कृत्तमग्निरिवोद्धतः प्रदहंस्तव वाहिनीं अचिरेणमहीं पार्थश्चकार रुधिरोत्तरां हतभूयिष्ठयोधं तत्
कृत्वा तव बलं बली आससाद दुराधर्षः सैंधवं सत्यविक्रमः बीभत्सुर्भीमसेनेन सात्वतेन च रक्षितः प्रबभौ भरतश्रेष्ठ
ज्वलन्निव हुताशनः तंतथावस्थितं दृष्ट्वा त्वदीया वीर्यसंपन्नाः नामृष्यंत महेष्वासाः पांडवं पुरुषर्षभाः दुर्योधनश्च क
र्णश्च वृषसेनोथ मद्रराट् अश्वत्थामा कृपश्चैव स्वयमेव च सैंधवः संरब्धाः सैंधवस्यार्थे समावृण्वन् किरीटिनं
नृत्यंतं रथमार्गेषु धनुर्ज्यातलनिःस्वनैः संग्रामकोविदं पार्थं सर्वे युद्धविशारदाः अभीताः पर्यवर्तंत व्यादितास्य
मिवांतकं सैंधवं पृष्ठतः कृत्वा जिघांसंतोच्युतार्जुनौ सूर्यास्तमनमिच्छंतो लोहितायति भास्करे ते भुजैर्भोगिभो
गाभैर्धनूंष्यानम्य सायकान् मुमुचुः सूर्यरश्म्याभांश्छतशः फाल्गुनं प्रति तानस्तानस्यमानांश्च किरीटी युद्धदुर्मदः
द्विधा त्रिधाष्टधैकैकं भित्त्वा विव्याध तान् नृपान् सिंहलांगूलकेतुस्तु दर्शयन्वीर्यमात्मनः शारद्वतीसुतो राजन्नर्जुनं
प्रत्यवारयत् सविध्वा दशभिः पार्थं वासुदेवं च सप्तभिः अतिष्ठद्रथमार्गेषु सैंधवं प्रतिपालयत् अथैनं कौरवश्रे
ष्ठाः सर्व एव समंततः महता रथवंशेन सर्वतः प्रत्यवारयन् विस्फारयंतश्चापानि विसृजंतश्च सायकान् सैंधवं पर्य
रक्षंत शासनात्तनयस्य ते ततः पार्थस्य शूरस्य बाह्वोर्बलमदृश्यत इषूणामक्षयत्वं च धनुषो गांडिवस्य च अस्त्रैरस्त्रा
णि संवार्य द्रौणेः शारद्वतस्य च एकैकं दशभिर्बाणैः सर्वानेव समार्पयत् तं द्रौणिः पंचविंशत्या वृषसेनश्च सप्तभिः

दुर्योधनश्च संयत्तः कर्णं शल्यं त्रिभिस्त्रिभिः तत एनमभिगर्जंतो विध्यंतश्च पुनः पुनः विधुन्वंतश्च चापानि सर्वतः प्रत्यवा
रयन् क्षिप्रं च सर्वतश्चक्रुः रथमंडलमाशुते सर्पास्तमनमिछंतस्त्वरमाणा महारथाः तत एनमभि नर्दंतो विधुन्वानाध
नूंषि च सिषिचुर्मार्गणैस्तीक्ष्णैर्गिरिं मेघा इवांबुभिः ते महास्त्राणि दिव्यानि तत्र राजन्व्यदर्शयन् धनंजयस्य गात्रेषु शूराः
परिघबाहवः हतभूयिष्ठयोधं तन्न कृत्वात्व बलं बली आससाद दुराधर्षः सैंधवं सत्यविक्रमः तं कर्णः संयुगे राजन् प्रत्यवार
यन्महाभुजः मिषतो भीमसेनस्य सात्वतस्य च भारत तं पार्थो दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यद्रणाजिरे सूतपुत्रं महाबाहुः सर्वसैन
स्य पश्यतः सात्यकिश्च त्रिभिर्बाणैः कर्णं विव्याध मारिष भीमसेनस्त्रिभिश्चैव पुनः पार्थश्च सप्तभिः तान्कर्णः प्रतिवि
व्याध षष्ट्या महारथः तद्युद्धमभवद्राजन्कर्णस्य बहुभिः सह तत्राद्भुतमपश्याम सूतपुत्रस्य मारिष यदेकः समरे क्रुद्ध
स्त्रीन्रथान्पर्यवारयत् फाल्गुनस्तु महाबाहुः कर्णं वैकर्तनं रणे सायकानां शतेनैव सर्वमर्मस्वताडयत् रुधिरोक्षि
तसर्वांगः सूतपुत्रः प्रतापवान् शरैः पंचाशता वीरः फाल्गुनं प्रत्यविध्यत तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा नामृष्यत रणेऽर्जुनः ततः
पार्थो धनुश्छित्वा विव्याधैनं स्तनांतरे सायकैर्नवभिर्वीरस्त्वरमाणो धनंजयः वधार्थं तस्य समरे सायकं सूर्यवर्चसं
चिक्षेप त्वरया युक्तस्त्वराकाले धनंजयः तमापतंतं वेगेन द्रौणिश्चिच्छेद सायकं अर्द्धचंद्रेण तीक्ष्णेन स छिन्नः
प्रापतद्भुवि स्म